

LOGAŠKO

okrajno glavarstvo.

Zemljepisni in zgodovinski opis.

Uredil Vojteh Ribnikar.

V LOGATCU.

Izdalo „Društvo učiteljev in šolskih prijateljev okraja Logaškega“.

1880.

030018359

Tiskal R. Šeber v Postojni.

OBSEG.

	Stran
Babino polje, spisal učitelj B. Schuller, ...	1
Begunje, spisal nadučitelj Jos. Žirovnik, ...	4
Bloke, spisal nadučitelj Ivan Treven, ...	7
Cérknica, spisal nadučitelj Drag. Dermelj, ...	10
Črni vrh, spisal nadučitelj Ivan Pipan, ...	18
Dolenji Logatec, spisal nadučitelj Vojteh Ribnikar, ...	22
Godovič, spisal učitelj Rudolf Piš, ...	34
Gorenji Logatec, spisal nadučitelj Ivan Kerne, ...	38
Grahovo, spisal učitelj Josip Turk	41
Hotederšica, spisal učitelj Miha Kabaj, ...	43
Idrija, spisal nadučitelj Jakob Inglič, ...	45
Ledine, spisal učitelj Drag. Benedik, ...	56
Planina, spisal nadučitelj Josip Benedek, ...	58
Rakek, spisal nadučitelj Ivan Poženel, ...	63
Rovte, spisal učitelj Alojzij Sezun, ...	70
Stari trg pri Ložu, spisali nadučitelj J. Mandeljc, učitelja Miha Poklukar in Fr. Schiffrer in učiteljica Marija Kavčič, ...	72
Sv. Vid nad Cérknico, spisal učitelj Henrik Likar, ...	81
Sv. Trojica, spisal učitelj Henrik Likar, ...	85
Unec, spisal nadučitelj Peter Repič, ...	88
Vojsko, spisal učitelj Drag. Weber, ...	94
Zavrac, spisal župnik Jakob Ferjančič, ...	95
Žiri, spisal nadučitelj Leopold Božič, ...	98
Spodnja Idrija, spisal učitelj Leopold Punčuh, ...	106

Babino polje.

Ako potujoč po novejši cesti zapustiš zadnjo vas Starotrškega šolskega okraja, zastrè se ti svet, da ne vidiš pred seboj drugega nego skalovje in pritlično drevje. Po precej strmejši cesti voziš se blizu tri četrt ure skozi gozd, v kojem ugledaš le semtertja kako visoko — debelo drevo. Željno pričakuješ, da bi se ti svet odprl in bi zagledalo tvoje oko lepši prizor. Pa glej, kmalo se ti želja izpolni! Odpre se ti svet in z veseljem zagledaš prostrano ravan — Babinopoljsko polje. Ob južnovzhodni strani prijazne te doline, dober streljaj od ceste, stojè ti zidane hišice podolgovate vasi Babino polje. Misliš si, da si ugledal vže vso vas. A kmalu zagledaš tudi v nasprotni strani malo vasico, koje hišice stojè deloma na majhnem holmcu. To je vas Bukovica, z malim gradičem vrhu golega hribca. Ti dve vasi tvorite okoliš Babinopoljskega šolskega okraja.

Ustno izročilo bajuje, da je nekedaj stala vas na severu te prostrane ravnine. In tudi dandanes vidiš tamkaj še ostaline stare cerkve sv. Nikolaja. Prihrul pa je baje v nezgodnih časih kruti Turek v mirno vasico ter po svoji stari navadi uničil vso vas in nje prebivalce. Jedna sama baba se je bila skrila v gnoj (steljo), ter se tako otela gotovej smrti. Njeni potomci sezidali so si novo vas, ter si jo nazvali po onem dogodku, babi v spomin, Babino polje.

Krog in krog obdajajo Babinopoljsko polje različni griči in hribovi, tako, da je svet samo proti jugu deloma odprt. Tù ti je Črni vrh, Shodolnik, Bahkovac, hrib Bela voda, z jedino tekočo vodico tega okraja, Pepelana, Beli vrh, Petelinov vrh, Drašča, Požerje, Vražji vrtec,

Smrekovec, Skalovec, Berišček, Solnica, Požarišče, Milanov vrh in drugi hribi.

Dober streljaj proti jugu stoji mejnik, ki loči Kranjsko od Hrvaške. Ljudje pripovedujejo, da je segal nekedaj tû debel zid iz jednega hriba v drugi nasprotni hrib. To zidovje imelo je v sredi velika vrata. Stari pradedje Babinopoljski, ki niso še poznali smrtonosnih pušek, doganjali so pred ta zid različno divjad. Pred durmi stali so možje z lesenimi bâti in koli, dobro vedoč, da prihruje vsa zverjad k vratom. Tû so pobili stari očetje marsikatero žival.

Na Vražjem vrtcu vrh hriba bil je po ljudske pravljici zakopan dragocen zaklad, ki bi ga bilo moči le v temnej noči vzdigniti. A ker je hodil vrag vsako noč na omenjeni vrh plesat, ni si upal nihče po zaklad.

Vas Babino polje šteje kakih 77 števil. Sredi dolge vasi stoji precej lična podžupnijska cerkev s tremi altarji. Skozi vas vodi stara cesta, ki gre skozi Babino polico na Stari trg. Župnijsko poslopje stoji že devet let zapuščeno. Oddaljeno je le-to poslopje od cerkve dokaj. Nasproti župnije, tik ceste je pritlično zidana šola, ki je bila dozidana lansko poletje. Na jesen 11. oktobra leta 1888 otvorila se je bila šola slovesno. Prvi učitelj te šole, spisatelj teh vrstic, je B. Schuller. Poprej podučevali so za silo tukajšno mladino cerkveni opravitelji Babino-poljske podžupnije in pa upokojeni učitelj hrvaški J. Pibernik, koji je služboval več let v sosednej hrvaškej vasi Prezidu. Zasluga, da se je dozidala šola Babinopoljska, gre posebno bivšemu gospodu glavarju Logaškemu grofu Pace-ju.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1889	39,
»	deklic	»	» 33,
obiskujočih	dečkov	»	» 38,
»	deklic	»	» 30;

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	»	» 13,
»	deklic	»	» 16.

Ker na daleč okrog, razven hrvaške vasi Prezida, ni nikakoršne vasi in je vas Babino polje krog in krog obdana

s hribovi in griči, je duševno stanje tukajšnega prebivalstva na precej nizke stopinji. Babinopoljec, koji je vzrastel brez pouka, osamljen od vsakoršnje zveze, bil bi pač še bolj milovanja vreden, ko ne bi bil običaj, da zapusté skoraj vsi moški po zimi svojo domačo vas ter se razkropé kot težaki in tesarji po sosednej Hrvaškej, Ogrskej, da celó Ruskej zemlji. V tujini privadijo se popotovaje dokaj koristnega.

V gmotnem oziru nahajajo se tù tudi marsikateré neprilike. Polje, dasi tudi imajoče dobre kemične sestavine, mora se imenovati srednje rodovitno. Uzrok tej pičlej rodovitnosti iskati je mimo ne ravno umnega obdelovanja, zlasti v jako neugodnih meteorologičnih svojstvih krajevnih. Bližnji Snežnik, huda burja, pomladanska in jesenska slana, mrzlo poletje so hudi nasprotniki tukajšnemu poljedelstvu. Žito obrodeva le slabo; koruza celó nič. Jedino krompir in zelje reši kmetovalca v dobri letini siromaštva in bêde. Tudi sadno drevje ne rodi dokaj. Sadjarstvo je sploh na jako nizke stopinji, dasi tudi bi po mnenji spisatelja teh vrstic rodilo vsaj bolj pozno sadno drevje dober sad. Na jesen rad menjava Babinopoljec krompir za ovočje in si tako omogoči uživati žlahtni sad drevesni.

Na drugo stran pa zasluži kmet Babinopoljski deloma bivajoč v tujini, deloma trgovajoč z lesom in zaslužajoč z živino in vožnjo marsikak denar. Tudi živinoreja daje Babinopoljcu dokaj dohodkov. Pa ne samo neugodni podnebni odnošaji storé življenje tù neprijetno. Vlada tù še druga nadloga — pomanjkanje vode. Ob strehah napeljani so žlebovi v primitivne vodnjake, kamor se nateka dežnica. Ob času suše in po zimi morajo si ljudje dovažati vodo za-se in za živino iz bližnje že omenjene vasi Prezida.

Pri vsej revščini in nezgodi je pa Babinopoljec veselega značaja, radodarnih rok in bujne domišljije. Domoljubje v ožjem pomenu ljubezen do svoje domače vasice je pri Babinopoljcu dokaj razvito. Rad ti hvali svojo vas in svoje polje in o tacih prilikah mu ne manjka pohvalnih besedij. Pomenljivo je tudi, da se nahaja v vsej vasi samo kacih 4—5 priimkov in da so si ljudje drug družemu v sorodu. Pripovedujejo, da so se na

Polje priselile kake tri rodbine iz Idrije, ter se tako s časoma pomnožile, kar je precej verjetno.

Bližnji gradič na holmcu male postranske vasice Bukovica je dandanes zapuščen in ima samo svojega oskrbnika — logarja. Poprej bival je več let tù na gradu nek star grof, upokojeni častnik, ki je pa po nezgodah ubožal, ter živel v malem gradiču jako samotarno od milosrčnosti svojih bogatih sorodnikov. Dandanes je gradič lastnina Čubranske grajske gospode.

Begunje.

Od trga Cérknica proti severo-vzhodu se pride na Menišijo. Cesta pelje ob desnem bregu potoka. Do prve vasi Begunje je dobre pol ure hodá. Menišija (po ljudski štetvi 1880. l.) obseza vasi Begunje (422 prebiv.), Bezovljak (253 preb.), Dobec (106 preb.), Kožljek (122 preb.), Selšček (133 preb.) in Topol (97 preb.). Lastne politične občine te vasi nimajo, temuč spadajo pod Cérkniško glavno občino.

Največja vas Begunje ima ekspoziuro in dvorazredno šolo.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	73,	leta 1889	84,
»	deklic	»	» 93,	»	» 79,
obiskujočih	dečkov	»	» 65,	»	» 75,
»	deklic	»	» 85,	»	» 69;

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	18,	leta 1889	36,
»	deklic	»	» 23,	»	» 33,
obiskujočih	dečkov	»	» 18,	»	» 29,
»	deklic	»	» 23,	»	» 30,

Nekaj hiš je pod cerkvijo ob vodi „pri malnih“, kjer teče potok Cérknišca, izvirajoč v Šentvidskem hribovji in izlivajoč se v Cérkniško jezero. Na potoku so tri soseskine žage in trije privatni mlini z žagami. Vsa okolica se razprostira med griči: Červivnik, Devči vrh, Stražišče in Slivnica. Zadnji hrib je 1100 m visok in nekdanj znan kot domovje točo-delavnih čarovnic. — Ker je svet nekoliko hribovit, nimajo prebivalci dokaj polja in njiv, nego se bolj pečajo z gozdarijo in lesno trgovino. Meniševci redé precej goved, nekaj ovac in malo konj. Sadjarstvo do sedaj ni imena vreden.

Ekspozitura se je ustanovila l. 1847. Prvi duhovnik je bil Ignacij Rebol. Vendar stalnega duhovnika ni. Pred vasjo stoji cerkev sv. Jerneja, katera je bila nekdanj z močnim taborjem in s stolpi proti turškim napadom zavarovana.

Zraven cerkve je šola, katera je bila zidana l. 1859. Dokler še javne šole ni bilo, podučeval je nek Veber v privatni hiši ukaželjno mladino. Šola se je jeseni l. 1885 razširila v dvorazrednico.

Celemu šolskemu okraju se pravi Menišija in prebivalcem Meniševci, ker so bili nekdanj, pred kakimi sto leti, še podložni menihom Kartuzijanom, posestnikom Bistre pri Borovnici in Cérknice, kamor so morali hoditi na tlako (na Loško pri Cérknici). — Pravijo, da so se nekdanji naselniki vasi Begunje umaknili sovražniku in so pribežali v te kraje, od tod ime vasi, Begunje in prebivalcev, Begunjci.

Na tukajšnji šoli so službovali:

Prvi učitelj Mat. Kukec služboval je od l. (1860—1864); za njim pa so bili: Ivan Zarnik (1864—1867), Avgust Praprotnik (1867—1869), Iv. Valentin (1869—1871), Leopold Zupin (1871—1872), Karol Bernard (1872—1877), Janko Žirovnik (1877—1880), Franjo Rus od marca do julija 1880. l. (To je bil tukajšnji kurat kot pomožni učitelj.) Jakob Žebre (1880—1882), Josip Bozja (1882—1884), Jakob Žebre junija in julija 1884, Josip Žirovnik (1884—1885), Klementina Kos (1885—1887), Ivana Hromec od l. 1887.

Bloke.

N tej občini je samo dvorazredna šola. Šolo obiskujejoče mladine v šol. letu 1888/9 je 112 dečkov in 122 deklic.

Vasi v šolski občini je 26. Imena posameznih vasi, število hiš in število prebivalcev po ljudskem štetju 1880. l.: Fara 20 hišnih številk, 112 prebivalcev; Nova vas 31 hiš. št. 188 preb.; Velike Bloke 50 hiš. št. 277 preb.; Ravne 35 hiš. št. 186 preb.; Hudivrh, 26 hiš. št. 143 preb.; Velikivrh, 26 hiš. št. 113 preb.; Topol, 26 hiš. št. 134 preb.; Studenec, 21 hiš. št. 107 preb.; Metule, 19 hiš. št. 114 preb.; Ravnik, 23 hiš. št. 147 preb.; Runarsko, 17 hiš. št. 91 preb.; Radlek, 15 hiš. št. 105 preb.; Nemškavas, 11 hiš. št. 65 preb.; Volčje 11 hiš. št. 70 preb.; Studeno, 11 hiš. št. 46 preb.; Strmica, 7 hiš. št. 48 preb.; Kramplje, 7 hiš. št. 42 preb.; Benete ali Bunarska Strmica, 8 hiš. št. 38 preb.; Glina, 6 hiš. št. 27 preb.; Sveti Duh, 5 hiš. št. 25 preb.; Mramorovo, 5 hiš. št. 33 preb.; Skrabče, 3 hiš. št. 19 preb.; Skufče, 3 hiš. št. 21 preb.; Zakraj, 3 hiš. št. 23 preb.; Godičevo 1 hiš. št. 5 preb.; Lahovo 1 hiš. št. 7 preb.

V začetku tekočega stoletja se je mladina podučevala v neki leseni bajti, tako imenovani „mežnariji“.

Leta 1828 je pa občina pod županom Drag. Nosanom sezidala sedanje šolsko poslopje na svoje stroške na prostoru, kjer je prej „mežnarija“ stala.

V novem šolskem poslopiju je bil prvi učitelj Matevž Zupan, ta kakor tudi vsi njegovi nasledniki so imeli v njem stanovanje. Učiteljeval je tukaj 20 let in je tudi tukaj umrl. Za njim so bili učitelji: Fran Raktelj, Jurij Juretič, Janez Borštnik, Simon Punčuh. Leta 1883 se je šolsko poslopje prezidalo. Iz učiteljevega stanovanja se je naredila soba za drugi

razred in šola razširila v dvorazredno. V začetku šolskega leta 1883/4 je bil Ivan Treven nadučiteljem imenovan. Prva učiteljica je bila gdč. Julijana Gula, katera se je pa konec šolskega leta 1886/7 službi odpovedala in šla v Ljubljanski samostan.

Cerkvá v tej šolski občini je deset: Farna cerkev sv. Mihaela (pri Fari); Sv. Nikolaja na Hudem vrhu; Sv. Volbenka na Volčjem; Sv. Petra na Studencu; Matere Božje v Velikih Blokah; Sv. Antona Padovanskega v Metuljah; Matere Božje na Runarskem; Sv. Janeza Krstnika na Studenem; Sv. Filipa in Jakoba v Ravnah in sv. Roka v Ravniku.

Starost cerkev se ne more določiti. Župnikov je bilo tukaj 26. Prvi bil je Tomaž Speck leta 1413.

Najviša hriba v tej šolski občini sta Blošček in Županšek. Ta dva hriba delata mejo med mestom Ložem, Blokami in Ložkim potokom. Obdelana zemlja je tukaj še precej rodovitna, dasiravno ta občina 734 *m* nad morsko gladino leži. Neobdelane zemlje je tukaj le malo. Gozdi so skoraj popolnoma posekani, vendar imajo posamezni posestniki še lepe dele mehkega in trdega lesa.

Stan živine je tukaj skoraj slab, nekatere vasi imajo majhne in slabe pašnike, radi tega je pa tudi število goveje živine le majhno. Kmetje ne pridelujejo toliko, kakor potrebujejo za svoj vsakdanji živež. Prisiljeni so prepeljevati trame in žaganice iz Kočevja in Ložkega Potoka na Rakek.

Zopet drugi preganjajo vole in krave iz sejma v sejm, posebno pa v Trst, Sežano in Gorico. Sploh so Bločani po Kranjskem kot prebrisani volovski in kravji barantači dobro poznani; vsaj je znana prislovica: „Če Bločana ni, tudi sejma ni!“

Mladi in bolj revni ljudje hodijo vsako jesen na Hrvaško in Ogersko v gozde delat in si na ta način svoje materijelno stanje zboljšajo.

Brez malo izjeme znajo tukaj ljudje (posebno mladi) brati in pisati. Do rokodelstva ima tukajšnje ljudstvo le malo veselja, in se rokodelcev jako pogreša.

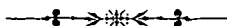
Glavni potok v tem šolskem okolišu je „Blošica“. Izvira pri vasi Runarsko in teče proti zapadu do Velikih Blok ter se na ondotnem polju v požrehe (brezdna) popolnoma izgubi.

Ob času naliva pa priteče do vasi Fara in se tam v glavni požreh, kateri je poleg vasi, izliva. Nekateri trdijo, da ta voda v vasi Vrhnika v Ložkej fari zopet na dan pride. Po mnenju drugih pa ta voda v vasi Žerovnica v Grahovski občini iz votlin priteče. Prav določiti se pa vendar ne more. Drugih požrehov ali brezdnov, kateri vode sprejemajo, je od 20—30.

Drugi potok, kateri teče poleg vasi Fare, izvira deloma pod vasjo Studenec, deloma pod vasjo Veliki vrh in tudi ponuče v zgoraj omenjeni požreh.

Vas Metule (Metulum) je približno tričetrť ure od šolskega poslopja oddaljena. Ne daleč od tam proti zapadu je baje nekđaj stalo mesto Metulum, katero so Rimci 30 let pred Kristusovim rojstvom razdejali. To mesto je veljalo Japodom za glavno mesto, kakor ga Grški pisatelj popisuje. Razvaline tega mesta se še dandanes poznajo. Posebnih spominkov in znamenitosti ni v tem šolskem okolišu.

Sadjarstvo je tukaj radi neugodne lege na zeló nizki stopinji. Šest do osem mesecev trajajoča zima, mraz in burja uničujejo sadno drevje. Ob meji po stranskih vaséh, kjer je ugodna lega, bi se dalo sadjarstvo z velikim trudom nekoliko zboljšati. Najslabši lega za sadjarstvo je okoli vasi Fare in Nove vasi, ker po tem polju ima burja (pa tudi jasen mraz) svoj vragov ples.

Cérknica.

Cérknica je eden največih trgov na Kranjskem, šteje namreč po ljudskem štetju 1880. leta 255 hiš in 1477 prebivalcev, ter ima svoj lastni grb: „cerkev v štirivoglatem polju“.

Pravljica pripoveduje, da je stal trg v starodavnih časih bolj proti Martinjaku v Uševku, tukaj je bila samo cerkev. Ker so bili pa sovražniki razdjali tisti trg, so se bili prebivalci potem naselili tukaj ob cerkvi. Pa naj bo, kakor že, gotovo je Cérknica eden najstarejih krajev na Kranjskem. Še lipa pri cerkvi, kič trga, je stara nad 200 let, kjer je kamenit oklep okoli nje, ki ga je naredil g. Andrej Obreza leta 1648.

Zgodovinski sledi, Cérknico zadevajoči, so pa še veliko stareji. Cérkniški duhovni pastirji se nahajajo v pismih Oglejskih patrijarhov. Leta 1261 bil je župnik Lupold, 1296 Rudolfin, 1328 Tadej. L. 1335 prenočeval je v Cérknici sv. Bertrand, patrijarh. Leta 1360 je pa patrijarh Ludovik I. Cérkniško faro izročil Bistriškim samotarcem.

Tudi poznejše čase je imela Cérknica slavne duhovne. Leta 1631 je bil tukaj župnik Nikolaj Mrav, ki je bil ob enem tudi prošt Novomeški in pozneje Škandarski škof v Dalmaciji. Leta 1660 živel je tukaj najimenitnejši prelat Bistriški, Gregor Červič. Bil je ob enem župnik v Cérknici, apostolski misijonar in škof (in partibus). Njegova slava se še sedaj razširja od ust do ust.

Leta 1472 so bili Turki požgali cerkev ravno v nedeljo pred postnim Šmarnom, kar priča gotišk kamen vzidan v cerkveni vogel. Okoli cerkve je bil nekdanji tabor. Pravijo, da sta dva brata zidala, eden cerkev in eden tabor okoli nje. Tabor je imel pet stolpov. Dva stojita še sedaj, v katerih je vedno še železen 100 kg težak možnar, nekdanji turkom uplenjen. V te tabore so se vmikali ljudje o turških napadih, posebno

v letih 1522, 1559 in 1560. Čudna je bila naredba, da so mogli Cérkljanje hoditi branit Silni tabor na Kras, kadar so se Turki prikazali na Dolenjskem. Še le nadvojvoda Karol VI. jih je bil rešil te dolžnosti, kar priča izvirno, na pergament pisano pismo.

Iz krstnih bukev se vidi, da je bil šolski učenik že pred 200 leti v Cérknici. Šola bila je v začetku v privatnih hišah, pozneje odstopil je grajščak Bistriški, gosp. Galé, svojo hišo v Cérknici v namen, da se vzdržuje v nji šola in stanovanje za učitelje in duhovne pomočnike, ter se s tem odkupil davkom, katere je imel dolžnost odrajtovati kot patron cerkve in šole.

Leta 1813 pokazal je učitelj N. Čopec avstrijskim vojakom skrivno pot do ležišča francoskih sovražnikov, kateri so bili tukaj od avstrijskih hrabrih vojakov sijajno premagani.

Od leta 1827 do konec leta 1887 službovali so na tukajšnji šoli sledeči učitelji in učiteljice. Kot nadučitelji: gg. Fran Šerko, Anton Krašovic in Karol Dermelj. Kot učitelji pa: Jakob Virant, Gašper Gabrovit, Fran Breznik, Josip Makovic, Jernej Štamcar, Leopold Belar, Andrej Štamcar, Fran Mladič, Janez Dolinar, Fran Peruci, Ignacij Kavčič, Matija Hiti, Fran Čuk, Fran Stupar, Lovre Veber, Fran Papler, Josip Dornik, Josip Vovk, Gašper Horvat, Valentin Žvažen, Fran Berne, Peter Repič, Marija Galé, Josip Žirovnik, Alojzij Potokar in Avgust Kleč.

Sedaj so v občini župljanski, katera šteje 4772 prebivalcev, tri večrazredne šole in sicer: štirirazredna v Cérknici, dvorazredna v Begunjah in dvorazredna na Rakeku, in deloma enorazrednica v Grahovem.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov leta 1880	271,	leta 1889	256,
»	deklic	»	»	263,
obiskujočih	dečkov	»	»	169,
»	deklic	»	»	163.

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov leta 1880	49,	leta 1889	43,
»	deklic	»	»	57,
obiskujočih	dečkov	»	»	43,
»	deklic	»	»	54.

V Cérkniško šolsko občino štejejo se trg Cérknica, in vasi: Dolenjavas, Jezero, Zevše, Martinjak, Brezje, Otonica, Mahnete, Podslivnica in Podskrajnek.

V šolskih spisih vidi se, da je bila v Cérknici že leta 1827 dvorazredna šola. Leta 1878 razširila se je v tri- in leta 1879 v štirirazredno šolo.

Leta 1864 sezidalo se je novo pritlično šolsko poslopje, katero se je vzdignilo za eno nadstropje leta 1886 in 1887. To poslopje je sedaj eno najlepših v Cérkniškem trgu.

Omeniti je še razpadlo zidovje Loško po imenu, nemški „Thurnlak“. Tukaj imeli so nekdej menihi Kartuzijani svoja posestva, ter posebno po leti prebivali tû Bistriški prelati, rekel bi, v najprijaznejšem kraji Cérkniške okolice.

Spomina vredne v Cérknici so tudi rake (Wasserleitungen), ki preskrbujejo železnično postajo na Rakeku s potrebno vodo.

Obnebjje tukaj po leti ni tako gorko, po zimi pa ne tako mrzlo, kakor je pri Ljubljani.

Zemlja je pri Cérknici peščena, proti Jezeru, Zevšu in Loškemu pa težka ilovica.

Znamenite gore in holmci pri Cérknici so: Javornik, Skrajnek, Sinja gorica, Ranca rebar, Čista stran, Loško, na jugo-zahodni strani nad Peščenikom dviga pa se 115 m visoka Slivnica s cerkvijo sv. Miklavža. Na njenem prvem vrhu je stal v starodavnih časih grad — Engelsburg, slovensko Gradišče. Pot do njega je peljala napošev sem od Martinjaka. Sledi njegovi se pa zdaj le malo še poznajo. Na zadnjem, najvišem vrhu je pa globoka jama, v kateri so nekdej copernice točo delale in jo delajo slabovernim še zdaj. V srednjem veku je mogla vera v copernijo in vraže posebno v teh krajih močno vkoreninjena in razširjena biti, ker Valvazor pripoveduje, da so bili v vasi pod Stebergom na germadi sežgali vse žene tiste vasi kot copernice, in duhovni Cérkniški so hodili na Slivnico omenjeno luknjo blagoslovljat in točodelne copernice „panat“. Ker ima copernija svoj začetek in izvir v neznaboštvu ali paganstvu, in ker se jako prilega zlasti nevednim ljudem, ni čuda, da se je ohranila bila tudi še pri pokristjanjenih narodih in se še zdaj ni iztrebila in se ne bo tako dolgo, dokler ne bodo

pripomogle k temu ljudske, posebno nedeljske šole, ker te so namenjene že odraščeni mladosti.

Kmetije so tukaj grozno razkosane. Celih zemljakov je prav malo, več je polzemljakov, največ pa masličarjev.

Zemlja je srednje rodovitna, živina je večjega plemena, večjidel pšenične in sive barve. Na vole drže bolj, kakor na krave, da si prislužijo z vožnjo kak krajcar. Sadjarstvo in čelbearstvo se pa vedno bolj razširja.

Ljudstvo pečá se večinoma s kmetijstvom in z lesno kupčijo. Poleg tega pa dá zaslužka gozdarija, vožnja in živinoreja.

Krasota notranjske strani je poleg Postojinske jame tudi čudapolno Cérkniško jezero, znano že Rimljanom pod imenom „lacus lugeus“. To jezero so že popisovali Valvazor, Steinberg, Tobija Gruber, in v „Novicah“ v novejši dōbi rajni g. Jožef Bevk in Gregor Kebe. Kamenje bi toraj nosil na Kras, ko bi ga hotel jaz v katerem-koli oziru bolj natanko popisati. Zato bom povedal od njega le toliko, kolikor se prilega celoti tega spisa in kolikor je treba, da ima lahko vsak od njega čist in jasen zapadek.

Cérkniško jezero je dolgo dve uri in široko čez eno uro, toraj največje na Kranjskem. Natora je zedinila tukaj dobrote in veselja v enem kraji, ki jih ljudje vživajo drugači le na suhem in na morju. Kjer valovi prijazno šumljajo, kjer se ribe ljubko igrajo, kjer čolnič tiho plava naprej svojo pot in ribič razpenja svoje mreže, čez malo dni tam rožice cvetó, živinica se pase, kosec brusi kôso, voz leti za čilimi konjiči in lovec napenja svojo puško ter meri zajcu v srce. Res radodarna natora! Kaj pa je vzrok tega zanimivega jezera? Cérkniška planjava je obdana okoli in okoli z višjimi kraji, hribi in gorami, s katerih se stekajo vode na to planjavo. Če bi toraj ne bilo celó nobenih odtokov, bila bi vsa planjava zalita z vodo. Če bi bili odtoki veči ali vsaj enaki, kakor pritoki, ne bilo bi nobenega jezera. Ker so pa dotoki včasi večji kakor odtoki, voda zastaja in zaliva nižjo planjavo ob Javornikovem znožji od Dolenje vasi poleg Jezera pod Martinjakom in Grahovem tja gori do Gornjega jezera, in pokriva s svojo mokro odejo ves kraj tako dolgo, dokler odtoki ne premagajo dotokov.

Pritoki v jezero so pa naslednji:

1. Cérkniški potok, ki pobira studence od sv. Trojice doli memo Podslivnice in Begunj, in je ob velicih nalivih tako mo-gočen, da komaj teče pod zidanem mostom v Cérknici, včas pa še celó ne more, takrat pa gorje bližnjim prebivalcem, umakniti se mu morajo iz svojih hiš.

2. Studenec sv. Magdalene.

3. Studenec pri sv. Vidu.

4. Obrh nad Martinjakom. (Ti trije, ob suši komaj znatni, jako razsajajo ob nalivih pridši spod Slivnice temnih predalov.)

5. Grahovščica, ki teče skozi Grahovo.

6. Žirovnišica.

7. Lipsenjčica. (Te dve zajemati vodo tam v kotu pod Bločicami in Križnjo goro.)

8. Veliki Obrh, pod Gornjim jezerom, ki nabere vode v Ložki dolini in jih pripelje pod zemljo ta kraj v jezero skozi več lukenj raznih imen.

9. 1262 *m* visoki Javornik sam bljuje ob velikem deževji vodo iz sebe. Javornik namreč je v svojem skrivnostnem tre-bušji vès otel in z vodami napolnjen. Preden nastopi deževno vreme, se pasejo že več dni popred oblaki po Javorniku. Na Javorniku v visokem in velikem gozdu dežuje po navadi tudi popred kakor drugod. Voda v njem narašča, da je višja kakor vnanji svet, ne more je več v sebi držati, tišči, zato jo spusti in spušča po mnogih luknjah v jezerško planjavo na dan.

Javornikovi odcejanci in pritoki v jezero so pa od velikega Obrha doli:

1. Tresenec, ki trese vodo iz (sebe) zemlje, 2. Slatavec, 3. Otoški Obrh, 4. Mrzljek, 5. Vranja jama. (Poleg teh je od velikega Obrha do Zadnjega kraja po nekterih mestih luknja pri luknji, iz katerih ob deževju voda iz tal vre.) V zadnjem kraju so 6. Bobnarce, ker, kadar te mečejo vodo iz sebe, jako doni, gromi in bobni pod zemljo. Zadnji kraj se pa imenuje tisti del jezera, ki je za potokom Drvosekom in pridemo vanj od Otoka doli na levo skozi Vrata. Tukaj so tudi take jame,

katere vodo iz sebe mečejo in jo požirajo. Pod Črnim gozdom Jezerski vasi nasproti so 7. Vršiči, ki se jim Studensček pravi, in 8. Suhadoljca, ki ima skoraj za moža visoko ustje. Potem je vedno živ studenec na Ušivi loki in studenec Narti, ki pa daje prav malo vode. To tedaj so pritoki ki napolnujejo jezero.

Kateri pa so odtoki in požiralniki jezerski?

V zadnjem kraju so:

1. Dve Češljenici, velika in mala.
2. Kotel; od velikega Obrha po Strženu doli je pa
3. Beček, ki je pa preveč v mečavi zasut od leta 1854.
4. Velika Ponikva, ki požira vode toliko, da bi gonila mlinski kamen.
5. Mala Ponikva, ta bruha vodo tudi iz sebe.
6. Sitarca, pri tej se deli jezerska struga, ena gre na
7. Vodonos, ki ima 14 požiralnih jam, ena pa na
8. Rešeto, ki je najnižje in najbolj stanovitno in ima zopet več jam raznih imen,
9. Uševska rejta, ki požira Žirovnišico. Bila je še ena jama, Mniške vrata, ki so jo pa, kakor se pripoveduje, nekdanji Bistriški menihi z železno mrežo zagrabil in z zemljo zasuli, da ni tako hitro jezero usahnilo in da so oni rib imeli. Mogoče. — V spodnjem koncu jezera pod Dolenjo vasjo je pa
10. Velika Karlovca, nekoliko višje, kakor je jezerski svet, zato požira le, kadar stoji voda visoko. Nje žrelo je strašno, široko nad 12 m in 4 m visoko. Z lučjo se gre lahko daleč notri, ki se razširja in zvišuje tako dolgo, da se pride do nasipa ali nanosa iz samih krljev in druge šare in ni mogoče prekoračiti ga. Precej za to je pa
11. Mala Karlovca, veliko manjša, pa grozno veliko vode prožre, ker je dokaj nižja.

Zraven Male Karlovce na levo je stal na višavi nad Svinjsko jamo nekdanj grad Karlovec. Njegovi sledi so pa že zaraščeni z mahom in grmovjem. — Pripoveduje se, da se je enkrat grajska gospodinja peljala gori v grad po klancu, ki je bil nad Svinjsko jamo. Pot pod njo se udere in ona pade s kočijo in

konji v jamo, ki jo je za zmiraj pokrila. Od žalosti je ukazal potem gospod grad podreti in jamo zasuti, sam pa se je preselil v druge kraje.

V zgornjem kraju jezera je otok z vasjo in cerkvico svetega Primoža in Felicijana v sredi otoškega gozdiča, podružnico Starotrške fare. Med otokom in Grahovem v sredi jezera je drug vzvišen kraj Benedke. Čudno je to, da kadar so te pod vodo je tudi v Planini povodenj.

Cérkniško jezero ima pa tudi svoje povodne prebivalce, namreč ribe, race in povodne ptiče.

Ribe so te-le: ščuke, jako rodovitne, največja, ki so jo bili vjeli, je tehtala 14 *kg*; šlajni, ki so dobri za sušilo in največi tehta okoli 3 *kg*; menki, ki imajo zeló okusno meso, pa niso tako dobri za sušilo, ker niso tako debeli; kléni so najmenj rodovitni in ne čez 2 *kg* težki, in kapeljni po malih iz skal izvirajočih vodah, ki so prav majhni in komaj omena vredni.

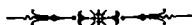
Rac je več plemen: velike race, ki na suhem valé in potem peljejo mladiče v vodo, rujavoglavke, se tudi tukaj ne zležejo, žvižgalke, črni zvonci, potapljači, hrepeljce, liske ali postne race. Te imajo na vodi svoja gnjezda iz bičja in plavajo po vodi, da lahko starka jajca godé iz gnjezda pije; zličarce i. t. d. Druge povodne ptice so pa: kozice, dularji, martinčki, velike in male kokoške ali mokožki.

Zdaj, ko usahne jezero vsako leto, ni ravno veliko in velikih rib. Kadar pa ne usahne dve ali še več let, jih je toliko, da jih vjamejo z enim samim zaulakom po 4 do 6 stotov. Leta 1714, ko ni bilo jezero prej sedem let usahnilo so bili nalovili toliko rib, da niso vedeli kam ž njimi. Kranjci, Korošci in Štajerci so jih imeli celi post dosti.

Za njega, ki išče kratkočasje na jezeru, je najprijetniše voziti se po njem kak jesensk ali pomladansk dan popoldne, kadar je vpadla voda že toliko, da plavajo glavice jezerskih cvetlic po vodi.

Tam po Javorniku pa se nek še pozná stara rimska cesta, ki je peljala na Trpo nad Starim trgom in na Metullum v Bloški fari. Morebiti so imele Zamostnice pod Gornjim jezerom kako zvezo s to cesto?

To tedaj je Cérkniško jezero, krasno, imenitno, posebno sloveče daleč okrog. In vendar bi bilo stokrat bolje za vso okolico, ko bi ga ne bilo, ker, kaj pomaga ljudem natorna lepota, če pa zraven nje pomanjkanje trpé. Ko bi se jezero posušilo, ali vsaj njegov hitrejši odtok pospešil, koliko njiv in travnikov bi bilo lahko ondi, kjer raste zdaj sama pusta trava ali nič vredno bičje.

Črni vrh.

Šta župnija (samostojen vikarijat), koja broji nad 2000 prebivalcev, je ena izmed najbolj raztresenih na Kranjskem, kar nam to kaže, da mejí na sedem župnij in vikarijatov in sicer: na severo-zahodu na Spodnjo Idrijo (selo Čakovnik), na severu na mesto Idrijo, na vzhodu na Godovič, na jugo-vzhodu na Hotederšico, na jugu na Podkraj, na zahodu na Podvelb (Col) in Otlico.

V župniji je ena sama šola, kamor dohaja vsled oddaljenosti nekaj otrok samo k verouku.

Za vsak dan jo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	112,	leta 1889	130,
»	deklic	»	»	125,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	62,	»
»	deklic	»	»	70,	»

za p o n a v l j a v n o šolo

godnih	dečkov	leta 1880	47,	leta 1889	32,
»	deklic	»	»	49,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	18,	»
»	deklic	»	»	26,	»

Vasi v Črnovrško občino pripadajoče se nahajajo deloma po skoraj dve uri dolgi dolini, deloma so po hribih raztresene. Dolino zapirajo na zahodu visoki hribi. Na skrajni južni mejí se proti nebu dviguje Javornik (1262 *m*), kojemu je proti zahodu najbližnji sosed Nanos (1299 *m*). Ob jasnem vremenu, posebno po kakem dežji, je razgled z Javornika krasen, a še vse premalo znan po svetu. Pot na to goro je zložna in brez vse nevarnosti. Dospevšega na vrhunec odškoduje za trud proti vzhodu razgled na belo Ljubljano, proti zahodu na Jadransko

morje, proti jugu ugledaš Postojnski Javornik (1266 *m*) in za njim Snežnik (1796 *m*), od severne strani te zvedavo modrijo Karavanke z njunimi sivoglavimi velikani, Triglav (2865 *m*) se pa opazovalcu čisto blizo primaknjen zdi.

Kakor je pa Črni vrh s hribi bogato obdarovan, tako trpé nekatere vasi, zlasti Predgrize in Zadlog, pomanjkanje studenčnice. V tem oziru je najbolje s studenci oskrbljena vas Črni vrh. Najmočnejši izmed njih napaja skoraj vso župljansko vas z vodo, ki je po cevéh napeljana; od preostanka vode se zbira potoček brez imena, teče skozi sredo vasi mimo šole ter precej za vasjo ponikne.

Ob severo-zahodni meji župnije teče rečica Idrijca, v kateri se izliva po v okolici raztreseni vasi močen potok Bela imenovan. Od dotokov Idrijce najbolj znamenit je oni, ki na skrajni severni meji Črnega vrha dohaja iz Divjega jezera blizu Idrije. Od tega jezera se pripoveduje, da ga napajajo podzemeljske vode iz Črnega vrha. Pravljica vé, da je v najbolj južno ležeči vasi, Lomeh, padla v veliko brezdno pred davnim časom deklica z dvema v jarem upreženima voloma. Dolgo potem je v Divjem jezeru vrgla voda na dan volovski jarem in eno roko od dekleta. To sloveče brezdno so leta 1886 preiskavali, pa niso prišli do vode; zdaj je menda vse zasuto, ker so razno šaro vanj metali. Divje jezero se pa pač po pravici tako zove. Od južne strani ga v polkrogu obdaja skalnata, navpik stoječa, silno visoka stena, v koje podnožji se razprostira jezero z zelenkasto vodo. Ob strani, na vzvišenem mestu, je narejena lopa, iz katere se more majhno a divje-romantično jezero pregledati.

Pripoveduje se tudi, da leži to „divje jezero“ enako visoko nad morjem, kakor izvirk v Vipavšici v Vipavi „pod skalo“, ter sti te dve vodi v nekaki zvezi.

Ker v Črnem vrhu vsa voda od povodenj brez odtoka v tla ponikne, sme se z gotovostjo sklepati, da se morajo nahajati tû velikanska podzemeljska jezera. Mnoga brezdna spominjajo človeka na bližnji Kras. Pri cesti v Godovič je vhod v veliko podzemeljsko jamo, imenovano „Ciganska jama“. Notri je mnogo kapnika. Jama sama, kakor se pripoveduje, je nad eno uro dolga in se v nji nahajajo stoječe vode. Poletni čas

jo ob nedeljah, ko se od dolzega časa ne vedó kam dejati, fantje večkrat obiskujejo.

Poljedelstvo zaradi pomanjkanja njiv in visoke lege najboljšemu kmetu prinaša toliko, da preživi s pridelkom sebe in svojo družino. Glavni dohodki dohajajo kmetu od živinoreje, za katero je Črni vrh, kakor sploh gorati kraji, zbog mnogih pašnikov, senožeti in travnikov najbolj ugoden.

V gmotnem oziru se povprečno more reči, da so gospodarstva trdna, mnogo jih je celó zeló bogatih. K temu jim je mnogo pripomogla živinoreja. Pri zadnji živinski štetvi l. 1880 se je v Črnem vrhu naštelo 60 konj, 1054 goved, 372 ovac, 146 prašičev, 43 koz in 90 panjev bučel.

Ljudstvo Črnovrške župnije je jako nadarjeno in bistrega uma ter se nahaja mnogo ljudi, ki znajo brati, akoravno vsled oddaljenosti niso nikoli šole obiskovali, pisati ne znajo taki, ker jih doma večinoma le brati naučé.

Posamezne vasi imajo po ljudskem štetji 1880. l. naslednje število prebivalcev: Bela 110; Črni vrh 467; Idrijski log 155; Javornik 67; Kanjidol 92; Lome 248; Mrzli log 124; Predgriže 238; Strmec 76; Zadlog 393. Iz tega je razvidno, da ima župnija ter ob enem županijska občina deset vasi s 1970 prebivalci, a njih število je do danes dokaj narastlo.

Ostankov podrtih gradov se v tej župniji ne nahaja nikakih. Podružnice župnija tudi nima nobene, vidi se le edina cerkev sv. Jošta v Črnem vrhu, katera je bila leta 1635 zidana, a pozneje ste ji bili prizidani dve kapeli.

O zgodovini župnije (vikarijata) nisem mogel na mero-dajnem mestu čisto nič, niti imena prvega vikarja izvedeti.

Kakor se iz šolske kronike razvidi, je bila v Črnem vrhu šola leta 1830 ustanovljena, kjer je bil prvi učitelj Janez Lenaršič namesčen. Početkom je bila nastanjena v privatnih hišah in se je še-le leta 1857 sozidalo sedanje šolsko poslopje. V teku časa je pa zeló razpadlo in se tudi število šolarjev zdatno pomnožilo. Zato se je moralo poslopje leta 1886 prezidati in prirediti za dvorazrednico. Z odlokom z dné 27. novembra 1886 je vis. c. kr. dež. šol. svét enorazrednico v dvorazrednico razširil. Dné 28. febr. 1887 se je dejansko II. razred otvoril.

Malo župnij, ali pa nobena, na Kranjskem se more s svojim rojakom dobrotnikom tako ponašati, kakor ravno Črnovrška.

Tù, v tedanji Vipavski podružnici sv. Jošta, se je rodil 21. oktobra 1670 Martin Lampe — pozneje se je pisal Lamb. Leta 1744, dné 30. januarija, je umrl v Gradcu kot ces. svetovalec pri dvornem vojniskem računstvu ta Martin pl. Lamb in je zapustil svoje premoženje kot novčni fideikomis z določbo, da, ako izmrjejo moški sorodniki, se porabi ta denar za dijaške ustanove, kar se je tudi zgodilo, ko je l. 1868 zadnji pl. Lamb umrl. Tako je sedaj za Črnivrh, Vipavo in Idrijo šest dijaških ustav za dečke po 100 gld. in šest za dekleta po 40 gld. Kot Črnovrškega rojaka omenim le še živečega, umirovljenega ministerijalnega svètnika na Dunaji, slavnoznanega Matija Cigale.

V Črni vrh je ena cesta iz Idrije „po ključih“, druga iz Godoviča, kateri obe se združite v Črnem vrhu, od koder drži ena sama na Podvelb (Col) in v Vipavo.

Dolenji Logatec.

Ko zapustiš drugo postajo južne železnice od Ljubljane proti Trstu, imenovano Logatec, vidiš pred sabo lepo ravnino z lepimi travniki, senožeti in poljem ter s čednimi vasmí. Prva vas v katero dospješ je Dolenji Logatec, ko pa doideš na državno cesto, imaš že na desni strani drugo vas — Čevca. Proti jugu od Dol. Logatca zapaziš vas Martin hrib, proti zahodu blizo državne ceste vasi Brod in Blekova vas, dalje ob državni cesti Gorenjo vas in Kalce, od teh pa nekoliko odstranjeno Gorenjo vas in za to po hribih raztreseno vas Žiberše. Vse te vasi združene so v faro Logaško, drugači pa so razdeljene v dve politični občini, v dve šolski občini in v dva poštna in brzojavna urada — Dolenji Logatec — Gorenji Logatec.

Šolska občina Dolenje Logaška štela je pri ljudskem popisu 1880. l. 182 hiš s 1401 prebivalci. H taisti pripadajo vasi: Dolenji Logatec (86 hiš s 680 prebivalci), Čevca (43 hiš s 326 prebivalci), Martin hrib (30 hiš z 229 prebivalci), Brod (23 hiš s 160 prebivalci) in Žiberše (1 hiša s 6 prebivalci). Politična občina Dolenje Logaška obsega poleg teh vasi še Blekovo vas (19 hiš s 138 prebivalci). Kako da se kraji vekšajo in prebivalci množé naj kaže to, da je štela koncem 1888. l. vas Dolenji Logatec že 101 hišo s 744 prebivalci, Čevca 49 hiš s 331 prebivalci, Martin hrib 36 hiš s 263 prebivalci in Brod 24 hiš s 151 prebivalci.

Tako je tudi bilo za vsak dan jo šolo

godnih	dečkov leta 1880	56,	leta 1889	101,
»	deklic	»	»	71, »
obiskujočih	dečkov	»	»	51, »
»	deklic	»	»	70, »

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	14,	leta 1889	19,
„	deklic	„	„	15,	„
obiskujočih	dečkov	„	„	12,	„
„	deklic	„	„	13,	„

V celem šolskem okolišu ne nahaja so nobena prav visoka gora. Proti severu in zahodu dvigajo se podaljški Julijskih planin in sicer: Raskovec (647 *m*), Strmca (601 *m*), Ostri vrh (556 *m*), Lenarček (573 *m*), Grebeni (608 *m*), Pleternik (583 *m*) in Koš (567 *m*), proti vzhodu in jugu pa se pričinja Kras. Višine tukaj so: Bodičji vrh (760 *m*), Tolsti vrh (798 *m*), Ciganska ravan (721 *m*), Oblj vrh (707 *m*), Ravnik in Gradišče (635 *m*), kjer je najglobokejše do sedaj na Notranjskem znano brezno Gradišnica. Dne 16. avgusta 1886. l. preiskal je prvi to 270 *m* globoko podzemeljsko votlino gospod W. Putick, spustivši se v njo po vrvi; znal pa je o njej tudi Valvasor, ko jo v svoji knjigi¹⁾ opisuje. Ta votlina najde se pol ure od Dol. Logatca proti Planini v gozdu, nekoliko od ceste na desno stran. Široka je, da se ne more vreči kamen čez njo, globočina pa je naravnost, kakor bi bila umetno narejena. Valvasor pustil je ob brezni posekati veliko drevo, katero je z velikim ropotom zginilo v podzemeljske votline. Velike kamene, katere pa morajo že od daleč donašati, ker so v bližini vsi pošli, mečejo tudi sedaj ljudje v brezno, da se prepričajo o njegovi globočini in da slišijo veliko ropotanje, katero povzroči padajoče kamenje. — Na obzoru proti vzhodu, v Gorenje Logaškem šolskem okolišu, vidi se visoko gorovje Hrušca, čez katero je že od nekedaj cesta in kjer je bila trdnjava Rimljanov. Cesto čez Hrušco napravili so že Kelti,²⁾ a dovršil in razširil jo je Julij Cezar v l. 66—44 pred Kristusom, popravil pa posebno cesar Trajan.³⁾ O trdnjavi sami piše P. Hitzinger⁴⁾: V poznejši rimskeji zgodovini omenjeni Munitum in Alpe Julia razločuje se še dandanes vrh Hrušce.

¹⁾ Valvasor IV. str. 257. a.

²⁾ A. Dimitz. Geschichte Krains, str. 4.

³⁾ Ibid. str. 10.

⁴⁾ Mittheilungen des historischen Vereines für Krain 1861, str. 17.

Pri nekdanjej poštnej hiši, kjer stoji sedaj hiša cestarjeva, na državnej cesti proti Gorici, vidi se pravokotnik 45 sežnjev (85·34 *m*) dolg in 35 sežnjev (66·37 *m*) širok, v sredi katerega je zidana omenjena cestarjeva hiša. Vidi se še razvaline cerkve sv. Jederti in napisni kamen. V južno-zahodnem kotu zidú spoznajo se ostanki stolpa — znabiti v zgodovini omenjena molitvenica (oratorium) cesarja Teodozijana. Proti severu in jugu nekdanje trdnjave poznajo se še ostanki starega zidnega navala.

Že od nekdaj bila je Hrušca znamenito gorovje. Valvasor prišteva v svoji knjigi ¹⁾ taisto najimenitnejšim cele Evrope. Visoke hoje, vitke smreke in široke bukve pokrivala so takrat kakor dandanes skalnata tla. Stari Rimljani, Nemci in Bavarci imenovali so to gorovje črni oblak, iz katerega se mesto toče vsipljejo meči in pušice. Čez to gorovje potovali so stari Gali in drugi narodi nad Rimljane, čez Hruščo prišel je Julij Cesar in Oktavijan nad Japode in sosedna ljudstva.

Od dolenjega Logatca in Čevic proti severu in zahodu je v lepej ravnini (468 *m* nad morjem) precej prav rodovitnih njiv in travnikov z imeni Dolenjsko polje, na hribih, Uplati, Liplji, dalje do mejnih gričev pa se razprostirajo senožeti in pašniki. Njive in travniki proti jugu za Arijem, na Trznih in na Brškem polju se morejo prištevati k najboljšim našega kraja. Proti vzhodu pa je svet podoben Krasu in tam so le pašniki in gozd. Ob krajni občinski meji za gozdom razširja se požganina, gozd, kateri je pred 50 leti pogorel in se tekom let skoraj popolnoma zarastel.

Mali potok Logašica izvira v jedno uro oddaljenih hribih, v Žiberšah, teče skozi Gorenji Logatec, blizo Blekove vasi ter potem v Dolenje Logaški šolski občini skozi vas Brod, kjer ste dve žagi in dva mlina, dalje ob vasi Martin hrib, kjer ste zopet dve žagi in dva mlina, ter se slednjič blizo Dol. Logatca izgublja v zemljo napravljaje ondi zatonek ali požiralnik Jačko. O večjih povodnjih voda ne more vsa hitro odteči v podzemeljske votline in poplavi vsa ob potoku ležeča zemljišča, k sreči nikdar ne dolgo časa.

¹⁾ Valvasor II. str. 267 b.

Ko še ni bilo železnice, bil je promet na državni cesti, edini zvezi Trsta z Dunajem, zeló živahen in v Logatcu bili so menda le vozniki in gostilničarji, za poljedelstvo, živinorejo, sadjarstvo in drugo enako delo se niso dosti brigali, prepočasi jim je tako opravilo donašalo sadú, ko so si tako hitreji in lahkeji več zaslužili. Ko pa je promet minul, začelo se je ljudstvo pridno baviti s kmetijo. Umno so pričeli obdelovati njive in travnike, trebiti senožeti, zasajati sadno drevje in gozde ter si s tem odpirati nove vire dohodkov. Dninarji prislužijo si mnogo denarja na kolodvoru, precej razvita lesna in druga trgovina in prevoznja blaga v in iz Idrije jim donaša tudi marsikak novčič, vse to pa provzročuje, da ljudstvo ni ubožno, če tudi je v letu 1876 uničil velik požar skoraj tretjino občine. Živinoreja napreduje in se zboljšuje od leta do leta. Goveda, domače in muricodolsko pleme, množi se od leta do leta. Koncem leta 1888 bilo je v šolski občini 99 konj, 525 goved in 113 prešičev.

Izmed divjačine omeniti mi je srno, katera sedaj vsled prizadevanja kneza Windischgraetz-a v naših gozdih v večjem številu biva, ko pred nekaterimi leti. Pred 50 leti bili so tudi jelenj v Logaških gozdih in zadnji, gotovo iz drugih krajev dospevši jelen ustreljen je bil pred 20 leti pri Vodica h v Dol. Logaškem gozdu. Medved in volk sta redka gosta našim krajem. Zajcev je malo, lisic, kun, dihurjev, podlasic, divjih maček, jazbecev bilo je v nekaterih skalnatih krajih obilo, a sedaj se je ta škodljiva zverjad zeló zatrla. Ob potoku slediti je včasih vidro, ko si hodi lovit klenov in belic. Črne veverice in polhi skačejo spretno po drevju, zraven teh pa tudi oživljajo gozde žolne, kukavice, kosi, dreskači, drozgi, stržki, srakoperji, strnadi, hudourniki, podhujke, senice, dleski, kalini, šoje, divji golobi, grlice, divji petelini in kokoši, jerebice, leščarke in lešnikarce. Po polju preletavajo črne in sive vrane, vrabci, škrjanci, liščeki, v prosu pa prepeva prepelica svoj „ped pedi“. Lastavice švigajo po letu od zore do mraka po vasi in nabirajo živež nikdar sitim mladičem. Pred dvema letoma oglašal se je slavček — redka prikazen v našem kraju. Tudi sokoli, kragulji, skobci in postovke nahajajo se tukaj, zlasti v pomladi

in jeseni; uharica, pegasta sova in čuk vznemirjajo pa po noči okolico.

V jeseni in pomladi, o času selitve, doidejo kljunači, divje gosi, race, čaplje, pribe, čigre in druge vodne ptice, ter se ob ugodnem vremenu posamezno potikajo po naših krajih, vendar se redko pripeti, da bi cela tolpa sedla kje na Logaška tla, rajši si pomaga do Ljubljanskega močvirja ali do Cérkniškega jezera. Navadni martinček, kuščar, slepec, belouške, gad in modras so plazavci, ki živé v Logaškej okolici.

Izmed žuželk pa so čebele, katerih se precej drži v Logaški dolini, zlasti jih mnogo pripeljejo o poletnem času poljanci na pašo, kadar medí hoja.

Jablane, hruške in češplje dobro vspevajo tukaj, manj češnje, oreh pa nikdar ne prinese sadú, gotovo v jednej ali drugej zimí pozebe.

Od žit seje se v večjej množini ječmen, oves in turšica, v manjšej meri pšenica in proso, prav malo pa rež in ajda, strnišna ajda celó nič. Sadi se pa mnogo fižola, boba, graha in krompirja, enako tudi dosti zelja, repe in korenja, novejši čas pa se na njivah prideljuje tudi veliko detelje:

Nikakor pa ti pridelki ne zadostujejo potrebam, ter se mora poleg kave, sladkorja, riža, špíríta, vina, piva in drugih reči dovažati iz drugih krajev tudi razna moka.

V Dol. Logaški občini je 14 gostilničarjev in krčmarjev, 5 trgovcev z mešanim blagom, 6 trgovcev z lesom, 5 kovačev, 4 krojači, 4 čevljarji, 2 sedlarja, 4 mizarji, 4 tesarji, 2 kolarja, 2 klobučarja, 1 mesar, 1 klavec drobne živine, 1 dimnikar, 1 usnjar, 1 špeditér; 5 vodnih žag, 1 parna žaga, 1 vozna teht., 3 mlini. Tukaj so tudi predsedništva 8 društev in sicer: 1. Društvo učiteljev in šolskih prijateljev okraja Logaškega (ustanovljeno dné 1. marca 1888. l. 72 udov.) 2. Lovski klub (ustanovljen v 1887. l. 23 udov.) 3. Bralno društvo (ustanovljeno v 1879. l. 11 udov.) 4. Prostovoljna požarna straža Logaška (ustanovljena dné 24. aprila 1879. l. 49 udov). 5. Podružnica ces. kr. kmetijske družbe (ustanovljena dné 19. dec. 1887. 59 udov). 6. Društvo c. kr. poštarjev in poštnih opraviteljev na Kranjskem, Primorskem in Dalmatinskem. 7. Podružnica društva sv. Cirila in

Metoda (ustanovljena 6. januarja 1887 — 40 udov). 8. Zadruga gostilničarjev in krčmarjev, mesarjev in klavcev drobne živine, trgovcev in obrtnikov prostih obrti (ustanovljena 1887. l.); poleg teh društev pa šteje še društvo sv. Mohorja v Logatcu 86 udov in Matica Slovenska 34 udov.

Kraj Logatec sme se med jako stare prištevati. Valvasor trdi¹⁾, da je staro Rimljansko mesto Longatica Mansio stalo tukaj, kjer je sedanji Logatec, ter to trditev podpira s potnimi zapiski Antonina, ki se glasé:

PLUVIO FRIGIDO
LONGATICO M. P. XXII.
HEMONA M. P. XVIII.

FLUVIO FRIGIDO
IN ALPE JULIA M. P. XV.
LONGATICA MANSIONE M. P. V.
NAUPORTO M. P. VI.
EMONA M. P. XII.

Že Kelti morali so se vstavljati tukaj, predno so se podali čez Hruško. Za časa Rimljanov²⁾ bil je Logatec glavna postaja. Tukaj so prenočevali, ter vsled tega imeli tudi razne palače, kopališča, shrambe in založnice, kje, nij dandanes nikakega sledú.

V letu 538 šli so Longobardi skozi Logatec, katere je vojskovodja Narses poklical v Italijo.³⁾ Kraljiški vrh, jeden vrhuncev gorovja nad Podkrajem, je menda oni kraj, od koder je kralj Alboin vprvič zagledal prelepe južne dežele. Za Longobardi prišli so Avari za temi pa Slovenci v naše kraje.

Tudi Turki niso prizanesli Logaški dolini. Tako so v letu 1480 požgali in oropali Logatec⁴⁾; nesrečo povekšali ste pa potem še dragina in kuga.

V letu 1491 napadli so zopet Turki naše kraje, a to pot prejeli zasluženo plačilo. V Hrušci obkolili so jih vitezi in črna

¹⁾ Valvasor V. str. 240. b.

²⁾ A. Dimitz. Geschichte Krains str. 10.

³⁾ Ibid. str. 14.

⁴⁾ Ibid. str. 43.

vojska Kranjska ter pobili do zadnjega moža. Prosto ljudstvo pripoveduje o onem času tako-le: Turek požigal in ropal je v tej okolici, a popoldne hodil se je hladit in počivat v Hruške gozde. Kristijanje našagali so drevje in ko je turek zopet prišel hladit se, podrli so drevje in s tem pokončali krutega sovražnika; oni kraj pa, kjer se je to zgodilo imenovali so Turški klanci, katero ime je še dandanes v rabi.

V letih 1496—1498 pustošile so zopet večkrat turške čete Logatec.¹⁾ — Enako so gotovo v l. 1522 oropali Logatec, ko so drvili čez Postojino, Ribnico, Kočevje čez Hrvaško nazaj v Bosno.²⁾ — Kadar je pridrl Turčin v naše kraje, zbežali so ljudje v tabora, katerih jeden je bil v Cerkovski vasi, drugi v Dol. Logatcu.

Za časa Valvasorja bil je kraj še zelo samotnen, okoli in okoli obdan z gozdi.³⁾ Opisuje ga kot veliko, samotno, kotlu podobno dolino z ilovnato rodovitno zemljo. V dveh ali treh vaseh prebivali so večinoma ljudje, ki so se pečali s tovorenjem.

Omenja tabor v Dol. Logatcu ter popisuje bolj obširno poštno hišo v Hrušci.⁴⁾ Pripoveduje tudi naslednjo pripovedko, ki se je menda kakih 20 let popred v Logatcu zgodila.⁵⁾

Neki kmet šel je v gozd drvarit. Ko je posekal veliko drevo, najde, da je taisto votlo, votlina pa da je polna zlatov. Hitro si z zlata natlači vse žepe ter dela potem dalje. Ker ga je pa zlato pri delu težilo — zložil je vse zlato na tla, zvečer pa je zopet vse pobral in se vesel podal domov. Domov prišedši najde v žepih mesto zlatov — lešnike. Hitro gre ves prestrašen h tedanjemu grajščaku in mu pové vso zgodbo. Kaj da se je dalje zgodilo, ne pové Valvasor.

Dné 30. avgusta in 20. septembra 1728 bil je v Logatcu cesar Karol VI., ko je potoval v Trst in zopet nazaj.⁶⁾

V letu 1765 napravila se je cesta od Vrhnike v Idrijo — dandanes imenovana stara Idrijska cesta. Ljubljčan Jože

¹⁾ A. Dimitz. Geschichte Krains, str. 45.

²⁾ Ibid. str. 54.

³⁾ Valvasor II. str. 264. b.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Ibid. XI. str. 344. a.

⁶⁾ A. Dimitz str. 104.

Schemerl, rojen 1752. l., cestni nadzornik na Kranjskem, zidal je tudi državno cesto od Vrhnike čez Logatec do Postojine.¹⁾ Opuščala se je tedaj stara cesta od Vrhnike čez Dol. Logatec, Martin hrib, Laze do Planine.

Dné 20. marca 1784 bil je v Logatcu cesar Jožef II., ko je potoval na Laško in dné 4. marca 1788 zopet, ko je šel v Trst.²⁾ Enako je bil cesar Leopold II. v letih 1790 in 1791 tukaj. Nadvojvoda Karol je o času francoskih vojsk uredujoč vojsko na Laškem bil v Logatcu dné 17. februvarja 1797 in dné 22. novembra 1805.

Ko so Francozje prišli na Kranjsko, imel je francoski general Bernadotte glavni stan v Logatcu. Tù je izdal dné 29. marca 1797 proklamacijo v francoskem, slovenskem in nemškem jeziku prebivalcem Kranjske in sosednih dežel, zagotavlja v taisti ljudstvu vero, prostost domačih navad, gotovost imetja i. t. d.³⁾

Dné 28. aprila 1797 videli so Logatčani Napoleona I. potujočega proti Trstu v spremstvu generalov Massena, Murata, in drugih.⁴⁾

V letu 1800 zidala se je menda cerkev sv. Nikolaja v Dol. Logatcu na onem prostoru, kjer je bila popred majhna cerkvena.

Leta 1815 pogorel je skoraj ves Logatec.

Ko se je v letu 1855 otvorila južna železnica, predrugačilo se je življenje v tej okolici.

V letu 1858 napravila se je okrajna cesta v Idrijo, ter tako ves promet preložil iz Idrije v Logatec. Popred vozilo se je vse blago na Vrhniko.

V letih 1848, 1859 in 1866 — o času vojsk na Laškem, bilo je v Logatcu vedno veliko vojakov. Skoraj vselej so ti prinesli s seboj kolero, katera je zlasti 1866. leta pobrala dokaj ljudi.

1) A. Dimitz. Geschichte Krains, str. 109.

2) Ibid. str. 112.

3) Ibid. str. 121.

4) Ibid. str. 122.

V letu 1876, dné 6. avgusta, zadela je Logatec velika nesreča. V hiši št. 28 (sedaj) na Čevcih kuhala je žena kosilo, vsled nepazljivosti uname se ji zabela, plamen švigne kviško in užge seno nad neobokano kuhinjo pod streho. Ko je začelo goreti, ni bilo nobenega vetra, malo časa potem pa je začela briti silna burja. Kmalu bile so v ognji tudi sosednje hiše in v pol ure čez 100 poslopij. Pogorele so tri cerkve in sicer: cerkev sv. Jožefa na Čevcih, zvonik farne cerkve v Cerkovski vasi in cerkev sv. Križa na Tabru. Burja bila je tako močna, da je ogorke nesla dve uri daleč. Beda bila je neizrečena in nemo-goče bi bilo ljudstvu okrepiti se po tej nesreči, ko bi ne prišla pomoč od vsih krajev. Njih Veličanstvo presvetli cesar Fran Josip I. poslal je takoj 3000 gld., dežela Kranjska 5000 gld., iz drugih krajev Kranjske nabralo se je pa daril čez 12000 gld.

Kjer so stale popred stare, slabe, s slamo krite hiše, vidiš sedaj lepa, z opeko krita poslopja. Ko pa so se v letu 1879 razdelili gozdi na drobno, popravili so in prekrili z ognjavarno streho tudi drugi njihova poslopja tako, da so sedaj vse vasi prav čedne.

Dné 15. junija 1883 pozdravljalo je ljudstvo navdušeno cesarja Frana Josipa I., ko se je peljal v Idrijo.

V letu 1888 začela se je delati okrajna cesta Dolenji Logatec-Rovte.

Logatčane podučeval je do l. 1815 za silo tedanji cerkvenik in organist Kranc. Šola bila je v mežnariji, na parceli št. 3, kateri prostor je tedanji posestnik Milavc l. 1800 z nekim drugim cerkvi pripadajočim zemljiščem zamenjal s pridržkom, da ima v tem poslopu tudi nadalje jedno sobo za shranjene žita. Ko pa je v l. 1815 požar upepelil tudi mežnarijo, odkupila se je potem ona služnost in dozidalo jedno nadstropje, v katerem je bila na jedno stran šolska soba, na drugo pa učiteljevo stanovanje. Stroške tega zidanja 1033 gld. 30⁵/₆ kr. st. d. in tlako plačalo je deloma škofijstvo Ljubljansko kot patron cerkve, deloma župljani Logaški. V letu 1818 nastavil se je prvi izprašani učitelj Zupin L., kateri je ob enem oskrboval službo cerkvenika in organista.

Ker so drugi učitelji naznanjeni pri opisu Gor. Logaškega šolskega okoliša, omenim le učiteljstvo Dol. Logaške šole. Dne 2. septembra 1878 nastavljen je bil začasnim učiteljem, a dne 3. oktobra 1880 stalnim nadučiteljem gosp. Vojteh Ribnikar; dne 14. septembra 1880 pa je bila začasno, a v letu 1884 stalno nameščena učiteljica gospica Fani Suppan. Učitelji veronauka bili so pa na tej šoli č. gg. kaplani: Ivan Belc do leta 1878, Gotthard Rott od 1. 1878 do 1. oktobra 1882, Ivan Zl. Lavrenčič od 3. oktobra 1882 do 8. novembra 1883, Julij Čuk od 27. novembra 1883 do 14. septembra 1887, od 15. septembra 1887 dalje pa Ivan Mikš. Od 1. 1869 do 7. februarja 1885 bil je za župnika v Logatcu č. g. Matej Markič, a od leta 1886 sem pa slušbuje kot tak č. g. Lovro Bergant.

Do leta 1878 bila je šola jednorazredna. Ker pa je število šolskih otrok od leta do leta naraščalo in se zlasti od leta 1876 množilo, ko so prišli c. kr. uradi iz Planine v Logatec, treba je bilo šolo razširiti. V Cérkovski vasi pa ni bilo pripravne sobe, v katero bi se umestil začasno drugi razred. Ko so Mat. Dolschein-a dediči iz Dol. Logatca ponudili brezplačno v hiši št. 10 na Čevcih jedno veliko sobo za šolo, drugo pa za stanovanje učiteljevo, je c. kr. okrajni šolski svet Logaški uredil tako, da je bil jedni razred v Cérkovski vasi za otroke iz vasi: Cérkovska vas, Kalce, Gorenja vas, Blekova vas, Žiberše in Hrušca, otroci iz Dol. Logatca, Martin hriba, Čevic in Broda pa imajo hoditi v šolo na Čevca. Dne 19. septembra 1878 otvorila se je svečano ljudska šola v Dol. Logatcu. Vsled krajevnih in drugih razmer razdelil je visoki ces. kr. deželni šolski svet za Kranjsko v letu 1880 šolski okoliš dvorazredne ljudske šole Logaške v dva šolska okoliša, Dolenji Logatec in Gorenji Logatec, povsod z dvorazrednico. Ker pa se ni moglo tirjati in tudi ne pričakovati, da bi šola vedno ostala v hiši št. 10 na Čevcih, treba je bilo skrbeti za pravo šolsko poslopje. Občina kupila je že dne 26. decembra 1878 primerno zemljišče poleg cerkve sv. Nikolaja v Dolenjem Logatcu. Dne 14. aprila 1881. leta bila je prva obravnava radi zidanja šolskega poslopja. Dne 25. aprila 1881 bil je lokalni ogled. Dne 2. maja 1882 oddalo se je vse delo šolskega zidanja posameznim mojstrom

po manjšavnej dražbi. Dné 12. junija 1882 vložil se je prvi — temeljni kamen šolskemu poslopju. Zidarsko delo je vrlo napredovalo in od dné 13. do 16. septembra 1882 se je poslopje pokrilo. V pomladi 1883 vršilo se je zidanje dalje in dné 23. septembra 1883 bilo je slovesno otvorjenje in blagoslovljenje novosezidanega poslopja. V veži kaže napis na kamenitnej plošči, kdaj je bilo poslopje zidano, glasi pa se tako:

Pod vlado

Njih Veličanstva presvitlega cesarja

FRANC JOŽEF-A I.

sezidala je občina Dol. Logaška to šolsko poslopje v letu
MDCCLXXXIII.

V tem času predsedoval je:

c. kr. deželnemu šolskemu svétu Kranjskemu:

gospod ANDREJ baron WINKLER,

c. kr. deželni predsednik;

c. kr. okrajnemu šolskemu svétu Logaškemu:

gospod IVAN MAHKOT,

c. kr. okrajni glavar;

krajnemu šolskemu svétu Dol. Logaškemu:

gospod ADOLF MULLEY,

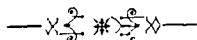
župan.

Radi poprave hiše št. 10 na Čevcih, moral je v letu 1882 krajni šolski svèt Dol. Logaški najeti šolski sobi v hiši št. 3 v Dol. Logatcu za jedno leto. Dné 7. aprila 1884 začelo se je obdelovati zemljišče pred šolskim poslopjem in uredovati šolski vrt. V mesecu avgustu 1885 postavil se je čebeljak na šolskem vrtu. V mesecu marcu 1889 razširila se je dvorazrednica v tri-razrednico, (tretji razred otvori se s šolskim letom 1889/90).

V mesecu decembru 1879 razsajala je hudo otroška bolezen ošpici. Bilo je čez 60 otrok naenkrat bolnih. V mesecu novembru 1881 prikazala se je davica ter nekaj otrok pobrala; v mesecu oktobru 1882, mesecu januarju 1883 in mesecu marcu in aprilu 1888 pa vsled te bolezní po več časa ni bilo šolskega poduka. Radi obilega snega v letu 1879, ko je dné 1. decembra le 6 otrok došlo v šolo in v mesecu marcu 1887, ko je vsled neprestanega sneženja od dné 14. do 19. marca ves promet

na železnici izostal, ni bilo po štiri do osem dni šolskega poduka.

Večje slavnosti, katerih se je tudi šolska mladina Dolenje Logaška udeležila, bile so: Dne 24. aprila 1879. l. svečanost srebrne poroke Njiju Veličanstev Fran Josipa I. in Elizabete; dne 22. maja 1880. l. blagoslovljenje šolske zastave; dne 10. maja 1881. l. praznovanje poroke cesarjeviča Rudolfa s Štefanijo; dne 7. avgusta 1881 velika slavnost sv. Cirila in Metoda, pri kateri se je nabral prvi denar za Jurčič-evo ustanovo; dne 15. julija 1883. l. svečanost cesarjevega pohoda Kranjske; dne 23. sept. 1883. l. blagoslovljenje šolskega poslopja; dne 22. in 23. julija 1888. l. slavnost, katero je priredil ves Logaški politični okraj o priliki štiridesetletnice vladanja presvetlega cesarja Fran Josipa I.

Godovič.

Občina Godovič se ima prištevati med najmanjše na Kranjskem. Število ljudstva v župnijskeji kakor županijski občini je enako in znaša po ljudskem štetji 1880. l. 499 prebivalcev. V občini je enorazredna ljudska šola, v kateri je bilo za vsak danjo šolo

godnih	dečkov	leta 1880	24,	leta 1889	35,
»	deklic	»	»	16,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	22,	»
»	deklic	»	»	15,	»
za ponavljanje šolo					
godnih	dečkov	leta 1880	3,	leta 1889	5,
»	deklic	»	»	7,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	3,	»
»	deklic	»	»	7,	»

Občina Godovič je okoli in okoli obdana z griči in hribi, izrastki Krasa, vendar je lega prijetna, ker je vse okoli zeleno. Njive in polja menjavajo se s travniki in gozdi; vse skupaj pa naredi na človeka prav ugoden utis. Druzega znamenitega hriba ni, kakor na desni strani ceste, držeče iz Logatca v Idrijo, stoječi Jelenšek, na katerem je nekdanje stalo — kakor spodaj povedano — najbrže Keltsko selišče.

Na vodi je občina zelo revna, ker niti potoka nima. Studenti in hudourniki in en večji ribnjak je vse, kar ima. Znamenito pa je to, da se med Godovičem in Hotederšico voda deli. Voda proti Logatcu se izteka v Črno morje, proti Idriji v Jadransko morje.

Gozdi, pašniki, njive in travniki stojé v nekakem razmerji tako, da ljudstvu zunaj špecerijskega blaga ni treba za živež

dosti denarja izdajati. To veljá seveda samo za dobre in srednje letine; ob slabih letinah je drugače. Primeroma je gozdov v Godoviču največ. Lesna trgovina ljudstvu zunaj živine še največ vrže, a žalibog gre tudi s to čedalje slabše, ker se zmirom seka in ima les prenizko ceno. Živinoreja je na precej visoki stopinji in ravno ta je in bode glavni dohodek ljudstvu, ker se je veliko pokupi za Trst in Gorico. Tudi masla, kokoši in jajec se v omenjeni mesti veliko razpečá. Kljubu temu pa se materijalno stanje ne smé prav dobro imenovati, ker so skoraj vse kmetije zadolžene. Živine se priredi precej in lepe, nasprotno se pa o konjereji govoriti ne more. Tudi ovce se ne redé.

Ker ima ljudstvo priliko z omikanimi ljudmi, gredočimi v Idrijo, kolikor toliko občevati, zato se je začela že tudi omika med ljudstvom širiti. Tukaj je tudi šola svoje storila. Branje in pisanje je že precej razširjeno, posebno v mladem dorašljaju.

V občini Godoviški je ena sama cerkev — cerkev svetega Urbana, papeža mučenca. Bila je poprej podružnica Vrhniške župnije in je 10. aprila 1724. l. pod tedanjim škofom Ljubljanskim Viljemom de Leslie samostalna postala. Farna postala je Godoviška cerkev vsled prošnje faranov in poslednjega volila Andreja in njegove žene Marjete Petrovčič, katera sta skupaj volila 1800 gld. Darovali so še za ustanovitev fare Gašpar Brenk 600 gld. in še nekateri drugi tudi 600 gld.; vsi skupaj 3000 gld. — Znamenito pri tej cerkvi je to, da je od l. 1737 do l. 1749, torej v teku dvanajstih let, trikrat pogorela. Po tretjem pogorišči, ko je bila cerkev komaj dodelana — delavci so še znotraj zid snažili — zadene požrtovalnost Godovičanov nova nesreča. Dné 1. septembra leta 1753, na neko soboto ob 4. uri popoldne, se podere zvonik, ki je bil precej višji od današnjega, na cerkev, prebije obok in podsuje 5 zidarjev. K sreči, da družih ljudi ni bilo notri. Od leta 1753 ni od nobene enake nesreče več brati. — Prvi vikar Godoviškej fari je bil Michael Frueperger.

Pri vedno ponavljajočih se nesrečah cerkve so se zmirom odlikovali z največimi doneski posestniki bližnje grajščine Šebalke. Tako se bere o neki Marjeti Petrovčič, da je, ko so zvon vliвали in je tvarine še manjkalo, prinesla poln predpasnik tolarjev.

Pri tem je treba pomniti, da takrat še ni bilo v Ljubljani livarne za zvonove in so ljudje, slabih in dolgih potov se boječ, zvonove sami doma vliвали. Tudi drugi posestniki v Godoviču so veliko darovali.

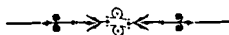
Do leta 1878 je bila v Godoviču le šola za silo, in podučevali so mladino do takrat cerkveniki in organisti. Torej ima šola še-le kratko zgodovino. Sezidano je bilo sedanje šolsko poslopje 1879. l. na istem prostoru, kjer je stala poprej takozvana „mežnarija“. — Še-le leta 1879 so začeli službovati izšolani učitelji in sicer je bila prva učiteljica gđ. Fani Suppan, potem Hinko Likar, Rudolf Piš in sedaj Josip Petkovšek. — K šolskim dobrotnikom Godoviške šole je prištevati gosp. dr. Tratnika in Janeza Pagona. Prvi je daroval 200 gl. za popravo stare ali sezidanje nove šole. Ker pa soseska ni hotela nič storiti, je onih 200 gl. izročil c. kr. okrajnemu glavarstvu in s pomočjo tega se je namen dosegel. Kar je manjkalo je dodala nekaj soseska nekaj dežela. Drugi, t. j. Janez Pagon, je pa odstopil od svojega sveta do 46 m zemlje, da se je moglo šolsko poslopje obširneje zgraditi.

Godovič bil je pred letom 1858 — takrat se je namreč okrajna cesta skozi Godovič speljala — brez posebne važnosti, vas, ležeča med gozdi in gozdíči, od česar je tudi najbrže imé dobila. — Pač pa je nekoliko od ceste odstranjeno neko grajščini podobno poslopje, Šebalk imenovano, katero ima samo na sebi precejšno zgodovino. Posestnica tega poslopja je sedaj gospa Katarina Podkrajšek.

Drug zgodovinski kraj je bivša Keltska ali rimska naselbina na vrhu Jelenškega, od katere dandanes skoraj sledú ni. Prostor, kjer je stala, je zdaj čez in čez prerašen z drevjem in mahom. Ako se pa to odstrani, pride se na sled nekdanjemu okrožnemu zidu. — Da je bila dotična naselbina skoraj gotovo keltska, priča zid, kateri ni bil z moltrom zidan, ampak na enak način, kakor še dandanes gradijo na pravem Krasu njive in senožeti. V sredi je bilo najbrže leseno poslopje, ker ni nobenega sledú od kakega zidu najti. Pač pa so dobivali pastirji, ki so na tistem mestu pasli in brskali, marsikatero reč,

kakor: kroglice, bojne sekire, meče in kakor kozji rog zvite reči, a vse to iz bronu. Ohranilo pa se ni nič, ker ljudstvo tistih najdb ni znalo ceniti. — Sedaj je preiskavanje na dotičnem mestu težavno, ker segajo korenine drevja globoko med kamenjem.

Druzega imenitnega ali zgodovinsko važnega v Godoviču ni in tudi ljudstvo, katero navadno vse ohrani, če tudi nekoliko predelano, druzega ne pripoveduje.

Gorenji Logatec.

Šupnija Logatec razdeljena je v dve občini, v Dolenjo- in Gorenjo Logaško, kojih prva ima dvorazredno in druga trirazredno ljudsko šolo ter šteje 2924 ljudi. Tukaj je tudi sedež c. kr. okrajnega glavarstva, c. kr. sodnije, c. kr. davkarije, c. kr. notarja in c. kr. geometra, c. kr. poštnega in brzojavnega urada in c. kr. žendamerijske postaje.

Imena vasi v šolski občini Gorenje Logaški so: Cérkovska vas, Gorenja vas, Blekova vas, Kalce, Hrušica in Žiberše.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	59,	leta 1889	109,
»	deklic	»	»	67,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	54,	»
»	deklic	»	»	65,	»

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	21,	leta 1889	20,
»	deklic	»	»	27,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	18,	»
»	deklic	»	»	24,	»

Šola obstoji od leta 1814. Prvi učitelj bil je tù Jakob Kranjec, kateri je podučeval „za silo“ v tedanji mežnariji. Leta 1815 bil je v Cérkovski vasi silni požar, ter je upepelil tudi mežnarijo. Ko se je ta zopet pozidala, napravilo se je poslopje večje, z eno šolsko sobo in stanovanjem za učitelja. Leta 1818 nastavljen je bil tù prvi izprašani učitelj Zupin ter služboval nad 30 let. Temu sledili so: Kuvec, Tomšič, Jerše, Pokorn, Požar, Japelj, Juvanc, Kermavner, učiteljica Marija Arrigler, sedaj pa Kernc, Rožanc in učiteljica Paulin.

Leta 1878 ločila se je Dolenje-Logaška občina od šole v Gorenjem Logatcu.

12. avgusta 1879 sklenil je krajni šolski svet potrebne korektive storiti, da se s početkom leta 1880 šola razširi v dvorazredno, kar se je tudi zgodilo. Šolska soba za drugi razred bila je do konca šolskega leta 1883 v privatni hiši. Ker ni kazalo, da bi se moglo staro šolsko poslopje primerno razširiti, sklenil je krajni šolski svet 11. marca 1883 zidati novo, tirjatvam primerno šolsko poslopje na priličnem prostoru, kjer bi se dal pri poslopju napraviti tudi šolski vrt. Tako poslopje pričelo se je zidati 9. julija 1883 po zidarskem mojstru Gašpariju in je bilo v začetku septembra 1884 dogotovljeno. Dne 14. septembra vršilo se je slovesno blagoslovljenje, (o kojem je obširnejši popis v šolski kroniki). Zemljišče, katerega je krajni šolski svet za zgradbo tega poslopja potreboval, kupilo se je za nizko ceno od Janeza Kobal-a, posestnika v Cérkovski vasi. Spomladi leta 1885 obdelovalo se je zemljišče šolskega vrta, na katerem se je postavil tudi čebelnjak. Začetkom šolskega leta 1888—89 razširila se je šola v trirazrednico. Učiteljsko osebje ima v šolskem poslopju dostojno stanovanje.

Cérkovska vas šteje 58 dokaj lepih, po požaru leta 1876 pozidanih hiš. Blizo v sredi te vasi nahaja se farna cerkev Matere Božje sv. rožnega venca. Okrog cerkve se razprostira prejšnje pokopališče, obdano z zidom. Kedaj je bila ta cerkev sezidana se prav ne vé. Leta 1689 ustanovljena je bila tu župnija ali prav za prav samo vikarijat. Vikar v tem času bil je Janez Buskovič. Farna cerkev je gotovo starejša, vsaj že pred 200 leti bile so sezidane vse sedanje podružnice Logaške.

Na južni strani Cérkovske vasi stoji lepa grajščina, last kneza Windischgrätza, kjer so sedaj c. kr. uradi. Nadalje se nahajajo te-le podružnice: Sv. Križ na prijaznem homcu „Taboru“, sv. Janez v Gorenji vasi ter one v Dolenje Logaški občini sv. Jožefa na Čevcih in sv. Nikolaja v Dol. Logatcu.

Na Taboru bil je nekdanji grad — to priča ime samo. Ostaline tega zidovja kazale so se na „Velikih Bukvah“ še pred nedavnim časom. Že o Valvazorjevem času ni bilo družega, kakor razvalina. Gotovo je, da ima „Tabor“ zgodovinski pomen

— ali določnega nimamo nikjer zapisanega. Kakor kaže podoba v Valvasorji bil je ta tabor podoben onemu v Cérknicī pri župnijski cerkvi. Grad Logaški sezidan je bil najbrže pozneje, ko je že stari grad razpadel v razvaline. Kacih 80 let pred Valvasorjem bila je grajščina last Adama Moschava. Pozneje je prišla v last knezov Eggenberških. O Valvasorjevem času bil je nje posestnik Janez Seyfried knez Eggenberški, deželni glavar v Ljubljani, le-ta je bil tudi gospodar grajščine v Haasbergu.

V šolskem okolišu Gor. Logaškem je na južno-zahodnej strani gora Hrušica. Valvasorju pomeni Hrušica toliko kakor Alpes Juliae. Dasiravno tudi Valvasor v teh imenih ni dosleden, vendar na našem mestu bi bilo morda bolje, da bi rekli: Hrušica je v zvezi s Trnovskimi gozdi. Najvišji vrh Javornik (1262 m). Hrušica je zgodovinsko imenitna. Čez to gorovje drla so ljudstva v Logatec rimske pokrajine. Še zdaj se vidijo ostanki stare ceste. Na vrhu bila je rimska postaja „Mutatio ad Foram“ (Glej Valvasor II. knj. str. 268.)

Proti severu-zahodu in jugu nahajajo se griči, proti vzhodu in jugu pa se pričinja Kras. V tem kraju je več podzemeljskih votlin in brezen, med kojimi je najznamenitejša Gradišnica do 270 m globoka, katero je preiskal gospod W. Putick l. 1886.

Velikih vodá tukaj ni. V jedno uro oddaljenih Žiberšah izvira v podnožji hribov več studencev, izlivajoč se v jedno strugo, da postane potok, ki pretaka pod imenom „Logašica“ skozi Gorenji Logatec ter se v Dolenjem Logatcu blizu Martin hriba izgublja v požiralnik Jačko.

V šolski občini Gor. Logatec razprostira se precej rodovitnega polja in travnikov.

Ljudstvo se pečá s kmetijo, z živinorejo, precej tudi s čebelarstvom, kakor tudi z lesno trgovino.

Grahovo.

Del Cérkniške in Starotrške politične občine je župljanska, ob enem šolska občina Grahovo, ki šteje po ljudskem štetju 1880. l. 1270 prebivalcev. Ima enorazredno ljudsko šolo, v kateri je bilo za vsak danjo šolo

godnih	dečkov	leta 1880	95,	leta 1889	89,
„	deklic	„	„	100,	„
obiskujočih	dečkov	„	„	86,	„
„	deklic	„	„	87,	„

za ponavljavno šolo

godnih	dečkov	leta 1880	31,	leta 1889	29,
„	deklic	„	„	22,	„
obiskujočih	dečkov	„	„	26,	„
„	deklic	„	„	21,	„

Na severnej strani vasi Grahovo je 1100 m visoka gora Slivnica. Ob vznožji je zaraščena z grmovjem, po vrhu in ob pobočji se razprostirajo pašniki in košenine imenovane „lazi“. Prav lep razgled je ž nje na vse strani. Vidi se proti jugu in zahodu Cérkniško jezero, čez Križno goro Loška dolina, proti severu Ljubljanska ravnina in dalje Kamniške planine, proti vzhodu hribata okolica sv. Vida in sv. Trojice. Razven Slivnice je še več gričev, kateri imajo imena po bližnjih vaseh.

V šolski občini tekó trije potoki. Grahovski potok izvira ob vznožji Slivnice, teče skozi Grahovo, ter se četrť ure daleč od vasi združi z Žirovnico. Žirovnica izvira pod Žirovniškim gričem. Ta potok je vedno enako močan, naj si bo suho ali deževno vreme. Ob njegovem bregu stojé zaporedoma žage z mlini. Izliva se v Cérkniško jezero. — Lipsenjŝca (Štiberŝca) izvira pod Križno goro. Voda priteče iz jame, ki je pod goro.

Pri deževnem vremenu postane potok jako deróč. Stoječa voda je Cérkniško jezero, (katero je obširneje opisano pri Cérkniškeji občini).

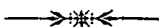
V šolski občini Grahovo pečá se ljudstvo većinoma s kmetijstvom in živinorejo. Sadjarstvo in čebelarstvo začelo se je polagoma razvijati. Njiv je precej veliko, ter so srednje plovovite, manj je dobrih travnikov. Velike senožeti ima prebivalstvo v Cérkniškem jezeru v „blatah“. Tù nakošeno seno je slaba krma za govejo živino, dobro je za konje. V poletnem času pečá se prebivalstvo tudi z ribolovstvom. Marsikak krajcar prisluži si z vožnjo.

Šolska občina šteje štiri vasi: Grahovo, Žirovnica, Lipsenj in Bločice; prvi dve spadate pod politično občino Cérkniško, zadnji dve pod Starotržko občino. Grahovo šteje 80 hišnih štev. s 430 prebivalci, Žirovnica 58 hiš. št. s 344 preb., Lipsenj 39 hiš. št. s 247 preb., Bločice 31 hiš. št. s 155 preb..

Župljanska občina je nastala l. 1785 iz Cérkniške župnije, ter je bila do l. 1870 lokalna kapelanija. Prvi lokalni kapelan bil je J. Lissjak; Tomaž Žirovnik bil je prvi župnik. Farna cerkev je posvečena Čistemu Spočetju Device Marije. — Podružnice so: sv. Pavel v Žirovnici, sv. Štefan v Lipsenji, (katero so sezidali posestniki grajščine Stegberg), sv. Primož in Felicijan na Bločicah in sv. Nikolaj na Slivnici. Neznana je starost cerkvá.

Blizu izvira Lipsenjšce nahajate se razvalini nekdanjih gradov „Stari Šteberg“ in „Novi Šteberg“. Prvi posestniki so bili gosp. Šteberški. Zadnji posestniki teh gradov bili so knezi „Eggenberški“. Kdaj in na kakov način sta se gradova razdjala, je neznano. Ostalo zidovje pričuje, da je bil „Stari Šteberg“ velik in trden grad, in da ga je le velika sila zamogla razrušiti.

Šolska fasija je bila narejena 26. nov. 1862. l.; potrjena je bila od slavnega dež. šolskega svéta dné 29. nov. 1864. Šolsko poslopje bilo je zgotovljeno koncem leta 1867, šola pričela pa se je l. febr. 1868. l. Prvi učitelj bil je Matija Petrič; za njim pa so učiteljevali gg.: Leopold Božič, Jakob Petrič, Ivan Bartl, Josip Turk in sedaj Hinko Likar.

Hotederšica.

 Hotederški občini je enorazredna ljudska šola. Župljanska občina šteje 952, šolska občina pa 1034 ljudi.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	59,	leta 1889	76,
»	deklic	»	»	42,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	57,	»
»	deklic	»	»	41,	»

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	14,	leta 1889	16,
»	deklic	»	»	10,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	12,	»
»	deklic	»	»	8,	»

V šolski občini je mnogo malih holmov, izmed katerih je največji Bescev hrib.

Blizo Hotederšice se zgubijo trije mali potoki v podzemeljske votline, kateri se menda pri Grčarevci zjedinijo z reko Unec, kar se zlasti o času povodnji potrjuje, ko privrè pri omenjeni vasi ogromna množica vode, katerej ljudstvo „Hotenka“ pravi in katera provzroči preplavljenje Planinske doline.

Njive in travniki so v precej dobrem stanju. Ljudstvo pridobiva dovolj žita (razun turšice) in klaje v zmernih letih za domačo potrebo. Gozdi pa so se tekom dvajset let skoraj popolnoma uničili. Radi pomanjkanja gozdov spremenilo se je podnebje tako, da je v letnih časih velika vročina, po zimi pa velik mraz, in tudi vetrovi so vedno večji. Od kar je jelo gozda pomanjkovati, brede ljudstvo zmeraj v večje dolgove in revščino.

Živina, katera je njih edina podpora, vzdržuje se precej dobro, želeli bi bilo večje snage pri živini in v hlevih, boljših plemen in umnejšega mlekarstva.

Ker je šola v tem šolskem okraji že od leta 1864 zná 80°/_o brati, 50°/_o pa brati in pisati.

Hotederški šolski okraj obseza štiri vasi, Hotederšico s 531 prebivalci (po ljudskem štetju l. 1880), Novi svet s 163, Ravnik s 179, in Rovtarske Žiberše z 80 preb.

Opomina vredno v tem šolskem okraju je še to, da je dolina proti Rovtah na severo-zahodni strani od Hotederšice Kraška meja. Na eni strani je pogorje samega peščenca, na drugi Kras z apnenim skalovjem, podzemeljskimi votlinami, požiralniki i. t. d.

Najstareja cerkev Hotederške občine je podružnica svete Barbare na Ravniku, zidana 1685. l. Današnja župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika je bila zidana l. 1707. Ti obe sta bili podružnici Logaškega subvikarijata, oziroma Vrhniškega vikarijata do leta 1746. Ker so se Logaški subvikarji večkrat pritožili pri škofijstvu radi daljave, slabih potov in velikih sneženih navalov, ustanovil je Ljubljanski škof Ernest Amadej 1746. l. župnijo s sedežem v Hotederšici. Povod te novo ustanovljene župnije bil je duhoven tuje škofije z imenom Blaž Korče (baje iz Črnega vrha doma), kateri je daroval v to svrho 2000 gld.

Leta 1746 nastavljen je bil prvi duhovni pastir z imenom Marka Janez Lakner. Leta 1866 je pogorela župnijska cerkev. Pod umnim vodstvom župnika Fran Ks. Riharja je bila cerkev l. 1869—1871 jako okusno zopet obširno sezidana.

Nekateri duhovniki so lastnovoljno podučevali ukaželjno mladino v branji, pisanji in računstvu. L. 1863 bilo je sezidano šolsko poslopje. Redno šolsko obiskovanje pričelo se je pa l. 1864. Prvi učitelj bil je Janez Treven iz Idrije. Za tem pa so učiteljevali Iv. Valentin, Marko Margreiter, Vojteh Ribnikar, Fran Schmidt, Makso Ivanetič, Karol Weber in Miha Kabaj.

Ljudstvo tega šolskega okraja naselilo se je po ustnem izročilu iz Hotenja (ob ustji Tribušice, pritoka Idrijce) na Primorskem. Novo-naseljenci naselili so se ob ustji današnjega vaškega potoka. Posekali so velik gozd in jeli se pečati s poljedelstvom in živinorejo.

Idrija.

Idrija, rudarsko mesto, slovi po celem sveti zaradi jam, v katerih se pridobiva mnogo živega srebra; stoji v globoki kotlini zahodnjega hrbtišča Julijskih Alp, ki se vlečejo med Kranjskem in Goriškim na $32^{\circ} 25'$ izhodne dolgosti in na 45° severne širokosti.

Dolino obdajajo proti vzhodu precej visoki hribje, na najvišjem stoji lepa cerkviča, sv. Mariji Magdaleni posvečena, ob tem hribu se vije med zelenjem stara cesta čez Veharše na Vrhniko in Ljubljano. — Proti severo-zapadni strani jo oklepajo Kobalove planine s svojimi izrastki, in med temi je rožni hrib s cerkvijo sv. Antona, — na južno zapadni se razprostirajo Stružne gore z Gladko skalo, Tičnico in Smukovim gričem.

Ob podnožji gore sv. Magdalene teče od juga proti severu Idrijca ter hiti preko meje v Sočo. Med Tičnico in Kobalovo planino se izliva v Idrijco Nikova, potok hudournik, ki priteče skoraj pravokotno od jugo-zahoda. Tù ob potoku Nikove kakor tudi ob bregovih Idrijce in podnožji imenovanih hribov se razprostira prijazno mesto.

Najkrasnejši razgled čez Idrijo se ti kaže, ako se podaš v ovinke stare Ljubljanske ceste. Ta slika, ki je tù razprostrta, je nepopisljivo krasna, le gledati in občudovati jo moraš. Prijazne rudarske hišice, vsikdar snažno pobeljene, z visocimi slemeni in malimi vrtovi spredaj, krite z ozkimi desčicami, so raztresene ob podnožji hribov. Izmed teh vidiš višja poslopja z opekami krita, katerih vrata so navadno črnožolto pobarvana v znamenje, da so rudniška.

Hiše niso v vrstah zidane, zato je se tu ne more o trgih in ulicah govoriti, kakor pri drugih mestih, ampak zadovoljiti se moramo samo z rožnimi ulicami pod hribcem sv. Antona in glavnim trgom, ki se razprostira pred cerkvijo sv. Ahacija in sv. Barbare, deloma tudi pred rudniško lekarno za ces. magazinom. Idrijčan določuje hiše po delih mesta, n. pr.: za Gradom, v Grapi, v Volfovem vrhu, na Brusovši, v „Pronti“, pod Gorami i. t. d. — Predmestje imamo samo jedno, namreč Leopoldovo, nasproti sedanji žgalnici, na prostoru, kjer so stare peči stale. Znamenitejša rudniška poslopja so: C. kr. grad, zidan nad Nikovo, v podobi nepravilnega četverokota z dvema nadstropjema in okroglimi stolpi. Le srednji je štirivoglat z uro, ki ima velike številke. V pritličnih prostorih je zaloga umetnega cinobra in živega srebra. V tem obširnem poslopiju je c. kr. rudniški urad z blagajnico, dalje c. kr. sodnija in davkarija ter zasebno stanovanje in pisarna rudniške direkcije. V poprejšnjih časih obdan je bil grad z obzidjem in nasipi, da so branili zalogo pred sovražnimi napadi.

Ne daleč od farne cerkve se razprostira skladišče za žito, katero dobivajo zadnji dan vsacega meseca po znižani ceni rudarji, njihove vdove in sirote, tu je tudi zaloga različnih pri rudniku potrebnih stvari. Nekoliko korakov dalje, zraven rudniške lekarne je skladišče jamskega orodja: svedrov, kijcev, krampov i. t. d. in nasproti tega poslopja onkraj Nikove je rudniška kovačija z velikim kladivom na vodi, speljani skoraj tričetrt ure dalječ po rakah. Zraven ces. kovačije, je uhodnica v rudnik z Antonijevim rovom; tako se imenuje poslopje z enim nadstropjem in malim lesenim stolpičem, v katerem spreten rudar udarja z lesenima kladivoma na obeh koncih vodoravno obešeno diljo, ko prihaja čas na delo in to imenujejo rudarji „šino kljukati“. Skozi to poslopje in dalje po Antonijevem rovu, hodijo rudarji mimo male kapelice, pri kateri malo pomolijo, prej ko se podajo po 757 stopnjicah v nevarno globočino na svoje delo in razdelijo v različne oddelke po jamskih cestah.

Tu koplje rudar s krampom rudo, tam lomi z železom kamenje, zopet drugje dolbeta tovariša luknjo s svedrom v

skalo, tam zopet pripravljajo strelivo, na drugem kraji nakladajo rudo v male vozičke in jo vozijo pod šaht, od tod jo spravljajo s posebnimi pripravami v prostorna in razložna poslopja, kjer jo prebirajo, tolčejo, stopajo in meljejo ter cestnemu prahu podobno v žgalnico pošiljajo.

Tacih šahtov, po katerih rudo na dan spravljajo je več, in najstarija sta blizu uhodnice, namreč; sv. Terezije šaht, globok 244 *m*, in sv. Barbare šaht, globok 232 *m*, dalje se nahaja zunaj mesta Jožefov šaht 232 *m*, in najglobokejši izmed vseh Francov šaht 276 *m* je na levi strani Nikove ob podnožji rožnega hriba. Zunaj mesta se tudi nahaja Ferdinandov šaht. Žgalnica je oddaljena četrte ure od mesta proti Fari ob Idriji. — Ta zelo obširna poslopja so zdaj zidana ob desnem nabrežju, a v poprejšnjih časih so bile peči ob levem bregu.

Ta dolina, kjer se sedaj mesto razprostira, je bila koncem 15. stoletja še divja. Pokrivali so jo temni gozdi z visokimi jelkami in smrekami; le sem ter tja ob gozdu je bila kaka ogljarska koč. Idrija je pripadala k Furlaniji ter imela za gospodarje Oglejske patrijarhe do leta 1751 in pozneje Goriške grofe. — Kar se tiče cerkvá po okolici, je le cerkev Matere Božje pri Fari starejša nego Idrija; a svojega duhovna je dobila še-le v šestnajstem stoletju.

Koncem petnajstega stoletja je živel v tej dolini nek kmet, ki je 1492. l., kakor pripoveduje Valvasor, ali pa 1490. l., kakor menijo novejši zgodovinarji, našel po naključji bogati Idrijski rudnik živega srebra. Kmet je bil bednar. Necega večera poskuša svojo leseno posodo, katero je pripravljaj, da jo nese drugi dan na prodaj. Kar zapazi, da jeden škaf pušča. Da ga zamoči, postavi ga pod studenček, ki je žuborel na podnožji rožnega hriba poleg njegove koč, — na kraji, kjer stoji zdaj cerkev presv. Trojice. — Zjutraj, ko se zdani, gre po škaf, zgrabi ga ter ga hoče odnesti. A posoda je tako težka, da jo ne more premakniti. Strmeč pogleda v škaf in vidi, da se na dnu nekaj belega lesketa. Izlije vodo ter se še bolj začudi, ko mu na dnu ostane neka bela srebrnkasta stvar — živo srebro — ki se je po noči z vodo vred v škaf nateklo. Mislil si je: gotovo je to tako težko, da nisem mogel škafa

odmakniti. Ali ker ni znal, kaj je ta stvar in tudi ni poznal njene vrednosti, napoti se ž njo v Loko. Tam ponudi nekemu zlatarju najdeno blago na prodaj. Zlatar debelo gleda ubožnega bednarja, češ, kje neki je dobil toliko te drage kovine. A kmetič se dela, kakor bi sam tega prav ne vedel. Denar, ki mu ga našteje zlatar za živo srebro, spravi ter se podá domu. Ta novica se kmalu raznese po vsem mestu. Med potom se mu pridruži nek vojak, Andrej Perger, katerega so pa sploh na ime „Kazanderl Grifenski“ zvali, baje zato, ker je bil doma iz Grifena na Koroškem. Že v mestu je slišal, kaj je mož na prodaj imel. Z raznimi zvijačami se mu posreči, da si pridobi kmetovo zaupanje in da mu pové, kje in kako je našel živo srebro. Dà, kmetič ga povabi še celó s seboj na dom, da bi mu natanko pokazal kraj, kjer je dobil živo srebro. Ta kmalu nabere nekaj tovarišev in delalcev ter prične kopati. — To je začetek Idrijskemu rudniku, ki slovi danes malo ne po vsem svetu.

Ali tej družbi je manjkalo ne le potrebnega denarja, nego tudi potrebne vednosti v rudarstvu. Tudi jim je delala voda pri tem kopanju mnogo zaprek na tem kraji. Zato so pričeli kopati na južnej strani. A ker niso mogli izvršiti pričetega dela iz omenjenih uzrokov, prepustili so rudnik 1504. l. nekej drugej družbi, katerej je bil načelnik Valentin Kutler iz Solnograškega. Ta nova družba je v dolini pričeto delo nadaljevala na ravnem. A z nobenim rovom ni prišla do rude; zategadel se je pričelo kopati navpik v globino. Tudi zdaj jim ni bila sreča mila. Že so načelniku pošli pripomočki, da ni mogel delalcev plačevati, in bal se je, da ne bi ustavili dela ter s silo zahtevali plače.

Na god sv. Ahacija — v dan 22. junija 1508. leta — prikopali so rudarji v globini blizu do 400 m srečno do rude. Vsi raz sebe od veselja popusté delo ter hité naznanit srečo podvzetniku. Ko Kutlerjeva žena sliši bližajoči se vrišč, misli, da so delalci prišli po zasluženno plačilo. Naglo stopi k oknu ter jim vrže svoj poslednji kinč — zlato verižico, proseč, naj si ž njo izplačajo, a njej in družini naj prizanesó. Ali vrišč se ne vleže. Delavci hité po stopnjicah ter otmó družino strašnega

strahu z veselim klicem: „Bog nam je dal srečo! prišli smo do rude!“ Neizrečeno je bilo veselje vseh. V hvaležen spomin so imenovali jamo (šahto) „šaht sv. Ahacija“. Ta šaht je bil nasproti sedanjej uhodnici (Einfahrtsstube). Tudi je Kutlerjeva žena dobila iz Rima privoljenje, da se sme na praznik svetega Ahacija v vedni spomin obhajati sprevod, kakoršen je v navadi na dan sv. Rešnjega Telesa. Še danes se ta sprevod praznuje z vso mogočo slovesnostjo.

Društvo je zdaj prosilo cesarja Maksimiljana I., naj jim potrdi pravico na rudnik. Cesar usliši prošnjo; ali pridrži si pravico, da sme tudi na svojo roko pričeti kopati in pa deseti vinar od izkopenega živega srebra. Zdaj se je rudarstvo zeló povzdignilo in na ta kraj se je naselilo mnogo ljudi, vzlasti iz Solnograškega. Za časa Benečanske vojske so zasedli Benečani Idrijo. Ko cesar to izvé, zaukaže stotniku Eriku, vojvodi Braunschweigskega in Ljubljanskega škofu Krištofu, naj rudnik zopet vzameta Benečanom. Še tisto leto sta zapodila Benečane. Tudi je postavil Idriji lastnega sodnika — Viljema Neumanna. Dolžnost mu je bila, da čuje nad pravicami posameznih deležnikov, razsoja prepire in pazi, da se cesarski davek natanko odrajtuje. Za tega časa je začel tudi cesar Maks I. na svojo roko kopati.

A komaj se je rudarstvo nekoliko povzdignilo in Idrija postala znamenit kraj, kar zadene nasebino velika nesreča. Podsulo se je leta 1532 nad 70 delavcev iz neprevidnosti. Kostni in orodje so še le 1762. in deloma 1832. leta izkopali. — Leta 1522 so rudarji imeli že svojega kaplana.

Koncem šestnajstega stoletja se prične za Idrijo nova dôba. Avstrijski nadvojvoda Karol II. je ves rudnik dobil v svojino. Po svojem rudarskem sodniku Francu Kislingu ni le uredil rudnik po tedanji rudarskej znanosti ter upeljal nov red, nego ločil tudi Idrijo od Tolminske grofije, kamor je politično pripadala. S tem sta se med delavci zboljšala red in nravnost. Leta 1779 je dobila Idrija tudi kriminalno sodnijo za svoj okraj, doslé je pripadala še pod Tolminsko. Tatvina rude se je namreč zeló množila. Med tatovi so bili največ Tolminski podložniki. A ondotna sodnija ni kaznovala tatov, kakor so zaslužili; zato je izgubila sodno pravico nad Idrijo. V svarilni

izgled je najvišje rudarsko sodišče obsodilo štiri zasačene tatove na smrt. Bili so obešeni izvan mesta.

Ko se je 1785. leta obvezal cesar Jožef II. in 1791. leta Leopold II. pošiljati na leto po 12.000 centov živega srebra na Španjsko, pričelo se je še živahneje življenje za Idrijo; ali na kvaro rudniku, ker se je gledalo samo na bolj bogate rudne kraje. Še le cesar Fran I. je to nepriliko odpravil.

V francoskih vojskah je bila Idrija često v rokah Francozov. Prvič je prilomastil francoski general Bernadotte v dan 22. marca 1797. leta v Idrijo. V naglici so odpeljali nad 15000 centov živega srebra in 420 centov cinobra. Še le naslednje leto so zapustili rudarsko mesto kakor tudi Kranjsko sploh. Meseca novembra 1805. leta so zasedli Francozi zopet Idrijo ter ondi ostali tri mesece. Tretjič so Francozi prišli v dan 20. maja 1809. leta in ga vsled Dunajskega miru v dan 14. okt. 1809. leta tudi obdržali. Še le v dan 13. okt. 1813. leta so cesarski pregnali Francoze iz Idrije.

V teku časa je zadela Idrijo marsikatera nezgoda. L. 1766 so se v „šahu Marijnega spočetja“ sredi mesta vneli plini. Mnogo delavcev se je ponestečilo. Leta 1803 je v rudniku nastal ogenj, in dotične šahte so morali potopiti. Leta 1837 je pretila rudniku zopet velika nesreča. Voda je pridrla v „Terezijin šaht“. Še le naslednje leto se je s parnim strojem spravila voda iz rudnika. A ker se voda ni več dala zajeziti, odpravlja se še dandanes na ta način. Leta 1846 v noči med 2. in 3. novembrom je zopet nastal ogenj v rudniku. Da se nevarnost odstrani, hiteli so nekateri rudarski uradniki na kraj; a našli so tū smrt, kakor tudi oni rudarji, ki so jim hiteli na pomoč. Da se ogenj pogasi, zatopili so določen šaht. Trupla nesrečnih so se še le pozneje našla in slovesno pokopala. Po ognji 1803. leta so zasledili tū neko doslé neznano rudnino, obstoječo iz 94'9 delov ogelnika in 5'1 delov vodenca, imenuje se po Idriji — Idrijalit (Branderz).

Kakor je bilo že rečeno, pripadala je Idrija do polovice osemnajstega stoletja v cerkvenem obziru k Oglejskemu patrijarhatu. Ko je pa 1751. l. papež Benedikt XIV. odpravil Oglejski patrijarhat, pripadel je avstrijski del novoustanovljenej nadškofiji

Goriškej. Tako je prišla Idrija pod novo nadškofijo. Goriški nadškof Mihael grof Atems je 1752. leta v dan 17. avgusta sam posvetil cerkev presv. Trojice. O tej priliki je tudi izpremenil kaplanijo v samostojno faro, ki je bila neposredno podložna Goriškemu ordinarijatu; a 1792. leta je prišla k Ljubljanskej škofiji in 1817. leta jo je Ljubljanski škof Avguštin Gruber povzdignil v dekanijo.

V Idriji so štiri cerkve: Skoraj v sredi mesta na prijaznem prostoru je mestna župna cerkev, posvečena patronoma rudnika sv. Ahaciju in sv. Barbari. Tej cerkvi je vložil temeljni kamen Ljubljanski škof Tomaž Hren 22. junija 1628. leta. Med to cerkvijo in gradom je kapelica sv. Janeza v spomin strašne nezgode leta 1525., ko se je posul hrib med Idrijo in Faro in zajezil Idrijco tako, da je voda nastopila do tje, kjer dandanes kapelica stoji.

Na drugi strani poleg rožnega hriba je cerkev presvete Trojice. Sezidana je bila leta 1531. Holmcu na vrhu stoji prijazna cerkvica sv. Antona, temeljni kamen uložil jej je arhidijakon Janez Križaj leta 1678; nekaj višje od te je Kalvarija s postajami sv. križevega pota.

Proti vzhodu poleg mostu čez Idrijco je pokopališče s cerkvico sv. Križa. Izmed različnimi spominki na pokopališču je najznamenitejši piramida od litega železa, v spomin sedemnajsterim pri jamskem požaru dne 3. novembra 1846. leta ponesrečenim uradnikom, paznikom in rudarjem.

V poduk in izobražbo mladine zaukazalo je visoko c. k. poljedelsko ministerstvo leta 1874 sezidati velikansko palačo, ki je stala nad 100.000 goldinarjev, za c. kr. peterorazredno deško in deklinško ljudsko šolo, ustanovljeno po slavnej cesarici Mariji Tereziji, posebnej dobrotnici in zaščitnici Idrijskih rudarjev.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	305,	leta 1889	345,
»	deklic	»	»	274,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	273,	»
»	deklic	»	»	245,	»

O Idrijski šoli piše g. Iv. Juvan v letnem sporočilu četvero-razredne ljudske šole c. kr. rudnika v Idriji 1873. leta to-le:

Sred 16. stoletja se je luterska vera tudi po Kranjskem širila. V Idriji se jih je bilo precej te nove vere poprijelo. Imeli so takrat Idričjani že svojo lutersko šolo; kajti beremo v luterskih matrikah, ki so v arhivu stolne cerkve Ljubljanske shranjene, da je bila ona šola zročena od l. 1581 do l. 1596 luterskemu učitelju Jan. Hoffer-ju, pozneje pa Petru Gallus-u.

Imeli so luterani to šolo 27 let. Ko je pa bila nova vera v Idriji zginila, postala je omenjena luterska šola katoliška, zročena katoliškemu učitelju Jan. Zerkh-u leta 1608.

Tako se je takrat skrbelo za ljudski poduk in za izobraževanje mladih ljudi. Nova dōba za Idrijsko šolo pa je nastala še le ob času vladanja cesarice Marije Terezije; prestrojila je namreč ona z dvornim ukazom 22. maja 1777 poprejšno malo šolo v trirazredno glavno šolo, ter ji dala vodjo in kateheta in tri učitelje; pozneje tudi učiteljico za ženska ročna dela in učitelja za godbo.

Zraven one glavne šole se nahaja od leta 1784 do leta 1827 nekakova spodnja gimnazija s tremi razredi; pozneje pa, in sicer od l. 1823 do l. 1827, potem zopet od l. 1844 do l. 1849, so marljivi duhovniki (gg. Jakob Praprotnik, Gašpar Schwab, Josip Globočnik, Janez Majnik in drugi) privatno podučevali v naukih za nižjo gimnazijo, ter marsikateremu ukaželjnemu mladenču pot odprli in zlajšali do daljnega izobraževanja po viših šolah.

Da bi dobival tukajšni rudnik bolj znanstveno omikanih delavcev in bolj sposobnih paznikov, ustanovili so Francozi v Idriji zraven ljudske šole nekako tehnično šolo. O šolskem letu 1811/12 nahajajo se tukaj štirje deški razredi z 230 učenci, potem dva dekliška razreda s 45 učenkami in dva razreda omenjene tehnične šole s 16 učenci. Podučevalo je takrat 12 učenikov in dve učiteljici.

Od leta 1853 do l. 1865 je bila v Idriji razun glavne šole tudi preparandija. Da bodeš to šolo za izobraževanje ljudskih učiteljev bolj natanko poznal, razvijem ti jo tako-le:

Ob času šolskega ravnatelja Legat-a bilo je pripravnikov: 1853. leta 14, 1854. l. 20, 1855. l. 19, 1856. l. 17, 1857. l. 22, 1858. l. 17, 1859. l. 16, 1860. l. 9; Ob času šolskega ravnatelja Lesjak-a

bilo je pripravnikov: 1861. l. 16, 1862. l. 18, 1863. l. 14, 1864. l. 8, 1865. l. 5, vseh skupaj 195; izmed teh pa 130 za podučevanje na trivijalnih šolah za sposobne spoznanih.

Dalje se nahaja tik cesarskega skladišča na spodnjem trgu „rudarsko gledališče“, katero je tudi omenjena slavna vladarica z vsem potrebnim ustanoviti blagovolila. Izmed različnih društev, namreč štirih bralnih in treh dobrodelnih, najstariji je tako imenovana rudarska bratovščina, katera se je ustanovila v medsebojno podporo rudarjem že leta 1737.

Okoli Idrije so tudi prijazna sprehajališča. Najbolj priljubljeno je ono po rakah proti „Zemlji“ in dalje do „Kobile“, po divno romantični dolinski ožini k divjemu jezeru, katero izvira na desnem bregu Idrije pod globoko pečino. Ta kraj slovi daleč zarad redko nahajajočih se rastlin. Izmed skalovja vidi se meseca aprila brez števila vijoličastih, kranjskih trobentic (*Primula Carniolica*). — Ravno tu se nahaja zeló redka in znamenita, po slovečem rastlinoslovcu „Scopoli“ imenovana rastlina, „Scopolina atropoides.“ Zaradi tega obiskal je ta kraj saksonski kralj leta 1838. — Od „Kobile“ dalje pride se v „Belo“, to je v gornjo Idrijsko dolino ob Idrijci. — Ravno tako prijazna in Idrijčanom priljubljena je spodnja dolina proti Fari. V dobrej četrtni uri od žgalnice pride se na prijazno „pristavo“, zeló obširno gradu podobno poslopje z enim nadstropjem, z dobro gostilno in zopet v četrtni uri pa k „Fari“, prvotnej Idrijski župniji.

Leta 1880 so bile v Idriji 404 hiše s 1995 moškimi in 2184 ženskimi prebivalci, toraj skupaj 4179 duš; — 366 več kakor leta 1869. Velika večina izmed teh je rudarjev, paznikov in uradnikov z njihovimi družinami. Nekaj je trgovcev in obrtnikov ter pičlo število rokodelcev, kajti nekateri rudarji so ob enem rokodelci. Poljedelcev ni v mestu, v okolici kakih šest ali sedem.

Idrijčani so po narodnosti Slovenci, oblačijo se priprosto, meščansko, a vsikdar čedno in snažno; ravno to velja gledé snažnosti v hišah in stanovanjih. Rudarska hrana je skrajno pičla, kar si gledé nizkih plač drugači misliti ni mogoče. Krop,

podmetanica, hosta so navadna rudarska jedila, a pražena bravina, napravljena z makalco, v katero se močijo čez pol prerezani „žlikrofi“, napravljeni iz krompirjevih, zabeljenih kroglic, ki so zavite v testo, je najimenitnejše praznično jedilo, katero navadni rudar čez vse čisla. Vkljub temu so Idrijčani vedno veseli, a tudi pobožni, se radi šalijo, pojejo in ljubijo ples in godbo; za slednjo so zelo nadarjeni. Vsled tega se je tu že mnogo godcev izvežbalo in rudarska godba dalječ slovi; pa tudi cerkvena godba se nikjer na Kranjskem tako ne goji, kakor tu.

V šestnajstem in sedemnajstem stoletju naselilo se je v Idrijo več rudarskih družin iz češko-saksonskih rudnih gor. S temi družinami se je zanesla čipkarija v Idrijo. To znamenito žensko ročno delo se je v najnovejšem času na precej visoko stopinjo povzdignilo v pravi blagor Idrijskega prebivalstva. Letni promet znaša nad 80.000 goldinarjev v samih čipkah različnih baž, širokosti, barv in tehnične izpeljave. Še celo cerkvena obleka se je začela v najnovejših časih z umetno upletenimi zlatimi nitimi izdelovati. Ker ženstvo pri tem slovečem ročnem delu mnogo lepih novcev prisluži, je lahko umevno, da se bolj izborno oblači.

Kako se veseli značaj Idrijčana združuje z verskim, tako v rudarskih kakor zasebnih družinah, kaže se posebno o treh cerkvenih slovesnostih, katere bi se smele tudi družbinske svečanosti imenovati in jih zarad pičlo odmerjenega prostora tu natančneje popisati ni mogoče. Te so: na vseh svetnikov večer, veliko soboto in rudarski praznik svetega Ahacija, 22. rožnika.

Naj tu še omenim, da je v Idriji tekla zibelka mnogim slavnoznanim možem. Tu je zagledal luč sveta Karol grof Inzaghi, ki je bil do 1847. l. minister notranjih zadev. Njegov oče je bil rudniški svetovalec in predstojnik rudniku. Ljubljanskej škofiji je dala Idrija dva škofa: Antona Kavčiča, ki je vladal škofijo v viharnih časih francoskega zasedanja, in pa Antona Alojzija Wolfa, ki je svoje rojstno mesto razveselil z raznimi darili in ustanovami. Hvaležni sorojaki uzidali in odkrili so mu spominsko ploščo dne 14. avgusta 1887 na cerkvi sv. Barbare.

A med učenjaki slovi Idrijčan Fran Hladnik in Scopoli, izvrstna starinoslovca, prvi bil je 40 let učitelj in predstojnik Ljubljanskej gimnaziji.

Idrijo veže cesta preko Govejeka z Loko, čez Dol z Vrhniko in Logatcem, preko Črnega vrha z Vipavo in čez Godovič z železniško postajo v Logatcu ter ob Idrijci preko Želina s Tominskem ali Goriško-Primorskem.

Ledine.

V tej župljanski občini je samo šola v Ledinah. Ljudi šteje šolska, ki je ob jednom tudi župljanska občina 590. Lastne politične občine tukaj ni, ampak vasi te župnije spadajo pod Žirovsko, Dolsko in Oseliško politično občino. Mladine bilo je za vsak dan jo šolo

godnih	dečkov leta 1888/89	56,
»	deklic » »	45,
obiskujočih	dečkov » »	47,
»	deklic » »	41;
za ponavljavno šolo pa		
godnih	dečkov leta 1888/89	15,
»	deklic » »	5,
obiskujočih	dečkov » »	11,
»	deklic » »	2.

Šola je enorazredna. Gore v tej šolski občini so: Ser-njaški bregovi (835 *m*), Gradišče (999 *m*), Sivka (971 *m*) in Prapretno brdo (1009 *m*).

Tekoče vode ni druge, kakor par studencev, kateri se pa kmali zgublajo v brezna in podzemeljske votline. Tacih malih breznov je vse polno po Ledinskem svetu in soditi je, da en del vode, katere se ob deževnem času mnogo nabere, pa tudi kmali v podzemeljske votline zgine, priteče nad in pri Fari zopet na dan; drugi del pa teče na nasprotno stran, ter izvira v Žireh na mnogih krajih.

Njive je treba zelo gnojiti, ker je zemlja ilnata. Travniki so sploh dobri, le malo jih je in še ti so bolj zanemarjeni. Veliko slabši so pa še gozdi, kajti le nekaj jih je, da se smejo lepi imenovati; vsi drugi so že izsekani. Pašniki so sploh povsod dobri.

Materijalno stanje je bolj srednje. Posestva so zeló velika in kmetje bi lahko prav dobro izhajali ali manjka jim poslov in delavcev, kajti kolikor je moškega spola gre vse v Idríjo k rudarjem, večina ženskega spola pa se pečá s čípkarijo, katero delo je seveda ložje in nekaj več zaslužka daje, kakor pa poslovanje. Ljudstvo se pečá razun s kmetijstvom in s čípkarijo tudi z živinorejo in s sadjarstvom. Goveje živine je kacih 500 glav prav lepega domačega plemena. Boljši kmetje imajo tudi po 20 do 30 ovac. Konj je v vsi občini komaj 6 in še ti so bolj slabi.

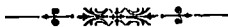
Brati zná do 60°/_o, pisati pa jih zná le 5 do 6°/_o. K šolski občini spadajočih vasi je pet celih, od treh vasi pa spadajo le nekatere številke.

Imena posameznih vasi so: Ledine, župljanska vas s cerkvijo sv. Jakoba 135 preb., Pečnik 53 preb., Govek 130 preb., Javordol 68 preb., Karnice s podružnico sv. Ahacija 74 preb., Mrzli vrh od št. 5—14, 58 preb., Idršek od št. 5—16 65 preb. in Koprivnik samo št. 22 in 48 8 preb.

Župljanska cerkev je bila zidana v letu 1666. Ledinska župnija spadala je kot ekspozitura nekđaj pod Žirovsko župnijo. Po velikem trudu častitega gospoda Luka Rihter-ja bila je leta 1864 povzdignena v samostalno župnijo.

Prvo misel o zidanji šole sprožil je častiti gospod župnik Mihael Horvat. Ker pa se je omenjeni gospod preselil iz Ledin je vsa stvar nekako zaspala. Še le prečastitemu gospodu župniku Janezu Demšar-ju se je posrečilo stvar resno pričeti in tudi dokončati, kajti pod njegovim vodstvom se je šola v letu 1882 pričela zidati. Stala je nekaj čez 2000 goldinarjev. Sedanji župnik je preč. g. Anton Žgur. Prvi učitelj je bil g. Dragotin Benedik, ki je služil do šolskega leta 1888/89, od tega časa sem pa službuje g. Slavoj Korbar.

Tukaj je bil rojen 14. vinotoka 1816 častiti gospod župnik Žakelj — rodoljub Ledinski — znamenit pesnik in pisatelj slovenski.

Planina.

Nad jedno uro dolgej in čez pol ure širokej dolini med lepo obraščenim zelenim gorovjem — Lanski vrh, Ravnik, Haasberg, Počivalnik, Bukovec in Zagora — leži ob znožji 872 m visoke Gromade na državnej Tržaškej cesti prijazen 178 hišnih števil in 1547 prebivalcev broječi trg Planina.

Tù je leta 1826 ustanovljena, leta 1869 v dvorazrednico in leta 1883 v trirazrednico razširjena ljudska šola.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	121,	leta 1889	92,
»	deklic	»	»	110,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	108,	»
»	deklic	»	»	103,	»

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	25,	leta 1889	30,
»	deklic	»	»	25,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	25,	»
»	deklic	»	»	25,	»

Župljanska 1771. leta sezidana cerkev posvečena je sveti Margareti ter ima še podružnice sv. Roka v Gorenji Planini, sv. Mihaela v Jakovici, sv. Luka v Grčarevci, romarsko cerkev Matere Božje na Planinskej Gori, pred kacimi sto leti opuščeno pa leta 1885 zopet v novo sezidano cerkev sv. Duha in kapele sv. Križa na pokopališči, sv. Antona v gradu Haasberg, sv. Križa (knez Windischgrätzev rodbinski žerf) v gozdu poleg grajščine in Matere Božje v Jakovici. V prejšnjih časih je stala ta kraj pokopališča tudi še cerkvica sv. Magdalene, onkraj Lipelj cerkvica sv. Jederti in na Gori

(sedanja hišica poleg cerkve) pa kapela sv. Ane. — Ljudstvo pripoveduje, da je cerkev na Planinski gori sezidal grajščak, kateri je na lovu v gozdu zgubivši se obljubil, ako srečno pride iz goščave, sezidati na onem mestu cerkev v čast Materi božji.

Šolska in ob enem župljanska občina obsega 286 hišnih številk z 2397 prebivalci. Stanujejo pa razun Planincev v Lipljah (12 hiš. štev. in 51 preb.), Lazah (53 hiš. štev. in 351 preb.), Jakovici (19 hiš. štev. in 146 preb.) in Grčarevci (24 hiš. štev. in 203 preb.). K politični občini se pa prištevajo razun že omenjenih krajev tudi Unec (97 hiš. štev. in 794 preb.), Rakek (91 hiš. štev. in 981 preb.), Slivice (16 hiš. štev. in 129 preb.) in Ivanje Selo (46 hiš. štev. in 358 preb.).

Planinski trg bil je do leta 1875 tudi sedež okrajne gosposke, a po preselitvi v Logatec ostalo je tu le še županstvo, žendarmerija in pošta.

Z dobro pitno vodo je tukajšnja okolica v obili meri preskrbljena, kajti pod Malim — sedaj Starim — gradom prišumi iz mogočne in s krasnimi kapniki okinčane Planinske jame reka Unec, katera se potem v podobi velikanske črke S po dolini med zelenimi senožeti vijoč in še potoke Malenšico, Škratovko, Žabjek in več bistrih studencev privzemajoč pozgublja pod Jakovico v neznani podzemeljski svet.

Odkar je zaradi vožnje po železnici (l. 1857) zaslužek na cesti popolnoma izginil, pečá se tukajšnje ljudstvo s kmetijstvom in živinorejo, a z bog pičlih pridelkov in malih zemljišč večinoma le skromno živi.

Ker je šola že precej stara in ker je tukajšnje prebivalstvo v prejšnjih dobrih časih imelo s ptujci in gospôdo mnogo posla, je tudi vsaj za potrebo izobraženo in večinoma čitanja in pisanja zmožno. Bolj izobraženi tržani govore poleg maternega jezika nemški in nekateri tudi laški.

Planina, v starodavnih časih tudi Alben — po Rimljanih Albia — imenovana, je že jako star trg. Z močnim zidovjem sicer ni bil nikoli obdan, a obdajalo ga je od nekedaj naravno zidovje — s temnimi gozdi poraščeno gorovje, po katerem se je brezskrbno drvilo obilo medvedov, volkov, divjih prašičev, jelenov in družih tacih samotnih prebivalcev. Kdo da je bil

ustanovitelj in prvi gospodar tega trga, se ne vé. Enako tudi niso znani posestniki Planinskega trga pred dvanajstim stoletjem, gotovo pa so bili lastniki bližnje grajščine Haasberg tudi gospodarji trga.

Vrh 704 *m* visocega Haasberga se je namreč že v srednjem veku vzdigoval trden in velik grad jednacega imena, a ob Planinskej jami na mali višini pa Mali grad (Kleinhäusel).

Zakaj in kdaj da se je stari Haasberg zapustil, ni znano; brž ko ne je bila višina in strmina temu vzrok. Enako se tudi ne vé, kdaj da je bil zidan novi grad. V letu 1509 bil je grad zelo poškodovan po potresu. Obširno zidovje pa še dandanes priča o mogočnosti nekdanjih gospodarjev Haasbergerjev, Osterberg pl. Gallenberžanov (1150), grofov Goriških (1305) in grofov Celjskih. Po smrti zadnjega Celjskega grofa (9./11. 1456) pripadel je Haasberg Avstrijskej cesarskej hiši, katera ga je raznim gospodom še do leta 1689 v najem dajala. Leta 1540 imel ga je v najemu vitez Nikolaj Rauber, leta 1593 pa Jurij Einkühn, deželni oskrbnik Kranjski. Za časa Valvasorja imel je ta grad Janez Seyfried knez Eggenberg, deželni glavar Kranjski. Ob času cesarja Jožefa II. dobil je Haasberg v last Cobenzl, potem grof Coronini, kateri pa ga je l. 1847 prodal knezu Werian Windischgraetz-u.

V štirinajstem stoletju, za vlade bratov Albrechta in Leopolda, je pri naskoku tega gradú obležalo mnogo meščanov Ljubljanskih.

Meseca septembra in oktobra l. 1660 je cesar Leopold I. v Gorico in iz Gorice potovaje v Haasbergu prenočeval.

Okrogli in že okolo dvesto let brez strehe vsem vremen-skim nezgodam klubujoči stolp Malega gradú pa kaže kraj, kjer so nekedaj gospodje Neuhaus stavili močno zidovje in kjer so pozneje gospodovali Hallerji in mogočni Rauberji. Izmed poslednjih je osobito omeniti Gašparja in Erazma. Prvi je namreč uničil zadnjega Kranjskega ropnega viteza Erazma Predjamskega leta 1485, drugi se je pa dné 11. julija 1518 iz Gorenje Planine v Malne jahaje raz konja padši na meč nabodel ter na mestu mrtev obležal. Na mestu, kjer je vitez ponesrečil, postavili so kapelo, tam obesili njegov grb in napravili napis:

„Leta 1518, dné 11. julija ob 3. uri popoldan je tù umrl plem. gosp. Erazem Rauber, čegar duša naj v miru počiva.“ Ta plošča nahaja se sedaj v Ljubljanskem licealnem poslopji, kjer pa je stala kapela, je vrejeno kamenje še znati v tlaku ceste, katera pelje v Malne.

V tem gradu so se baje v vojskinih časih shajali deželni zbori ter se obravnavale druge deželne zadeve. Na jednih vratih bil je nadpis „Landstube“, a na drugih pa „Landkanzlei“.

Ob času turških navalov je tudi ta okolica mnogo trpela. Največ strahú in groze so baje prestali v ceskvi sv. Mihaela zaprti Jakovčani, katero so kruti Turki večkrat brezvspešno napadli in gosto z žebli okovana vrata s sabljami silno obdelovali.

Tù je bila, kakor ustno poročilo trdí, do leta 1555 tudi župnija in samostan.

Šolo za silo je pričel leta 1809 nek tù od francoske vojske zaostali Alzacijanec Miroslav Viljem Mayer. Po njegovem odhodu pa do ustanovitve redne šole (1815—1826) je pa mladino podučeval tedanji zgodnik (Frühmesser) Andrej Potočnik. Prvi z dekretom nastavljen učitelj je bil Filip Jakob Krainz. Za njim so pa podučevali oziroma še podučujejo: Josip Gnezda, Izidor Kadivec, Matej Tomc, Leopold Božič, Simon Meglič, Matija Petrič, Alojzij Novak, Jos. Bénédek, Ivan Juvanec, Zofija Hauffen, Amalija Spoljarič, Ana Costa, Emanuel Josin in Jakob Žebrè.

Vikarijat, h kateremu je do l. 1784 pripadala tudi sedanja župnija Unec, je bil 1555. leta ustanovljen in dné 17. maja 1848 od škofa Antona Alojzija Wolfa pa v župnijo povzdignjen. Prvi vikar je bil (1560) Jurij Warlosch, prvi župnik pa Matija Schmidt. Poleg znanih petnajst vikarjev, treh župnikov in dvajset kapelanov pa podaja krstna knjiga še mnogo drugih imen, onih, ki so tudi krščevali. Najbrže so bili v gradu Haasbergu ali pa tudi v trgu le začasno nastavljeni. Ob ustanovitvi stalnega kapelanskega mesta l. 1833 je kapelanoval tù Josip Schwinger

V dan 7. septembra 1818. l. je bil rojen po vsem slovenskem sloveči pisatelj, pesnik in skladatelj Miroslav Vilhar v takrat jako imoviti „Bilharjevi hiši“.

Če se odšteje velik požar, kateri je v dan 8. avgusta 1808 mnogo hiš na Stari cesti okolo cerkve sv. Roka ugonobil, velike povodnji l. 1801, 1851, 1878 in pa strahovita morilka kolera 1830. l., se lahko reče, da je malo krajev, katerim bi vremenske in druge nezgode tako prizanašale, kakor dolini Planinski. Da bi bila kedaj toča pobila poljske ali druge pridelke, se ne spominjajo niti najstarejši ljudje.

Rakek.

Poleg južne železnice leži kakih devet ur od Ljubljane oddaljena vas Rakek. Razprostira se na južnem pobočji rakovskega hriba Srnjaka. Kolodvor, šola, pošta in nekatere hiše premožnejših trgovcev dajo vasi nekako praznično obleko. Po cestah razlega se vedno krik voznikov in ropotanje vozov, kajti Rakek je nekako središče lesne obrtnije na Notranjskem. Na parnih žagah gospoda Fr. Lavrič-a obdeljuje se les v obrtnijsko rabo. Rakek stoji na kraških tleh, od tod izvira, da ima veliko pomanjkanje vode. Cela vas nima niti studenca, niti potoka od tistega časa, ko se je železnična proga delala skozi vas. Takrat moral se je zasuti še jedini studenček, ki je Rakovcem žejo gasil. Kot odškodnino zato dobi vas Rakek v vaški vodnjak od železniške postaje na dan po 200 kub. čev. vode vsled pogodbe od 1858. leta.

Voda je napeljana na postajo Rakek po vodovodu (Wasserleitung) iz Cérkniškega potoka. Najpred se voda očisti v zato napravljenem vodnjaku vse nesnage, potem se izliva v železne, pod zemljo napeljane cevi in teče sama pol ure dalječ do Brodca proti Rakeku. Tukaj jo vzdigne parni stroj, sesalka, po v zato nalašč sezidanem stolpu tako visoko, da jo lastna teža žene do najvišjega mesta, kjer se zbira v veliko obokano in z zemljo pokrito vodno shrambo (Wasserreservoir.) Iz te shrambe pa teče voda po cevih sama nizdolu na kolodvor v zato napravljene kotle, od kjer jo potem dobiva kolodvor, a je tudi po cevih napeljana v gosp. Lavričevo parno žago, na pošto in v vaški vodnjak.

Znamenit je odtok Cérkniškega jezera, ki ga ljudstvo imenuje Škocijan, po cerkvi, katera je bila nekdanj posvečena

sv. Kancijanu, ki je bil dober priprošnik za dež, a zdaj jo pa zob časa razjeda, da razpada od leta do leta bolj in bolj. Ta divno-romantični kraj nastal je morebiti po kakem potresu, da se je strop podzemeljskih jam pogreznil. Tù leže pod nama strašni propadi, v katerih dnu se vali mogočno vodovje, ki priteka iz Karlovske jame in se peni ob skalovji proti zapadu. Čez najvišji propad pa drži 2 m širok in kakih 20 m dolg mostič iz jedne same skale apnenca, katerega je roka vsegamogočnega obokala.

Nekoliko korakov od tù se po strmini pride v jamo, „Ževske žage“ imenovano. Da je bila tù žaga, se težko več spozná, ker razvaline se razgubé v neizmerni množini skalovja. Konec jame dela voda kakih 5 m visok padec. Tikoma te jame je druga kakih 30 m dolga do 3 m široka in od 3 do 6 m visoka jama z nekaterimi kapniki. Ta jama je vedno zaprta, samo o posebnih prilikah jo odpre in razsvetli graščina Haasberg. Od Ževskih žag dalje pride na dan voda pri Rakovških žagah, ki so še ohranjene razvaline. Še dve jami moram omeniti, katere bruhajo vodo iz svojih globin. Obe ste kotlom podobni, zato tudi ljudstvo pravi temu kraju pri kotlah.

Te dve, rib, zlasti klinov, bogati vodi se združite z glavno strugo, v katerej se voda vije med zelenimi senožeti, toda vedno je manjša, vedno se pozgublja počasi v razvotljeni svet, tako, da le majhen del priteče do velikanskega naravnega mosta, ki je kakih 50 korakov dolg. Voda le malokaterikrat teče skozi ta most, ker mora zeló velika biti, da priteče do žrela Škocijanske jame.

Na desni strani mosta, kakih 20 korakov v stran, stali ste nekedaj dve cerkvi, večja sv. Kancijana, manjša sv. Benedikta, ki ste pa zdaj razvaline, samo svetišče sv. Kancijana je še nekoliko ohranjeno.

O tem kraju mnogo zanimivega omenja slavni kronist Valvasor, zato pa končam opisovati ta divno-romantični kraj.

Svet krog Rakeka je valovit, najvišji hrib Srnjak, kjer se navadno čeda pase. Vse hribce in griče krog Rakeka potrebili so pridni posestniki lešovja in družega grmovja in si tako napravili senožeti, kjer jim zraste ped visoka trava.

Leta 1874 so se Rakovcem oddelili gozdi, kateri so po uro hodá oddaljeni od vasi.

Nekedaj je bila vas Rakek majhna in nepoznana vasica. Ko se je leta 1857 železnica dodelala in kolodvor sredi vasi napravil, začela se je nova dôba, novo življenje. Rakek dobil je drugo lice. Hiše so se začele lepšati, predelovati in nove zidati, trgovina in obrt pa ste se krepko razvile.

Kmalò bode že 300 let, kar so postavili v čast sv. Urhu cerkev sredi vasi. Dotično pismo knezo-škofa tržaškega o priliki blagoslovljenja cerkve glasi se tako-le :

„Mi Ursin de Berthias po milosti Božji in apostolskega sedeža škof in knez tržaški voščimo vsim vernim sedanjim in prihodnjim, ki bodo to pismo brali ali poslušali srečo in vse dobro v Gospodu, ter jim dajemo na znanje, da smo s privolenjem prečastitega gosp. Franciška Oglejskega patrijarha, škofa tega kraja s pomočjo sv. Duha z lastnima rokama posvetili po šegi in navadi rimske cerkve v ponedeljek 4. julija 1605 cerkev sv. Urha na Rakeku, ki je Cérkniška podružnica; v čast imenovanega svetnika veliki altar, in da smo položili v vanj svetinje sv. Blaža, škofa in mučenika, sv. Krizostoma, mučenika, sv. Marka papeža in sv. Antona opata in da smo dodelili odpustke vsem omenjenemu posvečevanju pričujočim. Tudi podelimo odpustke 40 dni vsim obojega spola, ki bodo to cerkev in altar obiskali v obletnici njenega posvečenja. Ravno tisti dan smo blagoslovili tudi ondotno pokopališče.

Dano v Trstu v škofijski palači, 4. februarja 1606.

Ursin, škof tržaški l. r.“

Dobre četrť ure na levo od Rakeka proti Cérknici bila je v francoskej vojni huda bitka med Francozi in Hrvati. Jeden oddelek Hrvatov prišedši iz Blok je šel naravnost proti Francozom, drugi oddelek pa je peljal in vodil tedanji Cérkniški učitelj čez Brodec proti Rakeku, kjer je zdaj speljana nova cesta, in na katero so 1885. l. tudi mitnico postavili, prišel je toraj ta oddelek Hrvatov Francozom za hrbet, in so jih z unimi zajeli. Hud boj se vname. Hrvatje zmagajo, veliko Francozov obleži, drugi bežé v divjem begu.

Vas Rakek se razdeli v dva dela, v stari in novi Rakek tako imenovani trg, kjer je vsaki četrtek lesni tržni dan, ki daje soseski lepih dohodkov.

Železna proga proti Trstu bila je 1857. leta dodelana in prometu izročena; ravno isti čas ustanovila se je pošta in pozneje dné 4. maja 1876 pa brzozjavna postaja združena s pošto.

Po zadnji štetvi 1880. leta šteje Rakek 91 hiš, 707 domačinov in 113 tujcev, skupaj toraj 820 prebivalcev. Zdaj je pa že več novih hiš, tedaj tudi več prebivalcev.

Gosp. Lavričeva parna žaga bila je napravljena 1874. leta.

Po tedanjih krajnih razmerah bila je vas Rakek všolana v Cérknico; toda predolga pot, za otroke dobro uro hodá, posebno v zimskem času, narejalo je zeló neredno šolsko obiskovanje, da, celó mnogokrat bilo je nemogoče otrokom v burji, mrazu in zametih do Cérknice priti. Sprevideli so toraj razumni Rakovci, da jim ne kaže drugače, kakor napraviti lastno šolo.

Kupili so v to svrhu od posestnika Janeza Vidriha 1881. l. njegovo hišo šte. 24, ter si za silo priredili šolo. V prvem letu je hodilo že v to šolo do 60 otrok. G. Šibenik, brez vsaktere učiteljske sposobnosti, je podučeval njih deco za silo.

Dné 15. avg. 1881 bila je služba učiteljeva razpisana in tako jednorazredna šola ustanovljena. Gospod Avgust Kleč, učitelj v Starem trgu pri Loži dobil je to mesto, in nastopil službo dné 16. septembra 1881.

Dné 1. oktobra 1881 sklicali so se možje v krajni šolski svét in predsednikom bil je voljen gospod Fran Lavrič, lesni veletržec, posestnik žag na paro i. t. d.

V letu 1884 dobil je učitelj gosp. A. Kleč, vsled bolezní trimesečni odpust. Kot suplent bil je pozvan vsled odloka sl. c. kr. okrajnega šolskega svéta gospod Peter Repič, učitelj v Cérknicí, kateri je službo dné 21. septembra 1884 nastopil, a vsled odloka slavnega ces. kr. okrajnega šolskega svéta od 18. oktobra 1884 šte. 1009 bil zopet na svojo staro službo v Cérknico pozvan, mesto njega pa je bil imenovan pomožnim učiteljem Rakovškem gospod L. Armbruster, kateri je službo dné 21. oktobra 1884 prevzel.

Gosp. Avgust Kleč je toliko okreval, da je dné 8. aprila 1885 zopet službo nastopil.

Leta 1886 sezidala je soseska bolnico za bolnike nalezljivih bolezní.

Dné 25. junija 1885 je zdravstvena komisija spoznala dosedanje tukajšnje šolsko poslopje hiš. šte. 24 v spodnjem Rakeku kot nepripravno in nezdravo za šolo, ker je sezidano na močvirnem prostoru in v tesnobi ter gnječi, da voda zaostaja in vlažnost dela; zato je v njej vedno mokrotno, zaduhlo in vlažno, akoravno so se strogo spolnovale vse dotične šolske uredbe in ukazi šolskih gosposk. Ono poslopje je tudi veliko premajhno v primeri z godnimi šolskimi otroci. Treba bilo bi toraj, ako bi se hotelo le deloma šolskim postavam in ministerijalnim ukazom zadostiti, kar bi se moralo tudi zgoditi, vse predelati in preurediti, jedno nadstropje prezidati in odtok vodi napraviti. Vse to bi pa malej občini ogromnih stroškov prizadelo. Naposled pa bi imeli vendar le borne in vlažne sobe. Vrh vsega tega bila bi šola le v velikej gnječi poleg gostilne.

Vse te nezgode je zdravstvena komisija dobro premislila in prevdarila, kakor tudi krajni šolski svét in nekateri Rakovci, med njimi posebno c. kr. poštar in posestnik gospod Lovro Sebenikar, kateremu je občinski blagor vedno na srci, posebno pa še blagor in izobraženje nadepolne, nežne šolske mladeži. Premišljeval je tedaj gospod Sebenikar, kako in na kak način bi se napravila cenó pa lepa šola, primerna času in napredku, pa da bi se vendar ne preobložila soseska s šolskimi dokladami in z drugimi bremení. Podá se toraj k g. Jerneju Tomšiču, posestniku in trgovci v Gorenjem Rakeku, ter mu razodene svojo misel, nagovarjaje ga, naj on prodá v ta namen svoje posestvo, a ta mu odbija, da ne prodá svojega imetja. Gospod Sebenikar je pa prav ognjevitó govoril na srcé svojemu prijatelju ter ga slednjič popolnoma pridobil na svojo stran.

Pogoji so posebno dopadli gosp. Fran Lavriču, predsedniku krajnega šolskega svéta, in vsem razumnim sosesčanom, vsled tega naznani jih gospod Lovro Sebenikar kot zastopnik soseske zgoraj imenovani komisiji v Logatec, in ta je koj potem pregledala gosp. Tomšičevo hišo z vsem tej hiši prepadajočimi

poslopji in zemljišči vred. Spoznala jo je s posebno pohvalo v vseh zadevah prav pripravno za dvo- ali tudi večrazredno šolo.

Precej pri komisijonelnem ogledu potrdila sta zastopnika soseske in šole gg. L. Sebenikar in Fran Lavrič prodajalčeve pogoje in končno napravil je voditelj te komisije gospod grof Pace, c. kr. okrajni glavar, zapisnik. Kupna vsota tega poslopja z zemljiščem vred bila je 15.000 gld. i. s., 5000 gld. izplačalo se je precej, ostalih 10.000 gld. pa se plača v desetih letnih brezobrestnih obrokih po 1000 gld.

Po pogodbi je določeno celo prvo nadstropje šolskim namenom; ondi namreč napravile ste se proti jutru dve šolski sobi, s tem da ste se dve srednji steni odstranile, na nasprotnej strani pa so stanovanja za učiteljsko osebo.

Nadučitelju določena je kuhinja s štedilnim ognjiščem in tikoma v vrsti prve tri sobe, za pisarno v ravno istej vrsti še zadnja soba proti zahodu; a v sredi je lepa prostorna in svetla soba, drugej učiteljskej moči izročena.

Šolski sobi ste jako lepi, svetli in pripravní. V prvem razredu so nove dvosedežne klopi; prostora je pa v vsakej sobi za kakih 75 otrok.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov leta 1880	48,	leta 1889	70,
„	deklic „ „	54,	„ „	64,
obiskujočih	dečkov „ „	44,	„ „	70,
„	deklic „ „	54,	„ „	65;

za ponavljajavo šolo

godnih	dečkov leta 1880	6,	leta 1889	18,
„	deklic „ „	5,	„ „	25,
obiskujočih	dečkov „ „	6,	„ „	12,
„	deklic „ „	5,	„ „	20.

Nasproti šolskemu poslopju je drvarnica za šolo in učiteljstvo. Nadučitelju ste vrhu tega prostora oddani v istem poslopju dve kleti v porabo. Tikoma šole je jako pripraven vrt šolskim namenom določen in meri 1590 m.

Pritlični prostori v šolskem poslopju šte. 63 ločeni so od šolskih ter so v najem dani.

Šola je tudi preskrbljena z dobro in zdravo pitno vodo, ker ima na južnej strani poslopja velik vodnjak, da ne bode lahko tudi v največji suši vode zmanjkalo, ako se je preveč ne razdaja.

Slava toraj gosp. Fr. Lavriču, predsedniku krajnega šolskega sveta, da je to stvar pospešil in toplo priporočal, da se je vse redno in brzo izvršilo, osebito pa gospod Lovro Sebenikarju za njegovo požrtovalnost in trud v prid mile, nadepolne mladeži, za blagostanje cele soseske.

V sedanjem tukajšnjem krajnem šolskem svetu so sledeči gg. udje: Lovro Sebenikar, predsednik in krajni šolski nadzornik; Fran Kunstelj, dekan Cérkniški; Ivan Poženel, nadučitelj in voditelj šole; Jurij Urbas, posestnik št. 13; Luka Zorc, posestnik št. 18.

Na tukajšnji novoustanovljeni dvorazredni ljudski šoli imenovan je bil stalnim nadučiteljem in šolskim voditeljem z dekretom visocega c. kr. deželnega šolskega sveta v Ljubljani od 29. maja 1886 šte. 902 gospod Ivan Poženel in gospica Franja Zemme z dekretom od 4. avgusta 1886 šte. 1474 vis. ces. kr. deželnega šolskega sveta, kot stalna druga učiteljska moč.

Prejšnji učitelj gosp. Avgust Klač imenovan je bil stalnim učiteljem na čveterorazredno šolo v Cérknico.

Dné 16. septembra 1886 otvorila se je novoustanovljena dvorazredna šola s sv. mašo, katero je daroval v cerkvi sv. Urha Cérkniški kapelan č. g. Gotthard Rott. Za tem gosp. katehetom pa č. g. Josip Zalokar in sedaj č. g. Fr. Krek, duhovnik Cérkniški, podučuje veroznanstvo na tej šoli v obeh razredih.

Rovte.

R tej občini je enorazredna ljudska šola v vasi Rovte. Prebivalcev je v politični občini nad 5000, a v župljanski občini le 2015. Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1889	112,
»	deklic	»	» 85,
obiskujočih	dečkov	»	» 67,
»	deklic	»	» 55;
za ponavljavno šolo pa			
godnih	dečkov	leta 1889	32,
»	deklic	»	» 28,
obiskujočih	dečkov	»	» 18,
»	deklic	»	» 17.

Posebno visoke gore tukaj ni, najvišja hriba sta Vehariše v zahodu, kjer pelje stara cesta v Idrijo, drugi pa Gradišče, od koder se odpre posebno lep razgled od Triglava do Snežnika in od Tolminskih visočin do Dolenjskega Kuma. V severovzhodnej strani izvira Sora, katera teče ravno ob meji te župnije in občine in žene svoje čiste peneče in postrvi polne valovčke proti Žirovski dolini, dalje proti Medvodam v Savo. Drugi potoček je Rovtaršica, katera izvira iz več studencev na južni strani farne cerkve in teče le pol ure daleč, potem se pa zgubi v zemljo ravno tik okrajne ceste, katera pelje iz Logatca v Rovte, pa se baje prikaže zopet na Vrhniki.

Zemljo te občine pokrivajo nekaj gozdi, potem pa njive in pašniki.

Tukajšnje ljudstvo se živi razven s poljedelstvom, osobito z živinorejo, sicer pa je tudi prav živahna kupčija z debelim lesom, katerega se iztesanega izvažajo mnogo že dokaj let iz te

občine v Logatec za Trst in dalje. Ker so tukaj dobri pašniki in travniki se živine obilo redi, posebno krav, volov, prešičev in ovac. — Brati zna odraščениh ljudi $\frac{1}{3}$, pisati pa le $\frac{1}{6}$.

V župniji so vasi Rovte s 717 preb., Praprotno brdo z 99 preb., Petkovec z 213 preb., Medvedje brdo z 294 preb. in Žibrše s 518 preb. Cerkev je tukaj razven farne sv. Mihaela še na Praprotnem brdu sv. Nikolaja, na Medvedjem brdu sv. Katarine in na Petkovcu sv. Hieronima.

Vasi tukaj navedene so take, da stojé posamezne hiše z drugimi gospodarskimi poslopji po deset minut ali en četrt ure daleč jedna od druge. Vsak posestnik ima zemljišče okoli svoje hiše pa tudi gozdi in pašniki njegovi so mu večinoma zedineni z drugim njegovim posestvom. Svet je tû ves v gričkih in dolinah. Zemlja ilovčasta pa jako rodovitna za žita.

Župljanska cerkev kakor tudi one podružnic so zeló stare. Ker v župnijskem arhivu ni najti starejših zapisnikov, ni mogoče trditi kaj natančnega, župnija je menda nekako od leta 1708.

Šola je stara od leta 1879. Prvi učitelj je bil č. g. Jan. Molj, sedaj župnik v Beli peči na Gorenjskem, kot pomožni učitelj. Drugi g. Ferd. Strel, sedaj učitelj na Žalni pri Šmarji (Dolenjsko). Tretji č. g. Jan. Žan, sedaj pod Šmarno goro. Četrti pa sedanji pomožni učitelj Alojzij Sežun. Za zidanje tukajšnje šole si je pridobil veliko zaslug omenjeni čast. gospod Jan. Molj in blagorodni g. Iv. Mahkot, tedanji c. kr. okrajni glavar Logaški. Šola ima tudi šolski vrt okoli šole, na katerem raste nad sto večjih in manjših cepljenih dreves.

Stari trg pri Ložu.

Šupljanska občina, katera šteje 5040 ljudi, ima samo štiri-razrednico v Starem Trgu.

Všolane vasi in sicer občini Stari trg pripadajoče so:

1. Dane in Klance	41	hiš. šte.	227	preb.,
2. Igavas	33	»	»	271
3. Knežanjiva . .	13	»	»	74
4. Kozarišče . .	42	»	»	367
5. Markovec . .	19	»	»	106
6. Nadlesek . . .	37	»	»	275
7. Podcerkev . .	38	»	»	257
8. Podgora . . .	21	»	»	139
9. Pudob	31	»	»	240
10. Stari trg . . .	60	»	»	313
11. Šmarata . . .	21	»	»	118
12. Vrh	16	»	»	113
13. Vrhnika . . .	44	»	»	302
14. Viševek . . .	37	»	»	225
15. Babna polica .	12	»	»	74
16. Bloška polica .	14	»	»	90
17. Jezero gorenje	24	»	»	124
18. Laze pri jezeru	8	»	»	47
19. Otok pri jezeru	14	»	»	85
20. Poljane . . .	13	»	»	88

Mestni občini Lož pa slišijo:

Lož mesto . . .	108	hiš. šte.	} 637 preb.,
Lož predmesto	28	»	
Podlož	28	»	

Za vsak danjo šolo bilo je			
godnih	dečkov	leta 1880	228, leta 1889 301,
»	deklic	» »	252, » » 274,
obiskujočih	dečkov	» »	213, » » 290,
»	deklic	» »	237, » » 240;
za ponavljavno šolo			
godnih	dečkov	leta 1880	86, leta 1889 114,
»	deklic	» »	79, » » 108,
obiskujočih	dečkov	» »	46, » » 8,
»	deklic	» »	54, » » 14.

Gorovje v Starotrški šolski občini se kupiči na severovzhodu Pivske planote in pripada gornjemu Krasu ter obstoji iz krednega apnenca in dolomita; obkrožuje 0'431 Mm^2 veliko in primeroma 553 m nad morjem ležečo dolino Starotrško, katera se v podobi polumesca širi okolu središča, holmca Nadleškega, od severa proti jugu na zapad. Najviša gora je blizu Hrvaške in Primorske meje kipeči Snežnik, kateri se dviga na jugu doline iz mnogih prepadov in slemen 1796 m čez morsko gladino. Stopivšemu na njegov vrhunec odpre se prav lep razgled po junaški trojedini kraljevini, tužni Istri in divni domači deželi. Na jutranji strani dola se vzdiguje okolu 1043 m visoka Racna gora; na enem njenih vrhov kaže se bela cerkva sv. Andreja. Od Racne gore proti severozapadu se vleče hrib Pogača, znamenita po svojem imenu, katero ima baje od tod, ker je ta hrib neka grofica graščine Šneperske darovala v pogačo detetu iz Loža, kateremu je pri sv. krstu kumovala. Proti severu nam zaključí dolino Križna gora s prijazno romarsko cerkvico sv. Križa. Raz Križne gore se lepo vidi po večerno ležeči Cérkniški, južni Starotrški dolini in severnem Bloškem svetu. Večerno stran Starotrške doline zapira hrib Devín, ob čegar zahodnjem vznožji leži svetovnoznano Cérkniško jezero; na jutranji strani se Devín znižuje v zgodovinsko Ulako, katera je nosila v rimskem času po Avgustu razdejano mesto Terpo. Ulaka se spušča polagoma v zgoraj omenjeni Nadleški hribček.

Nad vasjo Podgora je hrib Kucelj. Znani raziskovalec starin in rimskih grobov g. Pečnik je trdil, da so bile na gričih

z navedenim imenom zanesljivo keltiške naselbine. Na to je zapičil svoj železni preiskovalni drog v zemljo ter resnično izkopal več črepin in ostankov zidú vrh Kuclja. Istega dné v avgustu 1887. l. nam je našel dva rimska groba z latinskima napisoma uprav za cerkvijo sv. Marjete v Šmarati. Grobni plošči z napisi, človeško črepino in nekaj družih kosti hranijo sedaj v gradu Šneperskem. Iskali smo pokopališča starega mesta Terpo po Ulaki, ali do današnjega dné se še ni posrečilo starih grobov zaslediti; denarji in druge malenkosti iz nekdanjih časov pa se pogosto nahajajo. — Gore Starotržke šolske občine bile so nekoč s temnimi gozdi pokrite, — dandanes dobiš le po Snežnikovi skupini še pragozdne smreke in jelke, med katerimi zelení semtertje košato bukovje, navdihujoče ti up, da zopet pridejo časi, ko bode kmetič s ponosom štel hoje po svojem deleži, sad današnjega pridnega pogozdovanja.

Izmed občil je omeniti po okrajnem glavarji (takrat Vorsteher) gosp. Ogrinc-i izpeljane ceste, ki se vije od Rakeka čez Cérknico v Grahovo na Bloško polico. Od tû naprej se spušča med Križno goro in Pogačo v Lož in potem v Stari trg, mejno vas Babino polje in dalje v Hrvaški Prezid.

Ker je mala dolina Starotržka krog in krog z gorami zaprta, ne more se ponašati z velikimi rekami. Glavni potok je ponikvarica Obrh. Izvira v dveh vrelcih. Prvi je nad vasjo Vrhniko v znožji Racne gore, drugi pa nad selom Kozariščami. Oba potoka sta tolike moči, da gonita le nekaj korakov od izvira že žage in mlíne. Zružita se þo polurnem teku pod vasjo Pudobom, in se zopet kake pol ure daleč poizgubita v požiralnike na Danskih travnikih. Od tod teče Obrh pod zemljo v Cérkniško jezero. Ob pomladnem in jesenskem deževji preplavi Obrh velik del Starotržke doline. S tem poškoduje posebno vasi: Pudob, Kozarišče, Nadlessek, Podcerkev in Dane. Ravno naštete vasi imajo največa in rodovitna posestva, ali kaj pomaga, če trud in seme po vodi splavata. To se zgodi skoraj vsako leto, včasih celó po dva in trikrat! Kedar Obrh visoko čez njive stopi, doseže više od družih ponikev ležečo veliko jamo Golobino. Tej so dali ime divji goloje, kateri ob suši v nji gnezdiyo. Dokler Golobina vso vodo odpeljava, ni hudega.

Silna povodenj pa nastane, če se v Golobini zajezi ali zagoltne. Bržkone je tedaj površje naraslega Cérkniškega jezera jednako visoko s povodnijo v Starotržki dolini, zato voda po komunikacijskih pravilih povsod ne more odtekat. Hiše v Danah, Podcerkvi, Nadlesku in Pudobu so deloma, nekatere celo do strehe v vodi. Pri občevanju in prometu poslužujejo se namesto voza — ladije, katero ima vsaka vas za take slučaje pripravljeno. Zadnja silna povodenj je bila 1851. leta. Celó v Starem trgu je stopila po hišah voda nad koleno visoko, in k nedeljski službi božji prihajajoči ljudje so se na sredi Starega trga izin ukrcavali v čolne. — Obrh rednih nadzemeljskih pritokov nima, razun onega, ki teče skozi Lož in Stari trg, — pa še ta ob suši popolnoma usahne.

Starotržka šolska občina jezerov tudi nima, pač pa šteje več vilenic v svojem ozemlju. Opomniti mi je Križne jame pod Križno goro in Mrzle jame. Križna jama je kake četrte ure nad Ložem, Mrzla jama pa je za Ložkim pokopališčem. V Mrzli jami bil je kedaj oni čudotvorni studenec, o katerem vé Valvasor povedati, da je ob suši priklical dež, če so z njegovo vodo polje ali drug družega škropili in, da je ozdravljaj očesne bolezni, ako se je bolnik v njem umil. Bolj zanimiva kot Mrzla, je Križna jama, katera ima podzemeljsko jezero in mnogo prepadov, ki zapirajo preiskovalcem pot. Natanko je to jamo popisal in načrtal znani Dunajski geolog Hochstetter. Osobito Križna jama slovi radi tega, ker se dobivajo v nji kosti prahistoričnega medveda (*Ursus spelaeus*) (*Grottenbär*). Imela je tudi lepih kapnikov, katere pa je vandalizem nekaterih neveščih in nerazumnih tukajšnjih in tujih ljudi razbil, uničil ali pa odnesel. Sedaj so lepi kapniki redki.

Vkljub svoje južne lege, nima Ložka dolina te toplote, kakoršno bi morala imeti. Temu krivo je pa pogorje Snežnika, katero dolino proti morju zapira. Gledé podnebja spada, kakor sploh vse Kraške doline, v drugi klimatični okrog s srednjo letno toploto 7—9° R. Izmed vetrov so najbolj pogosti južni, kateri spremljajo jesensko in spomladansko deževje, in pa severo-vzhodna burja, imenovana Kočevska burja, katera pro-

vzročuje po leti hitro ohlajenje zraka, po zimi pa prinaša mnogo snega.

Zemlja v tej občini je ilovnata ter s kremenikom pomešana. Polja bi se zamogla s precejšnjo rodovitnostjo ponašati, posebno Danska, ako bi voda, katera posebno pomladi po večdnevnem dežji preplavi polja okoli vasi Dan, Podcerkve, Nadleska, Pudoba in Kozarišč, večkrat ne uničila setve. Jako rodovitna polja so tudi ona med Ložem in Starim trgom. Obdelane zemlje bilo bi lahko več, ako bi občinski pašniki veliko oralnega sveta ne zavzemali.

Lepi in prostrani gozdi so le okoli Snežnika, sicer so po gričih in tudi po višjih planotah videti goličave, le sem ter tje raste v večjej skupini bukevje.

Prebivalstvo se razun kmetovanja pečá tudi z lesno trgovino, radi tega je ob potoku Obrhu precejšnje število žag (namreč 9). Trgovina z lesom bila je pred nekolikim časom tù zeló živahna in ubožnejši del prebivalstva, katerega sama kmetija ne bi mogla rediti, si je s prevažanjem lesa mnogo prislužil. Sedaj pa, ko Tržačanje les ceneje iz Galicije dobivajo, je ta trgovina zeló opešalo.

Kar se tiče ljudskega materijalnega stanja te občine, bilo bi lahko bolje, ko bi se ljudstvo bolj s poljedelstvom in sadjerejo pečalo. Posebno sadjereja je še na nizki stopinji, in ne tako razširjena kakor bi morala biti. Na jesen gre mnogo mož in mladeničev na Hrvaško, v Galicijo in celó na Rusko, da si v gozdih kaj zaslužijo. Gre jih več stotin in se potem konec pomladi vrnejo domov. S tem pa mnogi svoja zemljišča zanemarjajo in v dolgove zabredejo.

1866. leta razsajala je tù kolera, katero so vojaki 10. lovškega bataljona tù sem zanesli in katera je tirjala nad 50 žrtev.

14. avgusta l. 1872 ob $\frac{3}{4}$ u. nastal je v Starem trgu silen požar, kateri je upepeli 25 hiš in 28 gospodarskih poslopij.

Pisanja in čitanja zmožnih je kakih 60—80 odstotkov.

Prvi prebivalci Loške doline, o katerih se lahko z gotovostjo govori, bili so Japodi, ki so imeli svoje mesto Terpo na Ulaki, malem holmci, stoječem na zapadni strani Starega trga. Od tega mesta držala je cesta do glavnega mesta Japodov,

Metulum, sedanja vas Metlje v Bloškej fari. Rimski cesar Avgust prepodil je Japode in jim razdjal mesti, kojih prebivalci so pobegnili in se poskrili po gozdih.

V 13. stoletji, bere se, sta bila mesto in grad Lož, od kojega je pa že zdavnej le še razvalina, v posestvu Ložkih gospodov. Prvi teh, o katerem se vé, da je tu gospodoval, je Rusker, ki je leta 1282 s Hermanom in Volfrardom Ložkim vred posestva Bistriškega samostana pridobiti skušal. Slednjega iz te rodovine kamnali so kmetje na Dolenjskem med Sotesko in Žužemberkom. Bil je baje jako grozovit človek in ljudstvo ga je silno sovražilo. Pripoveduje se, da, ko so ga ubili in čisto s kamenjem pokrili, je potem še dolgo vsak, ki je mimo šel kak kamen privrgel, tako, da je še za časa Valvasorja stal silno velik kup kamenja na onem mestu.

Na to prišel je Lož v roke Oglejskih patrijarhov, od kojih so ga dobili leta 1335 Ortenburgi v fevd. Ker so si ga pa ti kar prisvojili kot lastnino, vnel se je prepir. Patrijarh Ljudevit se je namreč pritožil cesarju Karolu IV. leta 1359. Vkljub tej pritožbi, pa je ostal Lož Ortenburgom, dokler je z grofom Friderikom ta rodovina izmrla. Vsled oporoke njegove prišel je Lož leta 1420 v last Celjskih grofov, ki so ga imeli do l. 1460. Pri Belemgradu je namreč zadnji Celjski grof bil umorjen od Ogrov in Ložka posestva prišla so v last Avstrijcem kot dedščina, akoravno so se za to posest zamanj poganjali že l. 1436. V tem letu je namreč Avstrijski nadvojvoda Friderik IV., pozneje rimsko-nemški cesar Friderik III., oblegal mesto Lož s kranjskimi in istrijanskimi vojaki. Posadka Celjskih grofov jim je odprla mestna vrata iz zvijače, oblegalci so udrli v mesto in bili vsi pomorjeni. Drugi dan prišel je pred Lož nadvojvodov stotnik Krištof Fladničar z močnejšim oddelkom vojakov. A nek čevljar ga pri napadu prebode z nožem ter umori, na kar so Avstrijski vojaki pobegnili.

Od leta 1460 ostal je Lož Avstrijcem, ki so ga raznim rodovinom zastavljali, tako gospodom Haller, posestnikom Kočevskega gradu (Hallerstein). Slednji imetnik Ložki, kojega še Valvasor omenja, bil je knez Ferdinand Auersperg.

V letih 1471—1472 so prilomastili Turki v dolino ter veliko škode povzročili. Največ so pa trpeli Ložani leta 1476. Tega leta, na sv. Marjete dan, prišlo je kacic 5000 konjikov turških iz Hrvaškega. Požgali so Lož, veliko prebivalcev pomorili, še več odpeljali pa v sužnost. Grozna je bila neki nesreča, kojo je napravila Turčinova krutost, a ta je bila tudi povod, kar cesar v ustanovnem pismu sam omenja, da je dal cesar Friderik III. leta 1477 Lož utrditi in na prošnjo Ložanov povzdignil je trg Lož v mesto ter mu podelil razne pravice. Tako so si smeli voliti svojega sodnika in mestno svetovalstvo, imeli so pravico do krvave sodbe v mestnej okolici, pobirali so mitnino in dac kupcev in več drugih. Dal je mestu lasten grb in pečat. Na grbu se vidi v zelenem polji sv. Jurija v zlatej obleki na konjiču, borečega se z zmajem, njemu na strani kleči devica v zlatej obleki s sklenjenima rokama. Na sedem let je oprostil cesar onega, ki se v mestu naseli, vsacega davka.

Tudi poznejši vladarji so potrdili mestu njegove pravice. Slednjič cesar Fran I. leta 1832 s pristavkom: „Kolikor so še v novejšem času veljavne.“

Lepa, seveda vsa novo prezidana je grajščina Schneeberg, zibelka Schneeberških gospodov. Ime izhaja najhitreje od tod, ker stoji v znožji Snežnika, nemški Schneeberg. Koncem 15. stoletja prišel je grad v posest Lamberškim gospodom, ki so ga imeli do početka 17. stoletja. Zadnjega posestnika imenuje Valvasor g. kneza Fran Ferdinand Auersperga. Sedanji posestnik je g. knez Jurij Schönburg-Waldenburg, kojega oče je grajščino kupil od prejšnjega posestnika grofa Lichtenberg-Mordakst. Knez Schönburg prišel je na samo podrtino in je sedanji grad z nova prezidal.

Valvasor pripoveduje, da so se v Schneeberških velikih gozdih nahajali roparji, tolovaji, še celó Turški razbojniki, in pravi, da je nekdanj okoli leta 1650 iz gozda do grada prišel bil stari, sivobradati mož, s kocem ogrnjen, in z neko sulico v roki ter da so se ga ljudje silno prestrašili, misleč samega peklenščeka pred saboj videti. Po dolgem izpraševanju so potem zvedeli od njega, da je iz turške sužnosti ušel in silno dolgo taval po gozdu, išoč izhoda.

Na kraji, kjer je pred davnim časom stala mala vas, obstoječa z nekaterih koč, torej Kočja vas, sezidali so gospodje Haller grad, ki se zove Kočji grad, nemški (Hallerstein). Ta grad so potem posedale razne rodovine, tako baron Rafael Caraduci, gospod Lamberg, gospod Rigoni, pod katerim so grad napadli neki Vlahi, misleč najti dosti denarja, in napravili veliko škode. Gospod Rigoni dobil je v zabožkih iz Benečan-skega takrat še redke šipe za okna. To so zvedeli Vlahi in mislili, da so bili zaboji napolnjeni s samim zlatom ter prihruli v grad. Sedaj ima že jako razpadlo grajščino gospa grofica Lichtenberg-Mordakst.

Dobre pol ure od Loža na severo-zapadnej strani stojiti dve razvalini Steberških gradov, nemški (Steegberg). Namreč razvalina starega grada, koji je bil od Šteberških gospodov sezidan in njim skoro štiri stoletja v lasti. Slednji te rodovine je prišel ob življenje leta 1482 in sicer pripoveduje Valvasor, da je grad napadel največji sovražnik njegov, gospod Erazem Lueger. Gospod Šteberk, uvidevši, da ni več druge rešitve, hotel se je skriti pod streho, kjer se mu je pa pod udril in je skoz njega padel, pa med dvema dilama obvisel in se tako udušil.

Na to so gospodarili čez Šteberg do 1524. l. gg. Ellach, za njimi so podedovali grad gg. Lamberg. Posestniki so se potem gosteje menjali, dokler je grad kupil neki pl. Greg. Schmutzenhaus, koji je potem sezidal novo grajščino v vznožji holmca, na katerem je stal stari grad. Kot zadnjega posestnika Šteberskega omenja Valvasor kneza Eggenberg-a.

V Starem trgu, četrť ure od Loža, je farna cerkev svetega Jurija. Ta fara je silno stara in pripadale so k njej nekđaj tudi Bloke. Že 1230. leta, bere se, je bil tũ župnik Rudolf in 1298. leta Friderik. Cerkev je bila sezidana sredi 16. stoletja v gotiškem slogu, pozneje se je pa popravljala in je izgubila prvotni slog. Novoprezidano cerkev blagoslovil je goriški nadškof grof Mihael Athems v dan 23. junija 1761. Najstarejša cerkev v dolini je baje cerkev sv. Trojice na Knežej njivi.

Kedaj se je šola v Starem trgu ustanovila tudi najstarejšim ljudem tukaj ni znano, le toliko se trdi, da je ta šola zeló stara. Do 1870. l. bila je jednorazredna. Na tej jednorazrednici

učiteljeval je nadalje g. Blaž Raktelj, oče sedanjih gg. učiteljev, Frana, učitelja v Ljubljani, in Josipa, nadučitelja v Ribnici. Imel je pomočnike gg.: Fran Papa, Alojzij Jerše-ta, Avgust Adamič-a in A. Medijo. 1870. leta postala je šola trirazredna ter se je do l. 1872 dozidala, 1879. l. bila je razširjena v štirirazrednico.

Od 1872. l. so na tej šoli službovali sledeči gg. učitelji in gospodične učiteljice: Ivan Mandeljc, Anton Berčič, Franja Verne, Gustav Grossmann, Ivan Žirovnik, Kristina Demšar, Terezija Strle, Alojzij Sežan, Avgust Kleč, Valentin Žvagen, Ivan Pipan, Josip Turk, Mihael Poklukar, Fran Schiffrer, Fran Juvanc, Marija Kavčič, Avgusta Kolnik, Ivana Hromec, Kaspar Gasperin (nadučitelj).

Kot veroučitelji so delovali čast. gg.: Jurij Križaj, Blaž Lenček, Martin Končnik, Ivan Vesel, Jurij Kōnig, Ivan Brence, Ivan Možina, Jakob Koritnik in Ivan Belc.

V krajnem šolskem svētu so delovali gg.: Blaž Lenček, Ivan Mandeljc, Kaspar Gasperin, Fran Petsche, Jurij Križaj, Ivan Planecky, Fran Žnidaršič, Andrej Janežič, Fran Nachtigall, Martin Schweiger, Matevž Žnidaršič, Fran Hlapše, Andrej Žnidaršič, Jakob Vilar, Gregor Lah, Ivan Benčina, Tomaž Mlekuž, Ivan Kandare in Ivan Stritof.

Sv. Vid nad Cérknico.

Župljanska, ob enem šolska občina ima enorazredno ljudsko šolo ter šteje po ljudskem štetju 1880. l. 1520 prebivalcev in je politična podobčina glavne politične občine na Blokah.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	88,	leta 1889	119,
" "	deklic	" "	93,	" "	126,
obiskujočih	dečkov	" "	61,	" "	85,
" "	deklic	" "	66,	" "	108;
za ponavljajno šolo pa					
godnih	dečkov	leta 1880	22,	leta 1889	36,
" "	deklic	" "	34,	" "	35,
obiskujočih	dečkov	" "	21,	" "	32,
" "	deklic	" "	34,	" "	32.

Na jugu, kot mejnik med Vidovsko in Begunjsko župnijo, stoji ponosno Stražišče, precej visok in vstast hrib, dalje pa Malo Stražišče, Ostri vrh in Čohov hrib iz katerega se vidi Ljubljanska ravnina.

Izmed rečic in potokov omeniti je: Iške, katera izvira pod Lužarji v Vel. Laškej župniji pod imenom Mala Iška ter teče ob vzhodnej in severo-vzhodnej meji, deli Vidovsko župnijo od Robske, ob jednom Ložki sodnijski okraj od Velikolaškega, Logaško okrajno glavarstvo od Kočevskega in ob jednom Notranjsko od Dolenjske. V Iško se izlivajo: Opečnik, izvirajoč pod vasjo Rudolfovo, teče nekaj časa ob Vidovsko-Trojiški meji, Košutica, izvirajoča pod vasjo Tavžlji in Črni potok, izvirajoč pod Čohovim hribom, goni lesoreznico in dva mlina; Zala, izvirajoča pod Pikovnikom, deli Vidovsko župnijo od Rakiške. — Po teh potokih povečana teče Iška

skozi Iško vas, ponikne v jame ter se pri Studenci na Igu zopet prikaže in potem izliva v Ljubljano. — Proti jugu teče rečica Cérknica, katera pod Hotenjem in Mramorovem v župniji sv. Trojice iz jame priteče in precej lesoreznico goni, ter je pri iztoku tako topla, da v najhujši zimi ne zamrzne. Pod vasjo Ponikve zapusti Vidovsko župnijo, ter teče pod Begunjami, potem skozi Cérknico, ter se v Cérkniško jezero izliva. Po celem teku goni lesoreznice in mlina.

Stranski potoki so: Stopnjak, kateri pod vasjo Hruškarji izvira in goni lesoreznico in mlin, Jazbina, ki izvira pod vasjo sv. Vida in goni lesoreznico in mlin. Pod Stražiščem izvira Borovničica, goni več lesoreznic, ter teče potem proti Borovnici.

Stoječih vodá ni v tej občini.

Občina sv. Vid šteje 150 kmetov. Večji izmed njih redijo po 10, 12 do 15 glav goveje živine. Živina je v obče lepa, večinoma sive barve. Konj je malo v tej občini. Razun s poljedelstvom pečá se ljudstvo tudi z izdelovanjem lesenih žlic, katerih na tisoče v Trst prodá. Izdelujejo jih pa le navadno v zimskem času. Ljudsko materijalno stanje je srednje dobro.

Vasi je v šolski občini 39 in sicer:

1. Sv. Vid . . .	14	hiš. šte.	121	preb.,
2. Osredek . . .	16	»	»	115
3. Čohovo . . .	6	»	»	41
4. Zala . . .	9	»	»	23
5. Pustiles . . .	4	»	»	32
6. Rudolfovo . . .	9	»	»	62
7. Jeršiči . . .	4	»	»	30
8. Žilice . . .	4	»	»	25
9. Ravne . . .	14	»	»	110
10. Iška . . .	2	»	»	10
11. Zahrib . . .	5	»	»	40
12. Tavžlji . . .	5	»	»	60
13. Lešnjaki . . .	6	»	»	48
14. Štrukljeva vas	9	»	»	70
15. Pirmanje . . .	4	»	»	32
16. Ščurkovo . . .	2	»	»	17

17. Hribljanje . . .	2	hiš. štev.	15	preb.,
18. Bečaji . . .	5	»	»	34
19. Hruškarji . . .	5	»	»	50
20. Kremenca . . .	6	»	»	35
21. Gora . . .	3	»	»	22
22. Milava . . .	3	»	»	24
23. Ponikve . . .	5	»	»	41
24. Gošič . . .	2	»	»	23
25. Kruščce . . .	2	»	»	12
26. Reparji . . .	2	»	»	20
27. Cajnarji . . .	6	»	»	51
28. Slugovo . . .	3	»	»	24
29. Koščaki . . .	2	»	»	20
30. Kranjče . . .	9	»	»	48
31. Korošče . . .	3	»	»	20
32. Dol. Otave . . .	2	»	»	25
33. Gor. Otave . . .	13	»	»	100
34. Stražišče . . .	3	»	»	24
35. Pikovnik . . .	2	»	»	20
36. Zibovnik . . .	1	»	»	10
37. Kržišče . . .	2	»	»	13
38. Župejno . . .	5	»	»	36
39. Beč	2	»	»	17

Podružnic ima Št. Vidska župnija štiri in sicer: Sv. Jurja na Gori, sv. Jakopa v Štrukljevi vasi, sv. Primoža v Osredku in sv. Andreja v Gor. Otavah.

Župljanska cerkev sv. Vida, ex voto — obljubljená cerkev imenovana, jela se je zidati leta 1717 — v tem letu bil je namreč postavljen temelj — in je najmlajša izmed vseh cerkvá v župniji. Zidana je bila le po milošćini posebno sosednih faranov. Pomagale so pa tudi podružnice sv. Andreja v Gor. Otavah, sv. Jurija na Gori, sv. Jakopa v Štrukljevi vasi, sv. Duha, cerkev Matere Božje na Vel. Blokah in sv. Nikolaja na Ulaki. Dolgo časa bila je sloveća božja pot pri tej cerkvi, posebno k sv. Valentinu na stranskem oltarji. Do l. 1753 bila je cerkev podružnica Bloške župnije, še le v tem letu bila je ustanovljena duhovnija. Farni predstojniki bili so vikarji, ali namestniki župnika Bloškega,

a to do leta 1864. Prvi vikar bil je Matija Kaiphas (Kajfeš) od 4./12. l. 1753 do 31./7 l. 1762.

Še le leta 1864 nahaja se v listinah Matija Mikš prvi med župniki. — Kapelanov bilo je od aprila leta 1755 do 30./4. l. 1874 vseh skupaj 48. — Prvi med njimi bil je Markus Krajnc.

Kor bil je blagoslovljen l. 1717 od arhidijakona Ludovika Cobalio. Drugo zidovje bilo je drugo nedeljo po Malem Šmarnu l. 1719 gotovo.

Šola bila je zidana okoli leta 1822, prvi učitelj bil je Josip Zalokar, kateri je 30 let v tej občini služboval, drugi učitelj bil je Kukec, za tem Ivan Juvanc, Per, Fran Klinar, Rudolf Piš, Hinko Likar in sedaj Rožanec.

Leta 1861 je šola pogorela in kmalo potem so šolo zamenjali z drugo kmetsko hišo, v katerej se sedaj nahaja.

Sv. Trojica.

Župnija sv. Trojice, ustanovljena leta 1807, je podobčina velike občine Bloke. Razprostira se po Bloških hribih, šteje okolu 1000 prebivalcev, ter meji proti severu na Vidovsko, proti izhodu na Robsko, proti jugo-vzhodu na Bloško, proti jugu na Grahovsko in proti zahodu na Cérkniško župnijo.

Ta župnija šteje 19 vasi in sicer: **Sv. Trojica-Žilče** (37 prebivalcev), **Ulaka**, **Sleme**, **Zales** (75 preb.), **Polšeče** (34 preb.), **Rožance**, **Lepi vrh** (15 preb.), **Zavrh** (57 preb.), **Hiteeno** (67 preb.), **Ograda**, **Malin** (8 preb.), **Andrejčje** (17 preb.), **Hribarjevo** (18 preb.), **Jeršanovo** (14 preb.), **Lovranovo** (21 preb.), **Mramorovo** (52 preb.), **Štorovo** (52 preb.), **Bočkovo** (38 preb.), **Gradiško** (36 prebivalcev).

Pri sv. Trojici je šola za silo, obiskuje jo 163 otrok, katere podučuje ondotni župnik gospod Simon Jan. V kratkem se ustanovi tu nova šola, in sicer dvorazredna, ker so Trojičanje za tako prosili, kar kaže, da je hribsko ljudstvo omikein olikeželjno ter šoli prijazno.

Župnija sv. Trojica je jako gorata, a vendar prijazna in rodovita. Namaka jo potok Cérknica, kateri pod Gradiškem izvira, ter se v Cérkniško jezero izliva. Ta potok goni mnogo mlinov in žag. Na vzhodnej strani teče potok Iška, kateri pod Lužarji izvira, in meji Trojiško in Robsko župnijo, a tudi Logaško in Kočevsko okrajno glavarstvo, ter ob enem Notranjsko in Dolenjsko. Na Ljubljanskem barji se izliva v Ljubljanico.

Razven župne cerkve ima Trojiška župnija še dve podružnici, namreč sv. Nikolaja na Ulaki in sv. Urha na Taboru.

Cerkev sv. Trojice, 729 m nad mörjem, je precej velika in je bila nekdanj romarska cerkev. Do leta 1807 bila je podružnica Bloške župnije. Zidala se je na povelje Ivana Andreja

grofa Turjaškega leta 1686. Ustno izročilo pravi, da se je zidala cerkev sv. Trojice vsled prikazni. Takratni prebivalci videli so namreč na mestu, kjer zdaj cerkev stoji, dostikrat po tri goreče kroglje. Te kroglje primerjali so sv. Trojici. Vsled tega je grof Turjaški zahteval, da se zida na mestu, kjer so se kroglje videle, cerkev ter posveti sv. Trojici. Ljudstvo bilo je neki zeló vneto, ter je mnogo darovalo, da se je cerkev zidala. Pravi se, da so nekateri, potem ko so potrebne reči za zidanje cerkve pripeljali, darovali še živino in vozove.

Znamenita je cerkev sv. Urha na Tabru, 858 m nad morjem. Pred mnogo leti se je dvigal okrog in okrog te cerkve mogočni grad, imenovan Nadlišček-Tabor. Ta cerkev bila je grajska kapela. Nadlišček-Tabor bil je zavetišče okoličanom pred krutimi Turki ter lastnina Turjaških grofov. Turki so imenovali menda ta grad Zvezda-Grad, ter v prvič dné 24. marca leta 1546 v ta kraj prihrumeli, a bili od Turjaških odpodeni. Meseca februarija leta 1559 prišli so v drugič, a zopet bili tepeni. Istega leta v septembru prišli so v tretjič, ter hoteli maščevat sramoto, katero so v februariju od Turjaških zadobili, a ni se jim posrečilo. Pri Blokah bili so popolnoma premagani. Turjaški oprostili so takrat 600 kristijanov. Po tej, za kristijane slavnej bitki, imel je Nadlišček-Tabor in okolica mir pred Turki.

Tedanjega gradú ni več; ostala je samo cerkvica s stolpom. Okoli cerkve vidi se še sled nekdanjega gradú. Vidi se tudi globok jarek, kateri je obdajal grad in v katerega so po rovih, eno uro daleč, vodo napeljavali. Staro zidovje je vse zaraščeno. Pred kratkim kopali so ondukaj kamen, in našli ostanke slikanih sten. Kdo da je grad razrušil, ni znano. Leta 1686, ravno v tistem letu, ko se je zidala Trojiška cerkev, sezidal je Ivan Andrej grof Turjaški, malo nižje od starega, novi grad. Bil pa ni tako velik in utrjen, kakor stari, ker se ni bilo več bati Turčina. Imenoval se je samo Nadlišček in bil le lovski grad. Ljudstvo imenuje sedaj ta grad Pajkovo, ter je lastnina Leona grofa Auersperga, kamor včasih na lov, ali pa v letnem času s svojo družino zdravi hribski zrak dihat zahaja.

V prejšnjih časih je imel grad kapelo in pet stolpičev, sedaj pa kapele ni, in so samo štirje stolpiči.

Pri cerkvi sv. Urha odpre se očem krasen razgled. Skoraj vsi večji hribje kranjski, in tudi nekateri primorski in hrvatski, vidijo se od tù. Tù vidiš Notranjske velikane: Snežnik, Nanos, oba Javornika, Slivnico, Hrušico, Idrijske hribe, v odzadju Trnovski gozd in Tolminske hribe, vidiš velik del Ljubljanske ravnine, Krim in Kamniške planine, vse večje gore Gorenjske med njimi ponosni Triglav. Proti vzhodu Ribniško in Velikolaško pogorje in v odzadju Hrvatske gore. Zares krasen razgled.

Ljudstvo Trojiške župnije pečá se s poljedelstvom in živinorejo, in tudi z gozdarstvom. Kupujejo namreč v Auerspergovih gozdih smreke in bukve, katere potem na svojih žagah sežagajo v deske in potem na Rakek, kjer je vsaki četrtek lesni semenj, odpeljejo ter ondu prodajo. Ljudski blagostan je srednji, in čim slabejša je lesna kupčija, tem slabejši tudi blagostan ljudstva.

Unec.

Unškej šolskej občini spadajo vasi Unec, Ivanjeselo in Slivce.

Unec oddaljen je od južno-železniške postaje Rakek le četrť ure. Od tja vodi okrajna cesta mimo majhne kapelice. Ob cesti zasajenih je nekoliko starih zanemarjenih dreves. Po tej cesti pride se v pičlej uri v Planino; čez hrib Kološivec pa vodi stara, jako strma pot v Postojino, za kar se potrebuje dve uri peš hodá.

Unec šteje 91 hiš s 663 prebivalci. Stara vas Unec leži ob okrajnej cesti, Nova vas pa ob poti proti Ivanjeselu. Stara Haasberška grajščina je naselila namreč svoje oženjene hlapce na prostoru tik Unca, kateri so si tũ sezidali svoje hiše in Novo vas ustanovili. Ker je Unec na tesnem zidan in vsled tega imel mnogo od požarov pretrpeti, preselilo se je nekaj občanov bolj na južno stran tik gozda; ta kasneje utemeljeni del Unca imenuje se Hribce.

Unec ima le jeden večji trg, na katerem je sezidana cerkev, šola in župnija; spredaj pa ga krasi po starem slovan-skem običaju lepa, košata lipa. Prijazna cerkev sv. Martina bila je sezidana leta 1615. Tako nam kaže letna številka na vratih. Ima visok stolp in tri oltarje. Stare orglje naredile bodo kmalo prostor novim, katere že izdelujeta brata Zupan v Kropi. — Krstni kamen ima letno številko 1657. Izmed cerkvene oprave je omeniti prelepe monštrance, katera je bila iz kartuzijanskega samostana v Bistri tũ sem prenešena. — Križ, ki stoji pred cerkvijo, bil je poprej v cerkvi sv. Kancijana. — Farovž prezidal se je leta 1824.

V političnem oziru je Unec samostalna podžupanija, ter pripada h glavnej županiji Planinski.

V cerkvenem oziru spadale ste vasi Unec in Slivce pod Cérkniško dekanijo, Ivanjeselo pa pod Planinsko župnijo. Od l. 1784 bila je na Unci svobodna lokalna kaplanija, katera se je l. 1876 z Ivanjeselom združena povzdignila v lastno župnijo. L. 1884 obhajala se je na slovesni način stoletnica ustanovljenja lokalne kaplanije.

Duhovniki, ki so tù službovali so sledeči: Gosp. Canutelj Jernej od l. 1784—1785; gosp. Fran Rožanec od l. 1785—1822; g. Anton Mencinger od l. 1822—1824; g. Anton Gros od leta 1825—1832; g. Ignacij Jerin od l. 1832—1839; g. Peter Šlibar od l. 1839—1860; g. Ivan Brencce od l. 1860—1870; g. Jernej Babnik od l. 1870—1875; od l. 1875 pa gospod Fran Klemenc, ki je prvi Unški župnik.

Javna šola osnovala se je leta 1857. V prejšnjih časih pošiljali so premožnejši posestniki svoje otroke deloma v Ljubljano, deloma v Postojino. L. 1855 bila je tù nekaka privatna šola. Podučeval je neki Anton Leber iz Gorenjskega doma, kateri je slučajno potoval skozi Unec. Ko so Unčani zvedeli, da zná ta mož brati, pisati in tudi nekoliko številiti, obdržali so ga kot svojega učitelja. Nekaj let podučevalo se je v kmetскеj hiši. L. 1864 sezidalo se je po prizadevanji tukajšnjega posestnika gosp. Anton Jeršan-a novo šolsko poslopje.

L. 1883 razširila se je enorazrednica v dvorazrednico.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	69,	leta 1889	77,
"	deklic	" "	64,	" "	58,
obiskujočih	dečkov	" "	55,	" "	73,
"	deklic	" "	50,	" "	57;
za ponavljavno šolo pa					
godnih	dečkov	leta 1880	23,	leta 1889	26,
"	deklic	" "	17,	" "	29,
obiskujočih	dečkov	" "	14,	" "	25,
"	deklic	" "	16,	" "	27.

Učitelji, ki so na tej šoli podučevali so sledeči: gospod Hofbauer od l. 1857—1861; gosp. I. Juvanc od l. 1861—1864; g. Matevž Kukec do 1865; g. Val. Pin 1866; g. Alojzij Kušar od l. 1866—1871; g. Ivan Zakrajšek l. 1871; g. Ivan Poženel

l. 1872—1886; g. Peter Repič od l. 1886. — Učiteljice, odkar se je šola razširila so bile: gdč. F. Zeme od leta 1883—1886; gdč. Avgusta Kolnik od leta 1886—1888; gdč. Viljelmina Leskovic od marca 1888. l.

V šolskem poslopju stanoval je do l. 1888 tudi cerkovnik, tega leta pa se je zraven šole sezidala mežnarija, v kateri je tudi prosto stanovanje za drugo učiteljsko moč. Razen šole, cerkve in farovža je še nekaj družih prijaznih hiš.

V vasi so štiri gostilne in tri prodajalnice.

Hudo zlo za tukajšnje prebivalce je pomanjkanje dobre pitne vode, kar je tudi glavni vzrok, da so pogostoma tu razsajale kužne bolezni, osobito ste davica in škrlatica neusmiljeno morale med nežno mladino.

Na Unci ni nijednega studenca, temuč le nekoliko kapnic. Ljudje si hodijo iskat vode v skoro četrt ure oddaljeno lokev, ki pa je tudi bivališče brezštevilnih žab in drugih dvoživk. — Blagó (živina) napaja se v drugej lokvi, ki leži tik okrajne ceste. Večkrat pa lokev zamrzne in potem ubogi sosesčani led lomijo, ga domov spravljajo in topé. Davno se je že sprevidila nujna potreba naprave občinskega vodnjaka. In res je občinski svet, katerega je s svetom in dejanjem krepko podpiral okrajni glavar gospod dr. K. Russ, sklenil, spomin štiridesetletnega vladanja Njega Veličanstva slaviti z napravo vodnjaka. Vodnjak koplje se po načrtu gosp. V. Putik-a, globok bode nad 30 m. Ministerstvo za poljedelstvo in deželni odbor prihitela sta občini z izdatnimi svotami na pomoč. Nadjati se je toraj, da se to prekoristno delo povoljno izvrši. Še pozni rodovi se bodo s hvaležnostjo spominjali onih mož, kateri se néso ne truda, ne skrbi ustrašili in ne prej odnehali, dokler niso to delo srečno izvršili.

Ako krenemo skozi Novo vas proti severo-zahodni strani, dospemo po občinski poti v Ivanjeselo. Vas šteje 42 hiš z 308 prebivalci. Pred vasjo stoji na zelenem holmcu prijazna cerkev sv. Hieronima. Starejša cerkvica Matere Božje stala je nad vasjo blizu železnice; zdaj je do tal podrta.

O postanku Ivanjesela pripoveduje pravljica, da so v te kraje prišli trije bratje nekega nomadskega naroda, Ivan, Jakob

in Lazar po imenu. Ivan sezidal je Ivanjeselo, Lazar in Jakob bila pa sta ustanovitelja sosednjih vasi Laze in Jekovce.

Bolj verjetno pa je, da je bila ta vas ustanovljena od izseljencev iz Unca in Planine ter da je prvotno ime te vasi ne Ivanje selo, ampak Vnanje selo. Po nemško se ta vas zove Eibenschuss. Da so Ivanje selo prekrstili v Eibenschuss izvira bajè od todì, ker so imeli po Kranjskem in tudi drugod navado, okoli cerkvâ sv. Hieronima nasaditi tise (Eibe); „schuss“ pa stoji namesto „geschüss“, kar v nemškem baje pomenja majhno naselbino. Sploh se pa to ime sedaj le redkokedaj rabi in se tudi v nemškem jeziku umika slovenskemu imenu Ivanje selo. — Ivanje selo spada pod Rakovsko podžupanijo.

Ako jo zavijemo od Unca mimo pokopališča proti južni strani, pridemo v pičlej četrt uri v Slivce. Vas ima 12 hiš s 96 prebivalci.

Obnebe te vasi je prijetno; po zimi ni tako mrzlo, kakor n. pr. v Ljubljani, po letu pa ne tako vroče. Burja včasih v zimskem času rogovili ter napravi velike zamete, vendar pa ni tako silna kakor v Postojini.

Zemlja je srednje rodovitnosti; Unška zemljišča so zeló ilovnata, Ivanjeselska pa zeló plitva. Polje obdeluje se tako, kakor je drugod po Kranjskem običajno; vendar gre tù pohvalno omeniti, da so v novejšem času začeli mnogi umni posestniki zemljišča izboljšavati. Lep vzor v tem jim je bil tukajšnji veleposestnik gosp. Anton Jeršan, kateri je mnogo storil za povzdigo poljedelstva, živinoreje in sadjarstva. Njegova zemljišča so pravi vzor umnega gospodarstva. Kmetje sejejo ozimno pšenico, jari ječmen, oves, sadé krompir, repo, korenje, fižol, bob in tudi turšica bolje vspeva, kakor n. pr. v sosednjeji Cérknici. Požeto žito sušé v kozolcih!

Goveja živina je vseskozi lepa, pincgavskega plemena. — Tudi sadjarstvo se je začelo povzdigovati; s čebelarstvom se pa prav malo pečajo.

Kmetije so tudi tukaj silno razkosane. Vse posestvo teh vasi obseza 40 zemelj. Celi zemljaki so le trije; 20 je polzemljakov; 22 pa $\frac{1}{8}$ zemljakov in 25 posestnikov poseduje le po

$\frac{1}{4}$ zemlje; 17 po $\frac{1}{8}$ zemlje; bajtarjev je 25 in tudi mnogo najemnikov (fitnikov), osobito na Unci.

Bajtarji in najemniki se v velikej meri pečajo z izdelovanjem obročev, zlasti v zimskem času, ter jih potem izvozijo v Trst, kjer zanje lepe novce dobé. Priden delavec lahko po goldinar in več na dan zasluži. Obročarstvo je silno stara obrt teh vasi; ž njim so se poprej še veliko bolj pečali, kakor dandanes. Nekaj zaslužka jim pa daje tudi izvažanje lesa iz graščinskih gozdov.

Vsa okolica teh vasi je zelo prijazna. Med Rakekom in Uncem se razprostira ne velika, toda prijazna ravnica, katero oklepa na južni strani predgorje Javornika, na severo-vzhodnej pa Ravnik. Oba sta obrašena z lepimi gozdi. Svet med Uncem in Ivanjeselom je valovit, z njivami in senožeti pokrit. — Železnica sezidana je v velikem polukrogu okoli teh krajev. — Jugo-zahodno stran Unca obdajajo prijazni hribje, med katerimi gre omeniti Stari grad in Topol; na prvem stala je stara Haasberška graščina, ki pa že davno priča o minljivosti vsega, kar je ustvarila človeška roka. Le mali kup kamenja spominja nanjo.

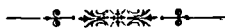
Hrib Topol je zgodovinsko nekoliko znamenit vsled boja med Francozi in Avstrijci l. 1813. — Oddelek francoske vojske italijanskega podkralja Evgena utaboril in utrdil se je na tem hribu, a moral se je po kratkem boju s hrvaško pehoto in ogerško konjico umakniti proti Postojini.

V sosednjo Planino pelje razun okrajne ceste, ki je obdana s prelepo živo mejo, tudi prekrasna grajščinska pot, ki vodi skozi senčnati bukov gozd.

Najdivnejši kraj cele okolice pa je Škocijan, kateri je od Unca oddaljen le tri četrt ure. Tja vodi razun mnogih kolo-vozov tudi lepa grajščinska pot. Po Škocijanu vali se voda iz Cérkniškega jezera, katera se je poskrila v trebušje Javornika ter se tu zopet na dan privalila. Na gorenjem konci stoji zadnja jama; to je strašan nad 60 m globok, okrogel, čez 40 m širok prepad. Skalovite, skoro navpične stene ga vklepajo, na dnu pa bobni jezerska voda. Čez ta prepad pa vodi nad 2 m širok, lepo obokan naraven most. Ako jo od zadnje jame zavijemo

nekoliko proti desnej strani, pride mo do druge votline, do Zevške žage. Jako strma pot pelje vanjo, v novejšem času pa je grajščina napravila lepo pot. V tem peklu imeli so Zevšani svojo žago. Krle spuščali so na jedni strani doli, žaganice pa so zopet z velikim trudom na rami vun nosili. — Pred nekoliko leti so našli v tej jami postransko jamico, ki ima mnogo lepega kapnika. — Žaga, ki je bila prav trdno narejena, se je opustila in je popolnoma podrta. — Od tukaj naprej teče voda zopet pod zemljo in se prikaže zopet na dan pri Rakovskih žagah. Bile ste dve in ste tudi v razvalinah. Opustile ste se baje zaradi tega, ker o svojem času grajščina ni hotela več les za kupčijo izkazovati. Voda se od todi vali mirno med lepimi senožeti in senčnatimi logi, a ni ji dano, se dolgo veseliti solnčne svetlobe, kajti kmalu se privali do groznega Škocijanskega žrela, katero jo v svojej nenasitljivosti za dolgo časa požre. Blizu tega žrela se struga vedno bolj zožuje, bregovi se vedno bolj in bolj stiskajo; tam, kjer so najožji, pelje z brega v breg nad 50 korakov dolg naraven most, ki je tako lepo obokan, da bi mislili, da ga je delala umetna človeška roka. Na desnej strani mosta stale ste dve cerkvici, večja sv. Kancijana, manjša sv. Benedikta. Od obeh cerkvâ se vidi sedaj samo še svetišče ali prezbiterij sv. Kancijana. — Na mostu stalo je cerkvenikovo stanovanje, ki je imel tû njive in senožeti; sedaj je do tal podrto. Silen utis napravi osobito pogled iz mosta na nasprotno zevajoče žrelo. Narava z vso svojo divno krasoto umaknila se je v ta tihi in samotni kraj. Kadar vsahne voda, gré se lahko po žrelu daleč naprej, strop je poln manj ali bolj lepega kapnika, ki se lesketa v različnih podobah.

V to krasno divjino pribežali so z blagom prebivalci sosednjih vasi, za časa mnogih napadov krvoločnih Turkov, ter ondi našli varno zavetje. Gotovo je Škocijan jeden najlepših in najznamenitejših krajev Notranjske, ki s svojo čarobno lepoto napravi na vsacega ogledovalca globok, neizbrisljiv utis.

Vojsko.

Vas oziroma občina Vojsko leži na skrajni severozahodni meji Logaškega okraja. Nad 1000 *m* nad morjem razprostira se večja planjava, nad katero se ravno poleg šolskega poslopja dviguje 1100 *m* visoki hrib Skol, proti jugu pa kipi proti nebu gora Golak, mejaš Kranjske od Goriškega. Voda je v tem šolskem okraji le jedna in sicer Idrijca, katera v Vojskarski občini izvira ter teče kot potok ob njeni meji, dokler ne prehaja v Idrijski erarični svet.

Vasi ni prav za prav nobene, le sem in tam se nahaja kaka hiša. Občina šteje po ljudskem popisu 1880. l. 779 preb. Ljudstvo je pri vsej tej visoki legi premožno. Kmeta redi živinoreja, nekaj tudi izdelovanje žebeljev in podkovic za kupčijo. Gozdov je primeroma veliko, kakor tudi pašnikov, manj pa polja in travnikov. Sadje v tem kraju ne rodi rado radi previsoke lege, a vidi se vendar še kje kaka tepka. Da se je ljudstvo v tako visokem kraju naselilo, pravijo, da so bili temu uzrok oglarji, kateri so nosili prodajat oglje v Idrijo in se potem v teh krajih naselili.

Občina je še mlada, cerkev menda ni čez 200 let stara.

Šola se je zidala 1881. l. Prvi učitelj bil je g. K. Weber, za tem je podučeval g. Miha Kabaj, a potem zopet K. Weber; sedaj pa oskrbuje šolski poduk sedanji duhovnik in farni oskrbnik č. g. Josip Regen.

Za vsak dan jo šolo bilo je v šolskem letu 1888—89

obiskujočih dečkov	»	»	39,
» deklíc	»	»	32;
za ponavljajvno šolo pa			
obiskujočih dečkov	»	»	13,
» deklíc	»	»	10.

Zavrac.

Gra župnija šteje 687 duš; ravno toliko šolska občina. V tem šolskem okolišu je rečica Sora, ki pride od jugo-vzhoda ter se potem vije proti severu in se izliva v Savo. Tudi potokov se ne manjka, ti so: Potok, Jakopnik, Božičnik, Črna, Klokoč, Sovražna grapa, Čemšič, Dobec, Rudnik. Izvirajo na severo-zahodu in se po četr- ali polurnem teku izlivajo v Soro.

Stoječih vodâ ni tukaj, vsaj na površji ne; sicer so pa tla votla in tod so stoječe podzemeljske vode, kar spričujejo ribe, ki o deževji pridejo na svitlo in so bolj temne barve.

Njiv, travnikov in gozdov je okoli dve tretjini; ena tretjina je pašnikov in neobdelanega prostora, ker le skalovje kaže gola rebra. Imen lastnih nimajo, temuč se imenujejo le po vaseh, pri katerih ležijo.

Ljudstvo se marljivo pečâ in živi večjidel s poljedelstvom, postransko pa še z živinorejo; gozdov je le malo ter imajo le posamezni korist od njih, to je taki, ki so ž njimi pametno, varčno ravnali.

Gorâ ni, le srednjo veliko hribovje molí proti nebu in to je: Kovk, Konjski vrh, Hrečovec, Jesni vrh, Rozkovec, Kúcelj, Grintovec, Drevišnjik, Mačji grič, Kogelj, Ilovca, Jeličje, Kisovec, Tabor, Sivka, Jagodni grič, Krog, Kržiše, Medvedov grič.

Dolini se nahajate dve: Potok in Sora.

Poti so zeló slabe in grde, razun ceste, ki pelje iz Rovt proti Idriji; pa je dobro upanje, da se bode v kratkem na bolje obrnilo. Gmotno stanje ljudstva je še povoljno ter ni

treba nobenemu kruha stradati, ker žita se obilno pridela, prodana živina pa donaša lepe svotice, da imajo ljudje za davke in druga opravila. Izobraženo pa ljudstvo ni posebno, le nekateri, ki so drugje šolo obiskovali, znajo brati, pisati, računati; to se bode sčasoma zboljšalo, odkar se je tu šola napravila. Za napredek pa so ljudje zelo vneti v vsakem oziru.

Za vsak dan jo šolo bilo je

godnih	dečkov leta 1889	22,
»	deklic » »	30,
obiskujočih	dečkov leta »	20,
»	deklic » »	27,

Vasi v tej župniji je sedem: Črna, Dole, Ižgorje, Podklanec, Potok, Ravne in Zavrac. Sel je tudi nekaj; Mravljije, Brdo, Malavice, Zapotok, Sopotje, Rovt, Zakovk.

Cerkev je le v Zavracu. Gradov ni. Znamenite so „Matijaževe kamre“. To so podzemeljske votline, katere je v starodavnih časih voda izdolbila. Te votline so bile za časov rogoviljenja Turkov po teh krajih zavetje ljudem, ki so notri spravljali in skrivali blago v varnost. Imele so železna vrata, katere je dala napraviti Loška grajščina, ki je imela te pokrajine v fevd. Ko so časi postajali varni in mirni, so se ta vrata kot nepotrebna odpravila. V teh votlinah so se skrivali beguni vojaški sosebno leta 1833.

Daleč po Žirovski dolini notri do Hlevnega vrha v Vrhovski župniji, toraj mimo te župnije, se je razprostiralo obširno jezero; ko so pa nek hrib prekopali, se je jezero razgubilo; tako se pripoveduje. Ali ima ta govor kaj podlage, ali ne, ne morem razsoditi; mikavno je to za geologe.

Tukajšnja župnijska cerkev sv. Urha ima, tako sem slišal, svoj začetek že v časih, ko so Brizinski vladike imeli Loko v lasti (fevd). Bila je sprvega kapela, še le s časoma je nastala cerkev. Nad vhodom ima zvonik letno št. 1647, pod zvonovi pa 1747, kar kaže, da je čez 250 let, odkar se je zvonik (30 m visok) dodelal. Strop v cerkvi je bil prej raven, začetkom tega stoletja se je obokal.

Do leta 1788 bila je cerkev podružnica Žirovske župnije, prej še Loške. Omenjeno leto je postala župnijska, samostojna cerkev. Farovž se je postavil leta 1789, sto let od tega.

Župniki so tukaj pastirovali ti gg.: Anton Grošelj (1788—94), Jernej Snoj (1894—1801), Jernej Božič (1801—1804), Štefan Trpin (1804—1808), Karol Žirovec (1808—12), Simon Hladnik (1812—19), Andrej Kodermac (1819—24), Jakob Dežman (1824—34), Štefan Kobal (1834—45), Janez Zaverl (1845—49), Janez Habe (1849—64), Janez Pivk (1864—84), Jakob Ferjančič od 1885 naprej.

Šola se je začela leta 1886 meseca novembra.

Ta kraj je spadal nekdam pod Loško grajščino, dandanes pod politični okraj Logaški, pod okrajno sodnijo Idrijsko.

Žiri.

Nekdaj so se k Žirovskemu svetu prištevale tudi sedanje samostojne majhne fare: Vrhovska, Zavraška in Ledinska, kakor podružnice stare Žirovske župnije, ki je bila zelo obširna in zavalj goratega sveta tudi silno težavna. Odkar so pa na Vrhu, pri sv. treh Kraljih in v Zavracu pri sv. Urhu l. 1788, ter v Ledinah l. 1796 svoje lastne duhovne dobili, obsegajo Žiri dokaj manjšo župnijo.

V župnijski občini je trirazredna ljudska šola v Žireh. Župljanska občina šteje po ljudskem štetju z leta 1880 3184 ljudi in ravno toliko šolska občina.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1880	205,	leta 1889	228,
»	deklic	»	»	170,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	173,	»
»	deklic	»	»	141,	»

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1880	38,	leta 1889	49,
»	deklic	»	»	42,	»
obiskujočih	dečkov	»	»	30,	»
»	deklic	»	»	34,	»

Proti severu tik Žirov stoji strmi hrib Žirek, ki pa je večinoma obdelan in ima senožeti na vrhu; dalje Mrzli vrh, Vrsniški hrib, Rávníški hrib, Golopeški hrib, Koprivnik, Breziški hrib in Žirovski vrh. Žirovska dolina sicer ni obširna, vendar pa je ravna, prijazna, po podobi dva trikota in se tù in tam v manjše dolinice in grape razteguje. Dolina meri v dolgosti do 5 km, v širokosti pa do 4 km. Ker

se pa Žirovska ravnina na vse strani v mnogo dolin in dolinic razteguje, je tukajšno hribovje različne višave, širjave, daljave, lege in podobe.

Potoki so: Sora, Črna, Žirovnišca, Osojnišca, Račeva, Jezernica, Rakuljk in Jaršica.

Iz Žirka se pride do višje ležeče Breznice, katera je sicer majhna pa prijazna vas, ki sloni na solčni strani visokega gorovja. Iz Breznice se pride proti severu na visočino Mrzlega vrha. Od tū proti jugo-vzhodu vidi se Žirovska ravnā, visoki grič sv. treh Kraljev in daljni Krim. Od vzhoda proti severu se vidijo Gradaško, Poljansko, in Loško gorovje, daljni Grintovec, visoki snežniki in obširne planjave proti Kamniku. Bližje pa znani Blegaš zapira daljni razgled na Gorenjsko in v snežnati belini nasproti bliši visoka piramida silnega velikana Triglava. Proti zahodu in jugu se vidijo zeleni Idrijski hribi, Notranjski svet in visoka vršina daljnega Snežnika. Če se gre od Žirov proti Idriji po Osojniški dolinici, so na desni strani visoki Sernjaški bregovi, na levi strani strmi Vrsniški hrib. Oboji hribi se bolj in bolj drug drugemu bližajo, dokler se poslednjič pri Goveku na Kljuki ne sklenejo in Osojniške dolinice ne zagradé. Po tej dolinici je okrajna cesta iz Žirov v Idrijo speljana (kojo so gradili l. 1825—1827), ki se ob desnem bregu vedno bolj vzdiguje in pri Kljuki, vrh griča doseže. Od Žirov do Idrije se šteje 2—3 ure zložne hoje. Z Goropeškega griča proti severo-vzhodu se ugleda globoka, dolga in ravna dolina „Račeva“, in unkraj doline, dolgo, obširno in visoko bregovje „Žirovski vrh“. — Zadnja brda Žirovskega vrha segajo v lepem okrožju proti severu do visokega, goratega Koprivnika, na katerega so se v predavnih časih naslanjali. Pa silna voda je slabo, peščeno brdovje predrła, si skopala strugo, globoko jo vrezala in pod Selo m proti Fužinam Žirovski vrh od Koprivnika ločila. Preden je pa voda v predavnih časih to brdovje predrła, se ni nikamor odtekala in bržkone je po Žirovski dolini — vsaj po večjem — voda stala. Od obširnega jezera v Žirovski dolini govoré še tukajšnje pravljice. — Visoki Koprivnik se od Sela daleč tja proti Osélici širi; proti severu ga Sovodenjska dolina meji, proti zapadu pa se na znani Mrzli

vrh naslanja. Od Sela do Trebij, posebno pri Fužinah, je bila nekdanj ozka soteska, v katero se je stransko mehko bregovje pogostoma in obilno udiralo, tako, da si voda ni mogla sproti svoje struge strebiti; ljudje so morali pripomoči in ni še več kot 180 let, kar so morali tudi Žirovci k Fužinam na tlako hoditi strugo kopat, širit in trebit. Najbrž ima ondotni kraj in bližnja vas Trebije od tod svoje ime. (Trebije spadajo v St. Oséliško faro.) — Da je voda po dalj časa na Žirovski ravnini zastajala, se dá iz tega posneti, ker se baje na seženj globoko v zemlji drevesa s koreninami vred dobi in ker so še sedaj semtertja po ravnini močvirni prostori, ki jim sploh in od nekdanj že le „na jezerih“ in „jezercih“ pravijo.

Več vzrokov imamo trditi, da je po Žirovski ravnini in po pristranskih dolinah veliko zemlje in nanesene, ki so jo dedereče vode v predavnih časih z bližnjih in daljnih gorâ in hribov v poprejšnjo, globokejšo grapo nanese, jo sčasoma zasule in v zdanji podobi čedno poravnale. Še zdaj po ozkih grapah in dolinah dereče vode s hribov pritekajo in peska, proda, zemlje in družega nanašajo ter popuščajo.

Velika škoda za Žirovsko dolino je ta, da v tej mehki in ravnatni dolini struga Sovre ni vravnana, ampak, da se kakor kača semtertja vije, veliko prostora poteka, se na ovinkih s prodom zapira in silo velike in škodljive povodnji napravlja. Posebno kader okoli Rovtarskih hribov zeló dežuje, velike vodé prideró in Brekovsko dolino do Žirov v jezero potopé; časih voda kar naenkrat privrè in ravno nakošeno seno s splavjo odnese.

Na Vrsniku so trdni kmetje, imajo lepo polje, dobre paše, košate gozde in lepo rejeno živino. — V Račevski dolini nahaja se več kmetij, lepe njive, senožeti, travniki in zelene trate ob osojmem Goropeškem bregovji proti Vrhju sv. treh Kraljev. Prijazno dolino preteka dereča vodica enacega imena „Račeva“, ki o deževju s svojo hudournostjo velike povodnji napravlja in dovolj škodljivega rudečega peska in proda na njive in travnike nanaša. — Žirovski vrh ni ravno strm, pa je dolgočasen svet, poln grap in globokih dolinic, kjer majhne vodice zavolj mehke peščene podlage s silo divjajo. Zemlja, rudečkast peščen svet,

ni kaj rodovitna, in obilo gnoja in gorkote potrebuje. Hiše so semtertje raztresene in slabo, redko, smerekovo gozdovje pokriva še skoro le polovico Žirovskega vrha. Vendar pa si je marljivo prizadevanje tudi na tem pustem svetu napravilo precej čednih selišč in kmetij. Koprivnik ima na severni strani polno divjih grap; zemlja je mrzla; nekaj raztrešenih hiš in kmetij je tū in tam, večji del pa ga še smerečje pokriva.

Žirovska dolina je močvirna, k čemur pogoste in velike povodnji največ pripomorejo. Njive na suhem so rodovitne, na nižjem svetu pa preveč zamočene. Senožet in travnikov je veliko; le škoda, da so premočvirni in z mahom preraščeni, tako, da tam le malo sladkega — več pa kislega sena nakosé.

Po ravnini imajo skoraj dvojo, po gorah le eno setev, pa pri tej precej pridelajo. Ker je Žirovski svet ves na visokem, je zemlja mrzla in veliko dobrega gnoja potrebuje. Zato pa tudi Žirovci precej živine redé. Po ravnini imajo srednjo, po gorah in hribih manjšo živino. Tudi s konjerejo se ravninci dokaj pečajo, zraven pa seno še v druge kraje prodajajo.

Zrak Žirovskega sveta je čist in zdrav; zato so tudi ljudje trdni, čvrsti, zdravi in veliko jih lepo starost doživi. — Zima je dolga in sneg na debelo pade; zato se pa tudi setev in žetev za 10—14 dni proti Ljubljanskem polji zakasni. Vendar je tukaj v poletnem času, ker prehuda omamna vročina ne nadleguje, — posebno prijazno in prijetno bivati.

Lov ponudi zajcev in lisic, povodnjih tičev, divjih petelinov i. t. d.

Bistre in nekoliko dereče Žirovske vodé in vodice hranijo lepe, žlahtne in okusne ribe, kakor sulce, postrvi, lipane, mreine i. t. d. in čeravno so Krški raki po širokem svetu znani, se zamorejo tudi Žirovski raki s svojo velikostjo in dobroto pohvaliti. — Le škoda, da se je zadnja leta tudi tukaj kuga med to živaljo pokazala.

Ves drug svet v občini je z grmovjem in pašniki pokrit in je le semtertja rodoviten. Velikih gozdov v tukajšnji župniji ni. Žirovce redí nekoliko poljedelstvo, nekoliko živinoreja, dasi ne zadostuje niti prvo, niti drugo.

Razun kmetovanja se ljudstvo pečá z rokodelstvom in ženske naredé veliko čipk.

Ljudsko materijalno stanje je srednje; je pa tudi veliko revnih ljudi — gostačev. Vzrok slabega materijalnega stanja je pomankanje ôrne zemlje in majhnega pridelka sploh, potem slabi promet in pomanjkanje industrijalnih podjetij.

Marsikaj je še želeti gledé omike, vendar se od leta do leta tudi v tem opazuje napredek. Čitati in pisati zná vsa mladina, katera je redno šolo obiskovala. Tudi nekateri bolj stari ljudje so precej izurjeni v teh elementarnih vednostih.

V šolski občini so te-le vasi (kraji): Žiri s farno cerkvijo sv. Martina in s 387 prebivalci, Dobračeva s podružnico sv. Lenarta in s 365 preb., Stara vas s 182 preb., Nova vas z 266 preb., Breznica s podružnico sv. Kancijana in s 124 preb., Osojnica z 38 preb., Goropeke s podružnico sv. Janeza Krstnika in z 71 preb., Ledinica s podružnico sv. Ane in s 67 preb., Selo s 122 preb., Gorenji Vrsnik s podružnico sv. Tomaža in s 102 preb., Dolenji Vrsnik s 95 preb., Brekovce z 72 preb., Ideršek s 40 preb., Jarča dolina s 115 preb., Koprivnik z 280 preb., Korita z 39 preb., Mrzli vrh s 70 preb., Opale s 64 preb., Račeva s 128 preb., Sovra z 42 preb., Zabrežnik s 45 preb., Ravne z 8 preb., Podklanec z 12 preb., Žirovnica z 41 preb., Žirovski vrh s 409 prebivalci.

Opomniti je, da o času ljudskega štetja 1880. l. niso bili oni domačini vštetí, koji bivajo na tujem v službi, ali so rokodelci ali pa rudokopi i. t. d. Tudi se je število prebivalcev od onega leta zeló zvišalo. — Sedaj se jih sme šteti v okroglem številu 3500.

Farna cerkev, sv. Martinu posvečena, stoji na ravnem tikoma strmega in visocega Žirka na mehki, močvirni zemlji. Bila je sicer v začetku v gotiški stavbi pa kaj nizko, nerodno, neprijazno zidana in čeravno je bila že potem prezidana, zeló predelana, je vendar še zmiraj prenizka, temna, z debelimi stebri in oboki vsa natlačena, za veliko Žirovsko faro v resnici premajhna in nepripravna. Na obeh straneh cerkve je pokopališče za celo faro.

Sedanji č. gosp. župnik si veliko prizadeva, da bi farane ogrel in pridobil, da se s časoma postavi nova farna cerkev in v ta namen je že po prostih doneskih nabranih nekaj tisočev. Kdaj je bila farna cerkev zidana, se ne vé, ker je v Žiréh trikrat vse pogorelo, toraj tudi farni „arhiv“. Zapisniki segajo nazaj do leta 1738. Duhovnja je bila ustanovljena pred letom 1500, kdaj, se ne vé.

Prvi župnik, ki se najde vpisan v listinah 1633. leta, je Andrej Jereb. Potem se najdejo vpisani v listinah čč. gg.: Luk. Rand, dr. teologije Ig. Pogačnik, Karol Žirovec, pisatelj, spisal je knjigo „Christliche Zeitrechnung“, Lovro Lapp, Jan. Majnik. Sedaj je v Žireh za župnika č. g. Jos. Vidmar. Tukaj je bil za duhovnega pomočnika tri leta č. g. Fran Krek, pesnik, njegove pesmi prinaša največ „Vrtec“.

Nekdaj so bili štirje duhovniki v Žiréh, dokler so spadale Vrhovska, Zavraška in Ledinska fara kot podružnice k Žirovski fari. Ker je Žirovska župnija zavolj goratega sveta gledé duhovnega oskrbovanja za dva duhovna zeló težavna bila, so si Žirovci leta 1848 tretjega duhovnega sprosili, tesni in uborni farovž za eno nadstropje vzdignili in ravno pred farovžem lep vrt oskrbeli.

Prvi, kateri je v Žireh otroke v branji podučeval, je bil cerkvenik Martin Albrecht. Podučeval je od 1817. l. do 1826. l. Ves poduk je bil le za silo. Od l. 1826 do 1849 pomagal je Martinu Albrechtu njegov sin Valentin Albrecht. Leta 1849 postavljen je bil od knezoškofijskega konzistorija za pravega učitelja g. Val. Albrecht. Val. Albrecht opravljal je učiteljsko službo do 1863. l. Ko se je t. l. V. Albrecht službi odpovedal, poslan je bil za učitelja Henrik Vizijak.

Leta 1864 kupila je občina sedanje šolsko poslopje za 3501 gl. in l. 1865 začelo se je podučevati v tem poslopji. Tú gre opomniti, da je bilo to poslopje v starodavnih časih lastnina Brižinskih škofov, koji so imeli v posestvi Škofjeloko in Visoko pri Poljanah.

Za H. Vizijakom nastopil je učiteljsko službo J. Mencinger.

Začetkom l. 1867 je bila šola razširjena v dvorazrednico. Prvi podučitelj je bil tukaj Jan. Pokorn. Leta 1869 prišel je za

I. učitelj v Žiri Jos. Čerin. Po odhodu J. Pokorna iz Žirov 1869. leta prišel je za podučitelja Ant. Brčić, za tem pa Janez Lenarčič leta 1874. Tretji nadučitelj, Leop. Božič, prišel je za Jos. Čerinom l. 1875 v Žiri. L. 1876 nastopila je II. učiteljsko mesto gspd. Marija Jurman. Začetkom šolskega leta 1878/9 je bila dvorazredna šola razširjena v trirazrednico. Drugo učiteljsko mesto je dobil l. 1879 učitelj Jan. Pipan. Pomožna učiteljica M. Jurman je iz službe izstopila l. 1879 in na njeno mesto je prišla za učiteljico Kristina Demšar. Učitelju J. Pipan-u je sledil Jan. Vogelnik in temu Franc Schmidt, a učiteljici Demšar sledila je Aleksandrina Adamič. Sedaj službujejo tukaj: g. Leop. Božič, nadučitelj g. Fr. Schmidt, učitelj, in gspdč. Aleksandrina Adamič, učiteljica.

Med šolske dobrotnike se mora šteti blagorodni gospod Simon Seljak, c. kr. finančni nadsvetovalec v pokoju, z naslovom in značajem c. kr. dvornega svetovalca, na Dunaji. Ta gospod je večkrat podaril nekaj denarja za nakup knjig in pisalnega orodja ubogim učencem.

Iz domače vasi, ki šteje 64 hiš, se gre na griček „Tabor“, na katerem je v starih časih stalo trdno taborišče zoper turke, in od tod se tudi „Tabor“ imenuje. Pred sto leti še je stalo tukaj stolpu podobno zidovje, v katero so žito spravljali in še sedaj bi se našli med hišami, ki vrh grička stojé, ostanki starega zidú. Na Žirku, na vršini griča, se še najdejo že obraščeni ostanki starega zidú in razbiti mlinski kamni. Ljudje mnogo ugibljejo zastran teh ostankov; nekateri menijo, da je tukaj stal mlin na sapo, drugi zopet od starega velicega gradú in taborišča ter se vpirajo na neko silo staro cesto, ki je po sledu soditi od tod na eno stran čez Vrsnik, Ravne in Zavrac proti Hrušici in stari Rimski cesti, na drugo stran pa proti Ledinici, Fužinam na Trebije vodila, kamor je nekdanja druga rimska cesta iz Tolminskega pri Soči čez Osélico prihajala in je dalje na Loko, Kranj in na Koroško vodila. Bolj resnično in verjetno bo, kar tudi ljudska govorica potrjuje, da so v teh krajih pred kakimi sto leti le po gorah tovorili, in ker je bil ravnotni Žirovski svet še zeló močviren, so le po tej visoki in goratni, trdni, stari cesti blago prenašali.

Stara povest govori, da so Turki tudi na Breznico privihrali in cerkev in vas požgali. Tudi se pripoveduje, da so bili Turki čez Zavr^orac pridrli v Žirovsko ravn^o.

V Osojniški dolini je visoka, obširna, skalnata in naravno obokana jama, ki je nekdanj kot skrito zavetje o vojski prezidana in z vratmi priprta bila. Temu uходу pravijo Osojniški grad in zadnji ostanki nekdanjega prezidja se še opazijo.

Konečno še to o Žirovski ravnoti. Ljudje tako pripovedujejo: „Vsa Žirovska ravan z Račevsko in Brekovsko dolino je bila v nekdanjih časih pod vodo, in bilo je tukaj veliko, obširno jezero; — voda je bila pri Selu tako visoko zajezena, da je po Brekovski dolini in Zavraški soteski noter do Hlevnega vrha segala, kjer je na nekem holmcu prva in najstarejša cerkev stala. V tisti dōbi se je duhoven iz Javorjev nad Poljanami čez Žirovsko jezero prepeljal k tej cerkvi, ki je bila že tačas, kot zdaj, sv. Nikolaju posvečena. Na tej poti se je duhoven ustavljal na Kokočevicah pri Vrsniku, kjer je v istem času stala majhna, uborna in lesena cerkev sv. Andreja, ki je bila po odtoku jezera opuščena in na kraju sedanje farne cerkve druga postavljena. Na novi svet okoli prestavljene cerkvice v Žireh se posebno poljanci naselijo, ki cerkvico v večjo prezidajo in svojega domačega patrona v Poljanah, sv. Martina dovzamejo. O tej priložnosti je bila tudi lega cerkve spremenjena in sv. Andrej je bil iz velikega altarja na stranski altar v kapelico prenesen.“ Tako ljudska pravljica. Verjetno bi utegnilo to biti: Ako je v Žirovski dolini kdaj jezero stalo, je stalo že v predavnih časih. Potem je pa voda le bolj zarad sotesk zastajala in je ob času povodenj visoko narastla. Tako se je Zavraška soteska pri „Matjaževih kamrah“ zajezila in voda je po dolinici do cerkvice sv. Tomaža v Hlevnem vrhu nastopila. Od te cerkvice pripovedujejo, da je tam poprej ajdovski (paganski) tempelj stal.

Za znamenitost Žirovskega sveta utegne tudi to veljati, da se v njem razun železne rude tudi druge rude dobē.

Spodnja Idrija.

Čro hodá od rudarskega mesta Idrija, pride se po cesti, katera se vije vedno ob Idrijci, v prijazno vas Spodnja Idrija, kjer je sedež fare, šole in občine enacega imena.

Politične občini Spodnja Idrija pripadajo naslednje vasi: Spodnja Idrija s 47 hiš. št. in 420 preb., Spodnja Kanomlja z 61 hiš. št. in 515 preb., Srednja Kanomlja s 65 hiš. št. in 612 preb., Zgornja Kanomlja s 26 hiš. št. in 366 preb., Krnice z 22 hiš. št. in 210 prebivalcev; vkup 221 hiš. št. in 2123 prebivalcev.

Šolske občini vštete so le prve tri imenovane vasi. Poslednje tri vasi ni zaradi neugodne lege mogoče nikamor všolati.

Farna občina obsega, razven k politični občini pripadajočih krajev, tudi še Čekovnik, samostojna občina z 28 hiš. št. in 300 preb., Masore spadajoče politični občini Ataleže na Tolminskem z 19 hiš. št. in 155 preb. Cela farna občina šteje 268 hiš. št. z 2578 prebivalcev.

Legá posameznih vasi, oziroma daleč narazen raztresenih hiš, je v občini kaj različna. Le vasi Spodnja Idrija in deloma Spodnja Kanomlja, kateri ležite ob Idrijci, imate hiše skupno; med tem ko so hiše družih vasi razpostavljene ob potoku Kanomlja ter po pobočjih in višinah hribov, ki se na obeh bregovih jako strmo, kviško dvigajo. Oddaljenost hiš od farne vasi je semtertja dve do tri ure.

Svet v občini je zeló hribovit; znatnih ravnin se tù skoraj nikjer ne nahaja.

Na desnem bregu Idrijce vzdigujejo se hribje imenovani Galice in Rupnikove planine, tem se družijo nad Spodnjo Idrijo Razpotje. Od tù vlečejo se gore dalje proti Tolminski strani. Enako kakor na desnem, dvigajo se tudi na levem

bregu Idrijce strme gore, med katerimi je imenovati nad farno vasjo Cerkovni vrh, ki se zopet dalje vleče ob desnem bregu potoka Kanomlja. Ob iztoku Kanomlje v Idrijco vzdiguje se Jelenk, najvišja gora v občini. Vse imenovane gore porastene so deloma, zlasti ob vrhu z gozdnim drevjem.

Glavna voda v občini je Idrijca, katera prihaja med strmimi gorami od južne strani iz Idrijskih hribov v občino ter teče dalje mimo Spodnje Idrije in Spodnje Kanomlje proti severozahodnej strani ter pri Vrščevi zapušča občino in ob enem Kranjsko deželo, tekoč dalje po Tolminskem, kjer se pri sv. Luciji izliva v Sočo. Na obeh bregovih doteka v Idrijco mnogo manjših potokov, imenovanih „grape“. Izmed slednjih so večje na desnem bregu Malenska grapa, v katero se izteka izpod Razpotja prihajajoča Špehova grapa, Jetniška grapa in pri Vrščevi Kačna grapa, katera slednja meji Kranjsko od Primorskega. Kanomlja priteče od zahodne strani v Idrijco.

Ob Idrijci pelje v Spodnjo Idrijo okrajna cesta, od katere se pri pristavi g. Leskoviča loči cesta, ki gre strmo preko hriba čez Razpotje na Žiri. Iz Spodnje Idrije pelje občinska cesta ob levem bregu Idrijce, ter dalje ob Kanomlji v Srednjo in Zgornjo Kanomljo. V tem desetletji podaljšala se je okrajna cesta iz Spodnje Idrije ob desnem bregu Idrijce dalje na Tolminsko, ter tako jako olajšal promet med Tolminskim in Idrijsko okolico. Čez Idrijco in Kanomljo napeljanih je več mostov.

Gledé zeló različne lege vasi, prideljujejo se v občini tudi razna žita ter druge zelenjadne in stročnate rastline. Sadjarstvo je na nizkej stopinji, dasiravno je lega kraja taistemu jako ugodna. Le posamezni zavedni gospodarji pričeli so se s to stroko umneje baviti. Živinoreja donáša prebivalcem obilo dohodka. Zunaj goveje živine redé tudi obilo kozá. S čebelarstvom pečajo se posamezni gospodarji. Razne divjačine nahajajo se v bližnjih, zlasti v cesarskih gozdih obilo. V Idrijci in Kanomlji švigajo bistre postrve.

Občina Spodnja Idrija spada pod Idrijski sodnijski okraj.

Jako lepa farna cerkev Matere božje leži na prijaznem hribu, ob katerega vznožji leži Spodnja Idrija. Do cerkve pelje okrog sto stopnjic. Cerkev utegne biti jako stara ter je bila

pred iznajdbo Idrijskega rudnika tudi farna cerkev celega tega okraja; kajti ljudstvo celega okraja reče še dandanašnji vasi Spodnji Idriji „pri fari“. Omeniti je tudi, da je ta cerkev za vse bližnje kraje sloveča božja pot.

Materijalno stanje ljudstva je povoljno. Tisto je delavno, prijazno, ter nij še nikakim razvadam in strastim udano. Pečá se največ s poljedelstvom in živinorejo. Tudi si iščejo prebivalci Spodnje Idrije in Spodnje Kanomlje kot rudarji zaslužka pri Idrijskem rudniku. Žene in dekleta izdelujejo čipke. V občini nahajajo se štiri žage, šest mlinov in štiri izdelovalnice lončenih peči.

Za vsakdanjo šolo bilo je

godnih	dečkov	leta 1889	76,
»	deklic	»	» 66,
obiskujočih	dečkov	»	» 65,
»	deklic	»	» 54;

za ponavljavno šolo pa

godnih	dečkov	leta 1889	22,
»	deklic	»	» 24,
obiskujočih	dečkov	»	» 18,
»	deklic	»	» 20.

Do leta 1889 je bila v občini šola za silo. Poučevali so prostovoljno skozi več let z dobrim vspehom tū službujoči č. g. duhovni. Med tem časom obiskovalo je tudi veliko številno ukaželjne mladine rudniško šolo v Idriji. Vsled odloka visokega c. k. deželnega šolskega sveta bila je tū ustanovljena z letom 1889 nova dvorazredna ljudska šola. Kot prvi učitelj bil je imenovan g. Leopold Punčuh, rojen v Idriji.

Šolsko poslopje, katero se ima primeroma urediti, kupila je občina od g. L. Žnidaršiča za 2300 glđ. Razne poprave in preuredbe stanejo nad 1000 goldinarjev.

Kot posebni dobrotniki šole, kateri so z denarnimi podporami občini pripomogli, so imenovati Nj. Veličanstvo presvitli cesar Fran Josip I. in slavni deželni zbor kranjski.

NARODNA IN UNIIVERZITETNA
KNJIZNICA

00000436469

